

”Ja minähän olen itse Simo Hurtta”

Eino Leinin Simon Affleckia käsittelevän tuotannon historiakuva, sen rakentuminen ja tausta 1900-luvun alun Suomessa

Oulun yliopisto Historiatieteet

Historian pro gradu -tutkielma

9.12.2019

Juha Huttula

Johdanto	3
Johdatus aihepiiriin.....	3
Tutkimustilanne.....	4
Tutkimustehtävä ja teoreettiset lähtökohdat.....	8
Lähteet ja menetelmät.....	11
Historiallinen tausta.....	17
1. ”Simo Hurtan hurjat tarinat” – Leinin varhaiset muunnelmat Hurtta-aiheesta ja vaikutteet niiden taustalla.....	21
1.1 Simon Affleck kaunokirjallisuudessa ennen vuotta 1904.....	21
1.2 Eino Leinin tutustuminen nuorsuomalaisuuteen	28
2. ”Hurja miesi” – Ensimmäisen runosarjan uhma	33
2.1. ”Oli synkkä Hurtan muoto” – Järkkymätön kuvaus kansan sortajasta	33
2.2. ”Kekäleitä silmä syyttää” – Suuri Pohjan sota nuorsuomalaisen politiikan kulissina.....	41
3. Taipuminen – <i>Simo Hurtta</i> -näytelmä ja Eino Leinin pettymys kansaan ja politiikkaan.....	45
3.1. ”Sota sielusta Simo Hurtan” – Sortaja taipuu inhimillisyyden edessä	45
3.2. Eino Leinin pettymys nuorsuomalaisuuteen	49
4. Toinen runosarja ja politiikan väistyminen psykologian tieltä	59
4.1. ”Murtui mieli miettijältä” – Häilyvä Hurtta Leinin omakuvana	59
4.2. Voimakkaat naiset ja hukatut aatteet.....	64
Loppulause	73
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	76

Johdanto

Johdatus aihepiiriin

Kestävän, kauhean muiston on Simo Hurtta jättänyt jälkeensä. Kaikki ajattavissa oleva paha on liittynyt kansan mielikuvituksessa häneen.¹

Näin 1900-luvun alussa vaikuttanut historioitsija A. R. Cederberg kuvasi veronvuokraaja ja rajamajuri Simon Affleckia. 1700-luvun taitteen molemmin puolin Pohjois-Karjalassa ja Kainuussa toiminutta Affleckia alkoivat talonpojat kutsua pilkkanimellä Simo Hurtta. Tällä nimellä hänestä kirjoitti myös Eino Leino kaksisataa vuotta myöhemmin 1900-luvun ensivuosisikymmeninä.

Kun Leino kohtasi Affleckin ensi kertaa kirjallisuudessa, Venäjä kiristi otettaan Suomen suuriruhtinaskunnasta. Ensimmäinen yhtenäistämistoimi oli 1890 annettu postimanifesti, joka lakkautti itsenäisen postin. Varsinaiset sortotoimet alkoivat kuitenkin vuonna 1899, jolloin annettiin niin sanottu Helmikuun manifesti.² Sortotoimia vastaan nousivat myös suomalaiset taiteilijat. Mahdollisesti suurin kuvaus ajan tunnelmista oli Edvard Iston öljyväriyö *Hyökkäys* (1899)³. Myös kirjailijat vastasivat kynillään kokemaansa vääryyttä vastaan. Autonomian aikana poliittisten kantojen esiintuominen täytyi suorittaa peitellen ja vertauskuvien kautta, jotta niitä ei sensuroitaisi. Suomalaisten historiasta pyrittiin tuomaan kirjallisessa muodossa esille teemoja, jotka rohkaisisivat kansaa mahdollisten vastoinkäymisten edessä.⁴ Historiakirjallisuuden perimmäinen tarkoitus sortovuosien Suomessa oli levittää historiatietoutta kansan keskuuteen, minkä venäläisviranomaiset kokivat huolestuttavana.⁵

---

¹ A. R. Cederberg, ”Simo Hurtta”, (Art.). *Aika*, 22/1909, 766.

² Zetterberg et al 1990, 547–552.

³ Valkonen 1995, 74.

⁴ Syväoja 1998, 223–224.

⁵ Karonen & Räihä 2014, 14–15.

Näihin vastarintaan ryhtyneisiin ja menneestä inspiraationsa hakeneisiin taiteilijoihin kuului olennaisesti kirjailija ja lehtimies Eino Leino. Hän julkaisi useita historiallisia näytelmiä, jotka perustuivat Suomen menneisyyteen.⁶ Samaan aikaan hän oli kuitenkin kärkeä poliittinen pakinoitsija nuorsuomalaisen Päivälehdessä ja sen seuraajan, Helsingin Sanomien, sivuilla. Aluksi nuorsuomalaisten äänekääksi kannattajaksi tunnustautuva kirjailija alkaa kuitenkin myöhemmin epäillä aatettaan. Leinon henkilökohtainen elämä oli myös varsin vaiherikas ja se näkyi myös hänen tuotannossaan. Nämä elementit suomalaisuuden puolustamisesta Leinon naissuhteisiin antavat omat mausteensa Hurtasta kertoviin teoksiin.

Tässä tutkimuksessa tutkin sitä, kuinka Leino oli kirjailijana luomassa kuvaa menneisyydestä taiteen avulla. Tutkin myös, kuinka kirjailijan henkilökohtainen elämä ja aatetausta näkyvät Hurtta-aihetta käsittelevissä teoksissaan. Lähdeaineistokseni olen valinnut Leinon Simon Affleckia eli pilkkanimeltään Simo Hurttaa käsittelevät teokset ja runot. Eino Leino kirjoitti kolme kokonaan Simon Affleckia käsittelevää teosta: runoteokset *Simo Hurtta. Runoja isonvihan ajoilta* (1904) ja *Simo Hurtta. Runoja isonvihan ajoilta, toinen sarja*. (1919) sekä *Naamioita III* -näytelmäkokoelmassa ilmestynyt *Simo Hurtta* -näytelmä (1908). Lisäksi käsittelem muutamaa muussa Leinon runoteoksessa ilmestynyttä Simo Hurtta -aiheista runoa tai muuta kirjoitelmaa, kirjailijan muita poliittisia viittauksia sisältäviä runoja ja omia muistelmiaan. Näistä yksittäisistä Hurtta-kirjoituksista merkittävin on *Helkavirsiä* -teoksessa (1903) ilmestynyt runo ”Mantsin laulu”.

Tutkimustilanne

Eino Leinoa on tutkittu paljon erilaisista näkökulmista. Muun muassa tuotantonsa syntyhistoria, aatetausta ja teosten psykologiset rakenteet ovat olleet tutkijoiden mielenkiinnon kohteena. Hänen teostensa historiakuvaakin on sivuttu aiemmassa tutkimuksessa, mutta vain ohimennen. Leinon Simon Affleckiin perustuvia teoksia on tutkittu lähinnä kirjallisuudentutkimuksen parissa. Nämäkin tutkimukset on julkaistu vuosikymmeniä sitten.

---

⁶ Fewster 2003, 58–59.

Kirjallisuudentutkija Vihtori Laurila esitteli teoksessaan *Laulu ja raipat* (1968) laajasti Eino Leinon Karjalan kansan historiaa kuvailevia tekstejä. Laurila keskittyi pääosin Leinon tuotantoon, jossa Simo Affleck on mukana. Vaikka kirjoittaja on kirjallisuudentutkija, hän tarkasteli teoksessaan Leinon Affleck-runoelmien todellisuus pohjaa lähdeaineistoon tukeutuen. Laurila taustoitti 1600- ja 1700-luvun taitteen valtiollista tilannetta ja kertoi Simo Affleckin historian pääpiirteittäin. Hän myös jäljitti Leinon omia lähteitä ja mielenkiinnon heräämistä koskien 1700-luvun taitetta: isovelji O. A. F. Lindbohmin keräämät kansantarinat sekä K. A. Castrènin 1867 julkaisema *Kertoelmia Kajaanin läänin vaiheista vv. 1650-1750*. Laurilan esitys Affleck-tarinoista luo hyvän pohjan omalle tutkimukselleni, vaikka sen näkökulma eroaakin hiukan omastani.

Kirjallisuudentutkija Aarre M. Peltonen on tutkinut Eino Leinoa laajemmin kuin kukaan muu sekä sivujen että näkökulmien kannalta. Julkaisussaan *Eino Leinon varhaiskehitys ja -tuotanto* (1975) hän tarkasteli Leinon lapsuutta ja opiskeluaikaa. Tutkimuksessa *Maan perijät ja Eino Leino* (1977) hän perehtyi *Maan perijät* -nimisen näytelmän taustaan ja Leinon aatemaailmaan tähän farssiin liittyen. Näytelmä pilaillee vanhasuomalaisen periaatteiden kustannuksella. Leino itse kannatti nuorsuomalaisia aatteita, joten näytelmä onkin ilmiselvää lyömäase vanhasuomalaisia vastaan. Teokset *Eino Leinon runot ja runosuomennokset 1915–1920* ja *Eino Leinon runojen syntyajat ja toisinnot 1915–1920* muodostavat yhden teoksen. Molemmat tutkielmat käsittelevät osin Leinon Hurtta-aihetta ja varsinkin jälkimmäisessä tekstikriittisessä tutkimuksessa Peltonen perehtyi Leinon työhön aiheen parissa ja teosten syntyhistoriaan. Tämän tutkielman kannalta tärkeä on myös Peltosen tutkimus *Maan piiristä metafyyssiseen* (1975), jossa hän kävi läpi Leinon runoteoksen *Helkavirsiä* (1903) rakenteen ja synnyn. Teoksessa Peltonen taustoitti myös Simo Hurtta -runoa ”Mantsin laulu”.

Yrjö Larmola kirjoitti väitöskirjansa otsikolla *Poliittinen Eino Leino. Nuorsuomalaisuus ja poliittinen pettymys Eino Leinon tuotannossa 1904–1908* (1990). Teoksessa hän esitteli Leinon poliittisia aatteita vuosien 1904–1908 välillä. Larmola tutki Leinon nuorsuomalaisen aatteiden kehitystä hänen lehtikirjoitustensa, runojensa ja romaaniensa kautta aina vuoteen 1908, jolloin kirjailija matkasi Italiaan suomentamaan Danten Jumalaista näytelmää. Larmola taustoitti lyhyesti myös Simo Hurtta -aiheen hahmoja, joista hän löysi aselempiä nuorsuomalaisuuden ja vanhasuomalaisuuden vastakkainasettelulle. Lain kirjaimelle loppuun asti kuuliainen Sipo Nevalainen edustaa nuorsuomalaisuutta, vaikkakin passiivisen vastarinnan kautta, ja Pietari Herkepeaus vanhasuomalaisuutta vannomalla

uskollisuutta Pietari Suurelle. Larmola osoitti siis aatteelliset suuntaviivat Leinon Simon Affleckia käsittelevien kirjojen tutkimukselle. Tältä pohjalta on hyvä syventää teosten tutkimusta, sillä Larmola ei käsittele teoksia kovin syväluotaavasti ja hän ohittaa toisen runoteoksen käytännössä kokonaan.

Päiviö Tommilan toimittamassa teoksessa *Herää Suomi – suomalaisuusliikkeen historia* (1989) käytiin jonkin verran läpi Leinon poliittisesti virittyneitä tekstejä 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Hannes Sihvon mukaan Leino ryöpytti suomalaista puoluetta kirjoituksissaan oikein olan takaa. Motivaation toimintaansa hän löysi sekä henkilökohtaisista että puoluepoliittisista kaunoista. Leinon tyyliin kuului pilkata tiettyjä persoonia suomalaisen puolueen piiristä. Kohteina toimivat muun muassa Eliel Aspelin-Haapkylä ja E. G. Palmén.

Tuorein Eino Leinoa käsittelevistä teoksista on Panu Rajalan *Virvatuli – Eino Leinon elämä* (2017). Rajala keskittyy teoksessaan kertomaan Leinon kirjallisen tuotannon vaiheista ja hänen ihmissuhteistaan. Kyseisen teoksen suurimmaksi ansioksi voidaan lukea Eino Leinon kuolinsyyn täsmentäminen. Rajala käsittelee jonkin verran Hurtta-teoksia, mutta hänen elämäkertansa Leinosta jää valitettavan pintapuoliseksi ja sisältää asiavirheitä, joten se sivuutetaan tätä tutkielmaa tehdessä.

Marja-Liisa Kunnaksen väitöskirja *Mielikuvien taistelu, psykologinen aatetausta Eino Leinon tuotannossa* (1972) kartoitti laajasti Leinon käsityksiä ihmisluonnosta. Kunnas tutki Leinon teoksia, kirjeitä ja lehtikirjoituksia ja muodosti niiden perusteella kuvan nietzscheläisestä kirjailijasta, joka on sekä individualisti että panteisti. Väitöskirja toi vastauksia Leinon suhtautumisesta uskontoihin ja taustoitti hänen ajatusmaailmaansa suhteessa ympäröivän yhteiskunnan muotivirtauksiin. Kunnas kävi läpi Leinon viehtymystä Friedrich Nietzschen yli-ihmiseen, mikä tukee oman tutkimukseni lähteiden tulkintaa.

Suomalaisten taiteilijoiden ja intellektuellien toimia venäläistämiskausien aikana on esitellyt Minna Maijala teoksessaan *Kultakauden maanalainen vastarinta* (2018). Maijala keskittyy esittelemään aikakautta eteenkin Juhani Ahon ja Venny Brofeldt-Soldanin kautta, mutta kirjoittaa laajasti myös lehdistönvapaudesta. Keskustelu lehtien lakkauttamisesta ja julkaisutoimen vaikeuttamisesta liittyy oleellisesti Eino Leinon varhaiseen julkiseen toimintaan hänen toimiessaan lehtimiehenä aktiivisesti vuoteen 1908 asti. Leino itse nousee teoksessa esiin pariin otteeseen, mutta mitään uutta tutkimustietoa se ei hänestä tuo.

Hannu Syväojan väitöskirja ”*Suomen tulevaisuuden näen*” *Nationalistinen traditio autonomian ajan historiallisessa romaanissa ja novellissa* (1998) luo kuvaa nationalismin käytöstä pääasiassa 1800-luvun romaaneissa. Vaikka Syväoja ei käsitelle Eino Leinoa ja hänen väitöskirjansa keskittyy romaanien ja novellien tutkimiseen, tuo tämä väitöskirja taustatietoa varsinkin historian käytöstä kaunokirjallisuuden runkona. Syväoja käsittelee laajasti Zacharias Topeliuksen, Juhani Ahon, Santeri Ivalon ja Kyösti Wilkunan teoksia. Varsinkin perehtyminen Topeliuksen teokseen *Fältskärns berättelser* (1851-1866), joka ilmestyi suomenkielisenä *Välskärin kertomuksia* -kirjasarjana vuosina 1867-1882, on suomalaista historiallista kaunokirjallisuutta tutkittaessa käytännössä pakollista teoksen uraauurtavuuden takia. Syväojan väitöskirja tarjoaa katsauksen merkittävään historialliseen kaunokirjallisuuteen Suomessa autonomian aikana ja erittelee niissä esiintyvää nationalistista tematiikkaa.

Matti Klinge tutkii historiakulttuurin muotoutumista kirjassaan *Suomalainen ja eurooppalainen menneisyys. Historiankirjoitus ja historiakulttuuri keisariaikana*. (2010). Teos keskittyy luomaan kuvaa yliopistopiirien rakentamasta historiakulttuurista 1800-luvulla. Näkökulmansa takia kirja ei taustoita omaa tutkimustani suoraan, mutta esittelee historiakulttuurin aiempaa kehitystä 1800-luvulla. Juuri 1800-luvulla alkanut suomalaisen menneisyyden luominen johdatti taiteita siihen pisteeseen, jossa ne olivat 1900-luvun vaihteessa, ja Eino Leino jatkoi tätä ilmaisun perinnettä varsinkin alkupuolella uraansa. Toinen Klingen merkittävistä teoksista on *Keisarin Suomi* (1997), jossa Klinge pureutuu autonomian aikaan ja keisariajan lopun poliittiseen kehitykseen.

Derek Fewsterin väitöskirja *Visions of Past Glory. Nationalism and the Construction of Early Finnish History* (2006) on suomalaisen historiakulttuurin tutkimuksen kannalta keskeinen teos. Fewster on selvittänyt teoksessaan suomalaisen muinaisuuden ja karelianismin pohjalta luotua kansallista identiteettiä ja liittänyt sen osaksi kansainvälistä nationalismia. Teoksessa käsitellään suomalaiskansallisen alkuhistorian aiheita, kuten *Kalevalaa*, joten päälähteideni aihe ja aikakausi jäävät tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Fewster kuitenkin liittää Leinon muinaishistoriaan sijoitetut näyttämöteokset osaksi fennomaanista muinaisinnostusta. Myös *Helkavirsiä* kuuluu olennaisesti tähän muinaisinnostuksen ja karelianismin piiriin sekä aiheiltaan että runomittansa puolesta.

Simon Affleckin edesottamuksia valottaa hyvin Kimmo Katajalan *Nälkäkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683-1697 (1994)*. Katajala on tutustunut tuon ajan verojärjestelmään ja kertoo Salomon Engbergin, Simon Affleckin ja talonpoikien välisistä verokiistoista 1600-luvun lopussa erittäin kattavasti. Hän nostaa kärajäpöytäkirjoista esiin esimerkiksi kuvauksia Affleckista. Katajalan teos auttaa hahmottamaan Affleckia historiallisena henkilönä ja luo hänelle historiallista kontekstia. Tämä auttaa etsittäessä Leinin kynästä olevia Simo Hurtan luonteenpiirteitä ja tapahtumia hänen ympärillään.

Marja Jalavan, Tiina Kinnusen ja Irma Sulkusen toimittama *Kirjoitettu kansakunta - sukupuoli, uskonto ja kansallinen historia 1900-luvun alkupuolen suomalaisessa tietokirjallisuudessa (2013)* tarkastelee aikakauden kirjallisuudessa vaikuttanutta historiakulttuuria. Teoksessa käsitellään erilaisten tapaustutkimusten kautta sitä, kuinka historiaa käytettiin hyväksi vahvistamaan kirjoittajiensa kansallisia päämääriä. Esimerkiksi Ilona Pikkaraisen artikkeli *Kansakunta kerrontana: Eliel Aspelin-Haapkylä ja Suomalaisen Teatterin suomalainen menneisyys* kertoo Aspelin-Haapkylä vanhasuomalaisen aatemaailman vaikutuksesta kirjoittamaansa Suomalaisen Teatterin historiaan. Artikkelin on tämän tutkimuksen kannalta relevantti, sillä vaikka se käsittelee asiaproosaa, sen lähtökohdat ovat hyvin samantyyppiset kuin tässäkin tutkimuksessa.

Tutkimustehtävä ja teoreettiset lähtökohdat

Tutkimuksessani selvitän, kuinka Eino Leino loi historiakuva Simon Affleckista kertovissa kirjoituksissaan. Vertailen Leinin tekstejä historiankirjoitukseen, mutta pyrkimyksenäni ei ole oikoa mahdollisia historiallisia epätarkkuuksia, vaan pyrkiä tällä tavoin erottelemaan Leinin käyttämää tausta-aineistoa. Vertailemalla Leinin tekstiä aiempiin kirjallisiin tuotoksiin samasta aiheesta selviää se, mikä osa teoksista on popularisoitua historiankirjoitusta, mikä osa kaunokirjallista tuotosta, ja peilaavatko teokset kirjoittajan omia poliittisia aatteita. Toisaalta tutkimalla kirjailijan elämää tekstien syntyhetkinä voidaan tekstistä löytää hänen henkilökohtaiseen elämäänsä linkittyvät seikat. Simo Hurta - aihe sopii hyvin hänen aatemaailman muutosten tutkimiseen, sillä se kulki mukana lähes koko kirjallisen uran ajan, jo ennen hänen aktiivista toimintaansa päivänpolitiikassa. Leino käytti päähenkilöstä tasaisesti molempia nimiä eli Simo Affleckia ja Simo Hurttaa,

joita myös aikalaishistoriankirjoitus käytti. Käytän näitä nimiä samalla tavoin tässä tutkimuksessa, sillä ne molemmat tarkoittavat samaa henkilöä eli Leinon luomaa fiktiivistä hahmoa.

Tutkimuskysymyksinäni toimivat seuraavat:

1. Millaista historiakuva Eino Leino rakensi Simon Affleckia käsittelevissä teoksissa?
2. Millaisia kirjallisia, poliittisia ja henkilökohtaisia vaikutteita Leinon historiakuvan taustalla on?
3. Millä tavoin Leinon luoma historiakuva suhteutuu muuhun aikansa historiakirjallisuuteen?

Työni kannalta tärkeäksi muodostuu historiakulttuuri -käsite, saksaksi *Geschichtskultur*, joka on peräisin Länsi-Saksasta 1980-luvulta. Hannu Salmi määrittelee käsitteen näin:

Käsitteellä viitattiin niihin tapoihin, joilla menneisyyttä koskevia mielikuvia ja tietoja tuotettiin ja käytettiin.⁷

Saksalaisessa keskustelussa käsitteeseen liitetään vahva poliittinen tai yhteiskunnallinen ulottuvuus. Anglosaksisen maailman käyttämä *Public History* -termi laajentaa historiakulttuurin myös populaarikulttuurin tapoihin käyttäen menneisyyttä hyödyksi.⁸ Samu Sarviaho määrittelee väitöskirjassaan Historiakuva -käsitteen tarkoittavan tietoisesti rakennettua historiakulttuurin tuotetta, joka muotoutuu julkisuudessa.⁹ Kirjailijan tuottama kaunokirjallinen teos on eittämättä tietoisesti synnytetty tuote. Eino Leinon historialliseen kontekstiin sijoittuvat teokset ovat siis yksittäisiä historiakuvia ja liittyvät laajempaan 1900-luvun alun historiakulttuuriin. Yksittäisiä historiakuvia tutkittaessa ei kuitenkaan voida vetää yhtäläisyysmerkkejä sen välille, mitä kirjailija on kirjoittanut ja miten lukijat

---

⁷ Salmi 2001, 134.

⁸ Salmi 2001, 134.

⁹ Sarviaho 2017, 27.

ovat historian omaksuneet. On mahdotonta kertoa, kuinka laaja kansanjoukko on yksittäistä romaania lukenut tai kuinka paljon se on vaikuttanut heidän käsitykseensä historiasta. Lähdekirjallisuudesta voidaan sen sijaan nähdä esimerkkejä siitä, millaisia historiakuvia on ollut tarjolla.¹⁰

Jorma Kalela jakaa historiakuvat kahteen eri ryhmään: julkiseksi historiaksi ja kansanomaiseksi historiaksi. Julkinen historia käsittää julkaistun, laajalle yleisölle kohdennetun historian. Näitä voivat olla historiaan viittaava poliittinen puhe, jonkin tapahtuman vuoksi pystytetty muistomerkki tai kaunokirjallinen romaani. Tähän julkiseen historiaan kuuluu myös historian tutkimus. Kansanomaiseen historiaan kuuluu elävä, yhteisöissä ylläpidettävä historia.¹¹ Tästä esimerkkinä tarina, jonka isoisä kertoo lapsenlapselleen. Näin ollen tutkimukseni päälähde kuuluu selkeästi julkisen historian piiriin.

Irma Sulkunen kirjoittaa artikkelissaan ”Uskonto ja kansakunta. Juhani Aho kansallisen historian popularisoijana.” (2013) Ahon tavasta tuottaa historiakuvia sekä historiallisen romaanin ja historiankirjoituksen välisestä suhteesta 1900-luvun alussa. Hän toteaa historiallisessa kontekstissa esitettyjen romaanien ja varsinaisen historiankirjoituksen liikuneen toistensa alueilla. Lukijat eivät välttämättä myöskään tehneet selvää eroa näiden kahden välille.¹² Tämä tutkimus kulkee pitkälti samanlaisten ääriviivojen sisällä, kuin Sulkusen tutkimuskin. Tutkimuskohteenani ovat Leinon poliittiset aatteet, kun Sulkunen tutkii Ahon uskontotematiikkaa.

Hannu Syväoja käsittelee väitöskirjassaan *”Suomen tulevaisuuden näen” Nationalistinen traditio autonomian ajan historiallisessa romaanissa ja novellissa* kansallisuuspyrkimysten ja nationalismiin näyttäytymistä autonomian historiaepiikassa. Hän käy aihe aiheelta läpi kirjoilijoiden käyttämiä vertauksia ja muita keinoja, jolla he ilmaisivat poliittisia ajatuksiaan sensuurin ohitse. Syväojan yhtenä pyrkimyksenä on kartoittaa tutkittavien teosten esittelemää kuvaa suomalaisista ja heidän kansallisesta ajattelustaan menneisyydessä. Hän siis nostaa esiin juuri niitä seikkoja ajan kirjallisuudesta, joita itse pyrin tässä työssä löytämään Leinon Simo Hurtta-aiheesta.

---

¹⁰ Fewster 2006, 20–21.

¹¹ Kalela 2001, 17–18.

¹² Sulkunen 2013, 33.

Tutkimukseni aikarajauksen sisälle osuu kaksi venäläistämiskautta, eli kaksi ajanjaksoa, jolloin Venäjän hallinto ja keisari pyrkivät yhtenäistämään Suomen lainsäädäntöjärjestystä emämaan kanssa. Näitä kausia aikalaiset nimittivät ensimmäiseksi ja toiseksi sortokaudeksi. Ensimmäistä sortokautta nimitettiin myös routavuosiksi¹³. Suomen ja emämaa Venäjän välinen tilanne alkoi kiristyä viimeistään helmikuun manifestin myötä vuonna 1899. Matti Klinge on arvioinut, että tilanteen kiristyminen oli pitkälti suomalaisten itsensä syytä. Helmikuun manifestilla ei ollut tarkoitus ottaa kantaa Suomen valtio-oikeudelliseen asemaan, eikä kumota Suomen perustuslakia. Klinge toteaa, ettei säätyjen valta-asema ollut mitenkään selvä, eikä edes perustuslaki käsitteenä viitannut mihinkään tiettyyn lakikokoelmaan. Manifesti liittyi ulkopoliittisen tilanteen muutokseen ja sillä haluttiin selventää valtakunnanlainsäädännön ja Suomen paikallislainsäädännön suhdetta.¹⁴

Vaikka jälkikäteen arvioituna varsinkaan ensimmäisen venäläistämiskauden toimet eivät olleet kovinkaan radikaaleja ja koskivat lähinnä vain ylempiä kansanosia, ottivat aikalaiset venäläisten toimiin voimakkaasti kantaa. Kuten Vesa Vares kirjoittaa, sortokausi-käsitteestä on väitelty runsaasti ja keskustelun alkuunpanijoina toimivat Matti Klinge sekä Märten Ringbom. Vares toteaa ”Sorrón” olevan väritynyt ja latautunut termi. Samassa yhteydessä hän kuitenkin perustelee sen olleen todellisuutta aikalaisille ja kyseessä olleen klassinen hyvän ja pahan taistelu, kuten hän esimerkeillään osoittaa.¹⁵ Tässä tutkimuksessa käytetään venäläistämiskausista nimitystä sortokaudet. Koska käsittelen tässä tutkimuksessa aikalaiskeskustelua, on perusteltua käyttää tuota nimenomaista nimitystä, vaikka se ei kenties olisikaan tämän päivän tiedoilla perusteltu luonnehdinta venäläisten toimista suomalaisia kohtaan.

Lähteet ja menetelmät

Päälähteinäni toimivat siis Leinon Simo Hurttaa käsittelevät runoteokset *Simo Hurtta. Runoja isonvihan ajoilta* (1904) ja *Simo Hurtta. Runoja isonvihan ajoilta, toinen sarja*. (1919) sekä *Naamioita III* (1908) -näytelmäkokoelmassa ilmestynyt *Simo Hurtta* -näytelmä. Lisäksi käsittelen muutamaa muussa yhteydessä ilmestynyttä Simo Hurtta -aiheista

---

¹³ Vares 2000, 58.

¹⁴ Klinge 1997, 344–346.

¹⁵ Vares 2000, 58–62.

runoa tai muuta kirjoitelmaa ja kirjailijan omia muistelmia. Muita Hurtta-teosten ulkopuolella aihepiiriin kuuluvia kirjoituksia ovat *Helkavirsiä* -teoksessa (1903) ilmestynyt runo ”Mantsin laulu”, aikakauslehti *Joukahaisen* vuoden 1904 numerossa 12 julkaistu runo ”Balladi”, *Helsingin Kaiussa* 11.6.1904 julkaistu kertomus ”Sykön kaski” ja Leinon *Päiväperhoja* -kokoelmassa (1903) ilmestyneet aiheeseen liittyvät kirjoitelmat ”Erkki Persson” ja ”Sipo Nevalainen”. Näitä kahta kirjoitelmaa täydentävät ”Sykön kaski” ja ”Elina”, jotka ilmestyivät aikakauslehti *Helsingin kaiussa* vuoden 1904 kesäkuussa. Aikakauslehti *Päivä* julkaisi vuonna 1907 Leinon runon ”Kohtalon kellot”, joka ilmestyi tällöin vielä ilman lopullista otsikkooan. Lisäksi kirjailija kirjoitti runon ”Tytär Sormuisen!” Simo Hurttana näyttelijä Aili Somersalmelle osoitettuun kukkalähetteen Hurttanäytelmän Kansallisteatterin ensi-iltaan. *Simo Hurtta*-näytelmä on julkaistu myös vironkielisenä nimellä *Simo Hurt* vuonna 1927. Vaikka tämä näytelmän versio eroaa rakenteeltaan hieman suomenkielisestä versiosta, ei se sisällä uusia juonikulkuja, joten olen rajannut sen tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Leinon tutustumista aihepiiriin taustoittaa hänen muistelmateoksensa *Elämäni kuvakirja: erään aikansa lapsen muistoja, mielialoja ja mietelmiä – 1. nide, (1878–95)* (1925), joka nimestään huolimatta jäi ainoaksi Leinon elämäkertateokseksi.

Yksi suurimpia haasteita Leinon Simo Hurtta -tarinoiden käsittelyssä ovat useat ajalliset tasot. Runot ja näytelmä sijoittuvat 1700-luvun alkuun, Leino kehitteli aihetta 1890-luvulta 1920-luvulle ja tutkimuksessani lähestyn näitä kirjoituksia 2010-luvun käsityksin ja käsittein. Leinon kirjallisen uran aikana hän muuttui itse, mutta häntä ympäröivä yhteiskunta koki myös suuria muutoksia. Nämä muutokset, kuten sortovuodet ja sisällissota, vaikeuttavat lähteiden keskinäistä vertailua, sillä jokainen teos täytyy sijoittaa erikseen muuttuneeseen yhteiskunnalliseen kontekstiinsa. Saman aihepiirin tutkiminen on kuitenkin hedelmällinen pohja tarkastella muutoksia. Mikäli esimerkiksi teosten henkilöahmot ja heidän toimintansa eroavat Simo Hurtta -runoelman eri osissa tai näytelmässä, voidaan tälle hakea mahdollista syytä yhteiskunnallisista ja poliittisista muutoksista sekä Leinon henkilökohtaisesta elämästä.

Päälähteiden rinnalla käytän Eino Leinon kirjeitä, joiden avulla voin taustoittaa kirjailijan motiiveja teostensa taustalla. Kirjeissään ystävilleen, kanssakirjailijoille ja naisystävillään Leino kuvailee sen hetkisiä mielteitään ja ajatuksia kirjoituksistaan. Tutkin kirjeitä Aarre M. Peltosen toimittamista teoksista *Kirjeet I: Kirjeet Freya Schoultzille ja omaisille*

(1961), *Kirjeet II: Kirjeet L. Onervalle* (1960), *Kirjeet III: Kirjeet taiteilijatovereille, arvostelijoille ja tutkijoille* (1961) ja *Kirjeet IV: Kirjeet Aino Kallakselle, ystäville ja yhteisöille* (1962). Peltonen toteaa jokaisessa toimittamassaan kirjekokoelmassa korjanneensa kirjoitusvirheitä ja kirjoitusasuiltaan ajanmukaistaneensa Leinon kirjoituksia. Hän on myös jättänyt joissain yhteyksissä pois lauseita, joilla Leino kommentoi kolmansien osapuolien yksityiselämää. Nämä seikat täytyy ottaa huomioon lähdeaineistoa käytettäessä, vaikka niillä lienee vähäinen merkitys tätä tutkimusta ajatellen.

Lähdemateriaaleihin lukeutuvat myös Eino Leinon omalla nimellä ja eri nimimerkeillä julkaistut lehtikirjoitukset. *Päivälehdessä* ja *Helsingin Sanomien* lehtimiehenä hän seurasi päivän tapahtumia ja nuorsuomalaisen aatesuuntauksen edesottamuksia läheltä. Nimimerkeistä tärkeimmät olivat Mikko Vilkastus ja Teemu. Ensimmäinen esiintyi pääasiassa *Päivälehdessä* palstoilla kevästä 1900 kevääseen 1902, ja sen kirjoitukset olivat filosofoivalla pohjavireellä varustettuja, mutta käsittelivät ajankohtaisia aiheita. Teemu-nimimerkki säilyi käytössä pidempään ja oli Leinon poliittisen pilkan ja satiirin säälimätön esiintuoja.¹⁶ Teemu toimi Leinon nimimerkkinä kahteen otteeseen, ensin vuosina 1905–1908 ja myöhemmin vuosina 1911–1914.¹⁷ Poimintani Leinon lehtikirjoituksista ovat lähinnä taustoittavia ja niillä pyritään tuomaan mukaan kirjailijan kullakin hetkellä käymää poliittista keskustelua. Näiden lisäksi käytän lähteinä myös Hurtta-teosten arvosteluja ja kritiikkejä *Päivalehdestä* ja *Helsingin Sanomista*. Hyödynnän samoin *Uudessa Suometarissa* sekä sen seuraajassa *Uudessa Suomessa* ilmestyneitä arvosteluja, sillä ne muodostavat aatteellisen vastinparin Leinon oman aatesuunnan lehdille. Näillä lehtijutuilla pyrin tuomaan esiin Leinon teosten vastaanottoa ja sitä, ymmärrettiinkö teoksia poliittisina kannanottoina tai vuoropuheluna ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Käsittelen vastaanottoa myös muutaman muun yksittäisen lehden kirjoitusten kautta, koska niillä on erityistä merkitystä aiheen kannalta. Kritiikeissä esiintyvää teosten taiteellista arviointia huomioin vain, mikäli sillä otetaan kantaa teosten historiakuvaan ja poliittiseen symboliikkaan.

Toisaalta lähdemateriaalina toimivat aiemmat kaunokirjalliset teokset Simon Affleckista. J.A. Bergmanin *Nevalaiset: historiallis-romantillinen kertomus Itä-Suomesta*. (1881) ja Anni Keppleruksen *Hovin Inkeri. Historiallinen kertomus Pohjois-Karjalasta*. (1897) ovat vaikuttaneet Leinon tuotantoon aiheesta, joten taustoitan hänen tekstejään näiden

---

¹⁶ Larmola 1990, 65–67, 99.

¹⁷ Onerva 1979, 197–199.

teosten kautta. Tunnetuin Leinon elämäkerroista lienee L. Onervan kaksiosaisena julkaistu *Eino Leino. Runoilija ja ihminen*. (1932). Vaikka Onervan henkilökohtainen suhde teoksensa kohdehenkilöön ei luo objektiivisimpia lähtökohtia, voi tätä asetelmaa kuitenkin pitää kirjan vahvuutena. Onerva kuvaili Leinon elämää tarkasti ja läheltä. Hän sisällytti teokseen esimerkiksi tarkkoja kuvauksia kirjailijan lapsuudesta. Toisaalta hän jätti lähes kokonaan käsittelemättä oman suhteensa Leinoon, jolla oli varsin paljon merkitystä molempien elämää tarkastellessa. Näiden seikkojen takia kirjaa täytyy pitää lähde teoksena. Julkaisemattomista lähteistä merkittävin on O. A. F. Lönnbohmin tekemä käsikirjoitus Kainuun kansantarinoista ja muinaisjäännöksistä. Lisäksi olen tutustunut Eino Leinon arkistoon Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa, mitä olen myös hyödyntänyt tätä tutkielmaa tehdessäni.

Tutkimuksessani käytän laadullisia tutkimusmetodeja ja lähestyn tutkimusaiheeni kulttuurihistoriallisesta näkökulmasta. Kontekstualisointi¹⁸ eli lähteiden sijoittaminen suurempaan viitekehykseen luo edellytykset Leinon luoman historiakuvan tutkimiselle. Lähteaineistoa tulee peilata 1900-luvun alun yhteiskuntaa vasten, jossa sananvapaus ja itseilmaisun mahdollisuudet kapenivat venäläistämistoimien myötä. Poliitikot ja taiteilijat eivät voineet ilmaista ajatuksiaan aina suorasanaisesti, mikäli he halusivat saada ajatuksensa sensuurin läpi. Eino Leino työskenteli tässä ympäristössä kirjailijana ja toimittajana. Yksi kaunokirjallisten lähteiden ja varsinkin historiallisessa kontekstissa liikkuvien tarinoiden positiivinen puoli on niiden ajallinen moniulotteisuus. Vaikka Hurtta-aiheissa teoksissa Leino kurkotti 1700-luvun alkupuolelle, niissä heijastuu Leinoa ympäröinyt aika. Kun haluamme välittää kokemuksen menneisyyden tapahtumasta, joudumme turvautumaan nykyisyyteen tulkinnassamme ja toisin päin.¹⁹ Tähän seikkaan perustan osaltaan tutkimuksenikin: kuinka Leinoa ympäröivä aika heijastuu hänen tekstissään?

Markku Hyrkkäsen mukaan jo pelkkä kontekstin löytäminen on tutkimustulos, ainakin aatehistorian saralla. Tekstiaineistoja läpikäydessä tutkija pyrkii löytämään niille ”kanssa-tekstejä”. Nämä tekstit voivat olla mitä vain riippuen tutkijan ammattitaidosta ja muiden tekstien tuntemuksesta. Hyrkkänen toteaa, että käytännössä tämä kaikki kuulostaa helpolta, mutta on todellisuudessa varsin monimutkainen prosessi. Ongelmalliseksi

---

¹⁸ Kts. Olausson 1994.

¹⁹ Korhonen 2016. 254–260.

kontekstoinnin tekee tulkinta. Sekä lähteitä että niiden mahdollisia konteksteja on tulkittava, jotta tutkija voi löytää yhteensopivia pareja.²⁰

Hyödynnän myös vaikutemallia, josta Hyrkkänen kirjoittaa laajasti teoksessaan *Aatehistorian mieli* (2002). Vaikutemallilla, tai vaikuteanalyysillä, pyritään selvittämään, mitä vaikutteita tutkittava henkilö on omaksunut ja mistä hän on vaikutteensa omaksunut.²¹ Vaikutemalli sisältää erilaisia ehtoja, joilla vaikutteiden ottamista voidaan päätellä. Hyrkkänen mainitsee kyseisiä ehtoja neljä: ajallinen ehto, kontaktiehto, samanlaisuusehto ja muutosehto. Nämä neljä ehtoa ovat kiteytys kaikista mahdollisista vaikutemallin ehdoista. Tukeudun tässä tutkimuksessa pääosin vaikutemallin *ajalliseen ehtoon*, jossa väitteen alkuperäinen esittäjä edeltää väitteen toistajaa.²² Vaikuteanalyysi sisältää kuitenkin useita heikkoja kohtia. Emme voi tutkia aatteita ja tapahtumia erillään, ikään kuin ne olisivat toinen toistensa seuraajia. Hyrkkänen kehottaa esimerkiksi pohtimaan Ranskan vallankumousta ilman sen esiin nostamia aatteita. Toisaalta nämä aatteet olisivat tuskin nousseet esiin, mikäli vallankumousta ei oli tapahtunut. Vaikutemallin voidaan todeta olevan tietyissä olosuhteissa päättymätön tie. Harvemmin sen avulla löydetään ajatusten tai vaikutteiden alkulähdettä. Vaikutteet eivät myöskään kulje suoraviivaisesti. Vaikka henkilö altistuu vaikutteelle, ei hän välttämättä omaksu sitä. Hyrkkänen muistuttaa, ettei tutkimuksessa tule tyytyä pelkkien olosuhteiden kuvailuun. Hänen mukaansa tutkimuksessa toistensa konteksteja edustavat ajattelu, toiminta ja olosuhteet, eli nämä kaikki kolme seikkaa täytyy ottaa huomioon johtopäätöksiä tehtäessä.²³

Käytän vaikutemallia myös jäljittääkseni kirjallisuudessa käytettyjä vertauskuvia ja historiaan liittyviä kuvauksia. 1900-luvun alun historiafiktioon rakentui tiettyjen vertauskuvien kirjo, jota käytettiin varsin laajalti.²⁴ En etsi tutkimuksessani ajatusten ja tarinoiden alkuperäistä synnyttäjää, mutta siihen on kuitenkin mahdollisuus, sillä aihepiirin kannalta merkityksellisiä kirjallisia lähteitä oli vain muutamia ennen Leinoa ja nekin seurasivat toisiaan varsin lineaarisesti. Toisaalta kansantarinoiden perimmäisiä lähteitä ei voida useinkaan saada selville ja jotkin kirjalliset aineistotkin ovat voineet hävitä. Leinoa edeltävien Hurtta-aihetta käsittelevien kirjallisten lähteiden vähäisyys ei kuitenkaan ole varsinainen ongelma, sillä se helpottaa kirjailijan aiheeseen tekemien muutosten löytämisen,

---

²⁰ Hyrkkänen 2002, 200–203

²¹ Hyrkkänen 2002, 137.

²² Hyrkkänen 2002, 141.

²³ Hyrkkänen 2002, 150–151, 210, 212–213.

²⁴ Syväoja 1998, passim.

mitkä taas ovat oleellisia tutkimukseni kannalta. Ne juuri osoittavat niin sanotusti jo ”läpikirjoitetun” juonikulun muokkaamisen aikakauteen sopivaksi ja kirjailijan tarkoituspäätä vastaavaksi. Leinon poliittisten ajatusten taustoittaminen onkin jo huomattavasti vaikeampaa, vaikka hänen poliittisten ajatustensa ”koti” onkin hyvin tiedossa. Nuorsuomalaisten piiri muodosti hänen aatteidensa sataman ja hänen poliittinen ajattelunsa näkyy pitkälti *Päivälehdessä* ja myöhemmin *Helsingin Sanomien* linjassa. Nuorsuomalaisuus onkin siis jo ennalta käsin nähtävä selkeä konteksti Leinon ajattelulle.

Käytännössä tutkimustyöni etenee siten, että aluksi tutustun taustakirjallisuuteen aiheesta, jonka jälkeen paneudun itse lähdeaineistoon. Tämän jälkeen etsin ja analysoin lähdeaineistosta kohtia, joissa on viitteitä poliittisiin mielipiteisiin tai toimiin. Sijoittamalla näitä esiinnoitteita seikkoja teoksia ympäröineeseen yhteiskunnalliseen kontekstiin pyrin muodostamaan yhteyksiä Leinon tekstin ja poliittisten päämäärien välille. Pyrin myös erottelemaan Leinon mahdollisen itsetutkiskelun ja vaikutteet aiemmasta Hurtta - kirjallisuudesta. Tällöin minun täytyy tutustua myös kirjailijan henkilökohtaiseen elämään, sillä myös se vaikuttaa hänen teostensa sisältöön ja muuhun toimintaan. Tavoitteenani on siis löytää Leinon kynästä lähtöisin oleva historian tulkinta ja sen valjastaminen politiikan työkaluksi. Samoin pyrin myös tutkimaan kirjailijan suhtautumista perinteisiin historiallisiin instituutioihin ja kansanosiin, kuten esimerkiksi talonpoikiin, kuninkaaseen ja esivaltaan sekä kirkkoon. Kuinka Leino esitti nämä tekijät teoksissaan? Analysoin kirjailijan tekstiä liittyen vastaaviin instituutioihin ja tulkitsen niistä muodostuvaa historiakuvaa. Kertoiko kirjailija historiasta omista lähtökohdistaan ja esitti täysin uuden historiatulkinnan vai liittyikö hän historiakuvallaan vallitsevan historiakulttuurin piiriin?

Tämä pro gradu -tutkielma rakentuu neljän pääluvun varaan. Luvut etenevät kronologisessa järjestyksessä ilmestyneiden Hurtta-teosten mukaan. Jokaiseen päälukuun sisältyy kaksi alalukua. Jokaisen käsittelyluvun ensimmäinen alaluku sisältää kyseessä olevan Hurtta-teoksen juonen, niiden sisältämien kielikuvien ja symboliikan esittelyä ja analyysiä. Vastaavasti jokaisen käsittelyluvun toinen alaluku luo kuvan käsittelyssä olevan teoksen taustalla vaikuttaneista poliittisista ja henkilökohtaisista seikoista. Toisin sanoen toinen alaluku pyrkii kontekstualisoimaan käsitellyn kaunokirjallisen teoksen omaan aikaansa. Alaluvut sisältävät myös jonkin verran aiheiden temaattista käsittelyä, jolloin risiiviteet eri Hurtta-teosten välillä ovat väistämättömiä. Ensimmäinen käsittelyluku sisältää Leinoon vaikuttaneiden aiempien Hurtta-tekstien kartoituksen ja hänen ennen ensimmä-

mäistä *Simo Hurtta* -teosta julkaistujen aihepiiriä käsittelevien kirjoitusten analyysiä. Toinen käsittelyluku käy läpi teoksen *Simo Hurtta. Runoja isonvihan ajoilta*, eli ensimmäisen runosarjan juonta ja sen sisältämää symboliikkaa. Kolmas käsittelyluku syventyy *Simo Hurtta* -näytelmään. Neljäs käsittelyluku sisältää analyysiä *Simo Hurtta. Runoja isonvihan ajoilta. Toinen runosarja* -teoksesta. Lisäksi se summaa joitakin läpi teossarjan kehittyviä teemoja.

Historiallinen tausta

Eino Leino syntyi Armas Eino Leopold Lönnbohm -nimisenä Paltamossa Hövelön talossa 6.7.1878 maanmittari Anders Lönnbohmin ja hänen vaimonsa Emilian kymmenenneksi lapseksi.²⁵ Hänen lapsuudenkodissaan arvostettiin sivistystä, ja äidin sisarpuoli antoi talon lapsille kotiopetusta. Koulunsa Leino kävi Kajaanissa, Oulussa ja Hämeenlinnassa.²⁶ Vuonna 1895 hän siirtyi opiskelemaan Helsingin yliopistoon. Opiskelutaival jäi lyhyeksi, sillä Kasimir-veli tutustutti hänet Helsingin kulttuuripiireihin ja nuori ylioppilas siirtyi kokonaan kirjoittamisen pariin. Hänen veljensä Kasimir Leino ja O. A. F. Lönnbohm kannustivat nuorta Leinoa kirjailijanuran ensitaipaleilla. Leinon ensimmäinen runokokoelma *Maaliskuun lauluja* julkaistiin 1896. Noutaessaan Helsingistä ylioppilaslakkiaan toukokuussa 1895 Kasimir esitteli Einon Päivälehdessä toimitukselle. Lehdessä vaikuttivat tuolloin ajan suurimmat nousevat kyvyt. Vuonna 1899 hän otti vastaan kokopäivätyön *Päivälehdessä* toimituksessa. Lehti edusti nuorsuomalaista puoluelinjaa, jota Leino kertoi edustaneensa jo Helsinkiin tullessaan.²⁷ Vuodesta 1900 lähtien hän kirjoitti pakinoita Päivälehteen nimimerkillä Mikko Vilkastus ja myöhemmin *Helsingin Sanomiin* Teemuna. Samalla hän julkaisi useita runoteoksia, joista tunnetuin on *Helkavirsiä* (1903).

Eino Leino jatkoi kokopäiväisenä lehtimiehenä kirjailijan uransa ohella kevääseen 1908, jolloin hän päätti matkustaa Roomaan suomentamaan Danten *Jumalaista näytelmää*. Tuohon hetkeen päättyi Leinon ensimmäinen julkisen toiminnan kausi.²⁸ Roomassa olon jälkeen Leinosta kuoriutui uusi ihminen. Tästä alkoi hänen boheemi kautensa, jolloin hän

---

²⁵ Onerva 1979, 16–17.

²⁶ Onerva 1979, 32–48.

²⁷ Larmola 1990, 14.

²⁸ Larmola 1990, 13.

korosti sisäistä taiteilijaluontoaan ulkoisin tunnusmerkein ja eli varsin vaihtelevaa elämää. ”Keppi, kappi ja hattu” oli kirjailijan oma näkemys muodonmuutoksestaan. Palatessaan Helsinkiin Leino päättää hyökätä kaikkia hänen tuotantoaan arvostelleita vastaan kirjoittamalla yhä enemmän. Samoin hän aikoi poliittisesti kohota kaikkien puolueiden yläpuolelle ja toteuttaa uskontoa, joka oli kirkkojen yläpuolella.²⁹ L. Onerva mukaan Leinon boheemi aikakausi päättyi syystalvella 1919 ja hän sairastui pysyvästi. Sairauden laadun Onerva totesi ”moninaisissa muodoissa ilmeneväksi”. Tämä vaikutti myös Leino työskentelyn nopeuteen ja laatuun. Viimeiset vuotensa Leino vietti pääosin erilaisissa parantoloissa ja lepokodeissa. Eino Leino kuoli 47-vuotiaana kello 3.10 10.1.1926 Jokelan Riitahuhdassa³⁰

Eino Leinon päähenkilön Simo Hurtan historiallisen esikuvan Simon Affleckin toiminta sijoittuu Ruotsin suurvaltakauden loppuun 1600- ja 1700-luvun taitteeseen. Affleck syntyi tiettävästi 1660-luvulla Narvassa, jossa hänen isänsä arvellaan toimineen tulkkina. Ensimmäinen maininta Affleckin toiminnasta Pohjois-Karjalassa on hänen pestinsä Pielisjärven silloisen verovuokraajan Salomon Enbergin kirjurina vuonna 1687.³¹ Jo kirjurin tointa suorittaessaan Affleck riitautui talonpoikien kanssa.³² Myöhemmin Affleck otti Enbergin paikan veronvuokraajana eli arrendaattorina. ”Arrendaattori” nimitystä käytettiin 1700-luvulla synonyyminä vuokraaja -nimityksen kanssa.³³ Kruunu antoi tuohon aikaan alueitansa vuokralle, jolloin vuokraaja sai nauttia alueen tuotosta ja talonpoikien työstä. Kruunun määräämät ylimääräiset verot ja muut ylimääräiset tuotot vuokraajan tuli toimittaa kruunulle.³⁴ Suuren Pohjan sodan syttyessä vuonna 1700 Affleck aloitti ponnistelut Pohjois-Karjalan turvaamiseksi ja sai aikaiseksi rajarauhan 1703.³⁵

Simon Affleck nimitettiin Kainuun lääninmajuriksi vuonna 1709.³⁶ Jo seuraavana vuonna pielisjärviset talonpojat kyllästyivät Affleckin valtaan ja alistuivat vapaaehtoisesti venäläisten vallan alle.³⁷ Vuonna 1712 Kainuussa syttyi niin sanottu sarkasota, jonka seurauksena venäläiset sotilaat vangitsivat Affleckin perheen ja kuljettivat heidät Venäjälle. Hän

---

²⁹ Onerva 1979, 341–342.

³⁰ Onerva 1979, 520, 575.

³¹ Cederberg 1927, 28–29.

³² Katajala 1994, 156.

³³ Katajala 1994, 99.

³⁴ Katajala 1994, 96–101.

³⁵ Halila 1984, 14.

³⁶ Halila 1984, 164.

³⁷ Halila 1984, 17–18.

majaili Kajaanissa tietävästi vuoteen 1714, jonka jälkeen hänen olinpaikastaan ei ole varmaa tietoa ennen vuotta 1722, jolloin hän otti jälleen haltuun hovinsa Lieksassa. Simon Affleck tietävästi surmasi itsensä ampumalla 9.5.1725.³⁸

Eino Leinon Simo Hurta -aiheisten teosten julkaisuajankohtien välillä poliittinen ilmasto muuttui paljon niin Suomessa kuin Euroopassakin. Leinojen, sekä Kasimirin että Einon, poliittinen koti Helsingissä 1900-luvun taitteessa oli Päivälehti ja sen ympärillä ollut nuorsuomalainen piiri. Päivälehti oli perustettu vuonna 1889 suomalaisuuspuolueen nuorten maltillisten toimesta. Päivälehdenniiriä edelsi niin sanottu KPT-linja, joka edusti nationalistista ja osin vasemmistolaista suuntaa Suomen poliittisella kentällä. Se vastusti vanhasuomalaisen konservatismia niin kiivaasti, että se lopulta hajosi omaan mahdottomuuteensa. Linjan johtohahmon Lauri Kivekkään poliittinen ura ei edennyt ylioppilaspolitiikkaa pidemmälle.³⁹

Päivälehdessä piirin ydintä olivat Juhani Aho, Arvid Järnefelt ja Eero Erkko. He alkoivat sanomalehtensä kautta harjoittaa politiikkaa, jota KPT-linja oli pyrkinyt toteuttamaan. Päivälehti hylkäsi puhtaan nationalismin ja siirtyi vapaamielisyyteen sekä yhteiskunnallisuuteen. Lehti perustettiin nuorten suomenmielisten puolustukseksi, sillä he kokivat uhrin vanhojen puolelta.⁴⁰ Piirin sisällä oli edelleen suuriakin poliittisia näkemyseroja ja ensimmäinen poliittinen ohjelma saatiin aikaiseksi vasta 1894. Tosin sitä ei aluksi tulkittu erkaantumiseksi Suomalaisesta puolueesta.⁴¹ Vanha- ja nuorsuomalaisen väliset erot tulivat esille vähitellen 1890- ja 1900-luvun valtiopäivillä, eli erkaantuminen oli vähittäistä.⁴² Manifesti loi myös uuden perustuslaillisen liittouman ruotsalaisten ja nuorsuomalaisen välille.⁴³

Nuorten ja vanhojen välit säilyivät vielä jotenkuten 1900-luvun alussa ja yhteisiäkin mielipidealustoja oli, kuten *Valvoja* -lehti. Nuorsuomalaisuus lukeutui tuolloin perustuslailliseen ”puolueeseen”, joka oli tämän päivän mittapuulla hyvin homogeeninen ryhmä. Perustuslaillisiin luettiin kuuluvaksi myös sosialidemokraattinen puolue vielä vuonna 1904.⁴⁴ Perustuslaillisten kesken alkoi muodostua jakolinjoja 1900-luvun ensimmäisen

---

³⁸ Cederberg 1927, 28–30.

³⁹ Vares 2000, 28–43.

⁴⁰ Vares 2000, 43.

⁴¹ Vares 2000, 50–52.

⁴² Larmola 1990, 22–23.

⁴³ Ylikangas 2002, 139.

⁴⁴ Larmola 1986, 10–11.

vuosikymmenen puoliväliin tultaessa.⁴⁵ K. J. Ståhlbergin ja Jonas Castrénin ympärille muodostui ryhmittymät, joista ensimmäistä kutsuttiin varpusiksi ja jälkimmäistä ryhmää pääskysiksi. Varpuset olivat sovittlevampia, ja he ajoivat liberaalimpaa sosiaalipolitiikkaa. *Helsingin Sanomat* ajautui kokonaan heidän käsiinsä Heikki Renvallin päätoimittajakauden jälkeen. Pääskyselä tuomitsivat kaiken myöntymisen Venäjää kohtaan ja olivat talous- ja sosiaalikäsymyksissä varsin konservatiivisia.⁴⁶

---

⁴⁵ Larmola 1986, 18–19.

⁴⁶ Vares 2000, 86–87.

1. ”Simo Hurtan hurjat tarinat” – Leinon varhaiset muunnelmat Hurtta-aiheesta ja vaikutteet niiden taustalla

1.1 Simon Affleck kaunokirjallisuudessa ennen vuotta 1904

Kansantarinoiden Simo Hurttaan Eino Leino tutustui koulupoikana 1890-luvun alussa. Hän alkoi käsitellä aihetta kaunokirjallisuuden eri muodoissa jo tuolloin, mutta ensimmäinen pelkästään Hurtta-aihetta käsitellyt Leinon teos ilmestyi vuonna 1904. Tässä ensimmäisessä luvussa kartoitan Leinoa edeltänyttä Hurtta-aihetta käsittelevää kirjallisuutta, johon hän oli tutustunut. Lisäksi käsittelen varsinaisia Hurtta-teoksia aiemmin julkaistuja Leinon kirjoituksia, jotka käsittelevät samaa aihepiiriä.

Eino Leino ohjautui historiallisten aiheiden pariin monien eri vaikuttajien myötä. Lönnbohmin kodissa Hövelössä arvostettiin koulutusta ja sivistystä. Anders Lönnbohm, Leinon isä, tahtoi panostaa lastensa koulutukseen. Vaikka rahaa oli välillä niukalti, pyrittiin Lönnbohmin lasten koulutietä turvaamaan. Lisäksi hän perusti Paltaniemen kirkkoherra Andelinin kanssa pitäjälle oman kirjaston. Hövelöä pidettiin sivistyneenä virkamies-talona.⁴⁷ Omien sanojensa mukaan Leino oppi lukemaan jo varhain ja kulutti runsaasti kotimaista kirjallisuutta. Hän luki ääneen Hövelön vaivaiseukolle, joka oli syntynyt ennen Suomen sotaa. Kirjoissa oli tarinoita vihollisuuksista venäläisten kanssa. Näitä ruoti-muori kommentoi ja täydensi omalla tietämyksellään.⁴⁸ Oppia ja historiaa oli siis tarjolla runsaasti jo kotopuolessa.

Leinon vanhimman veljen O. A. F. Lönnbohmin suorittamat ”muinaistieteelliset” tutkimukset ja tarinankeruut Kainuussa jättivät nuoreen Einoon oman jälkensä. Tästä on esimerkkinä kuvaus *Elämäni kuvakirjasta*, jossa Leino kertoi veljensä pyrkimyksistä vanhan venäläisiltä piilotetun kirkonkellon löytämiseksi. Leino totesi tutkimusten tapahtuneen ”muinaistieteiden” mukaan, joten kaivauksissa maakerrostumat ja kaikki löydökset merkittiin muistiin.⁴⁹ Lönnbohm siis dokumentoi kaivauksiaan, kuten nykyäänkin arkeologisissa kenttätutkimuksissa ja tuotti samalla aineistoa, johon Leino myöhemmin tutustui.

---

⁴⁷ Onerva 1979, 19–20.

⁴⁸ Leino 1965, 46–48.

⁴⁹ Leino 1965, 49.

Eino Leino kertoi ilmapiiristä lapsuutensa Paltamossa näin:

Koko ilmakehä oli tarua ja todellisuutta täysi. Kuhmosta ja Lentiirasta kulivat Vornan virret helapäisten puukkojen ja kirjoneulaisten asevoitten kera. Pielisistä Sotkamoon ynnä siitä kauas Pohjois-Savoon saakka siirtyivät Simo Hurtan hurjat tarinat.⁵⁰

Historialliset tarinat vaikuttivat Leinoon voimallisesti ainakin hänen muistelmiensa mukaan. Kirjailija tutustui tarinaan Simon Affleckista eli Simo Hurtasta ensimmäistä kertaa Oskar-veljensä keräämien kansantarinoiden kautta. L. Onerva kuvaili Leino -elämäkerassaan hänen ensikosketustaan Hurttaan. Onervan mukaan osa Lönnbohmin kirjastosta ja muistiinpanoista oli tipahtanut veteen Kuopion satamassa. Tällöin nuoremmat veljet saivat tehtäväkseen kuivatella papereita pihamaalla Lönnbohmin saavuttua Paltaniemelle Hövelön tilalle. Kuivumaan asetettaessa Leino sattui silmäilemään papereita, joista hän huomasi tarinan Hurtasta.⁵¹

Kirjailija itse kertoi erilaisen tarinan *Elämäni kuvakirjassa*. Hämeenlinnassa viidettä luokkaa käydessään 1891 hän sairastui tulirokkoon. Hänet asetettiin eristykseen Lönnbohmin työhuoneeseen, jossa kirjastoa tutkiessaan Leino löysi veljensä käsikirjoituksen, joka sisälsi kansantarinoita Affleckista.⁵² Jälkimmäisessä tapauksessa esiintyvä käsikirjoitus oli mitä ilmeisemmin Lönnbohmin keskeneräiseksi jäänyt jatko-osa teokselle *Tietoja Kajaanin kihlakunnasta ja etenkin Paltamon pitäjäästä* (1885). Tähän päätelmään tuli Aarre M. Peltonen, tosin toisen käden tietojen pohjalta. Jatko-osan nimeksi oli tarkoitus tulla *Kajaanin kihlakunta. Tietoja seudun muinaisuudesta*.⁵³ Peltonen mielsi näiden molempien tarinoiden pitävän paikkansa. Hövelössä sattuneen paperinkuivattelun hän ajoitti vuoteen 1884. Lönnbohm myös kehotti Leinoa tarttumaan kynään ja kirjoittamaan kaunokirjallisen tuotoksen Simon Affleckista.⁵⁴

Ensimmäiset kirjalliset kokeilut Hurtta-teemaan Leino teki 1890-luvun alussa. Vuoden 1891 kesällä hän kirjoitti runosikermän *Affleck*. Tämän kolmiosaiseen *Tunteitani* -kokoelmaan kuuluvan runon hän kirjoitti varhaisella nimimerkillään Tainio. Sikermän ensimmäisessä osassa julma vouti Simo Hurtta katkaisee rengiltä kaulan, koska tämä ei ollut

---

⁵⁰ Leino 1965, 49.

⁵¹ Onerva 1979, 26.

⁵² Leino 1965, 170–172.

⁵³ Peltonen 1975a, 390.

⁵⁴ Peltonen 1975b, 143.

osannut valjastaa hevosta oikein. Tämän aiheen inspiraationa lienee toiminut Oskar Lönnbohmin keskeneräisen käsikirjoituksen sisältämä kertomus Affleckista ja kahdesta rengistä, jotka tekivät töitään ja laittoivat tallia kuntoon. Kun ensimmäinen renki sai työnsä valmiiksi, löi Affleck toiselta pään poikki ja totesi ”Tarpeeton olet elämään, koska olet niin hidas”.⁵⁵ Tähän juonikuvioon kirjailija ei enää palannut myöhemmässä tuotannossaan.

Toisessa osassa Hurtan venettä vedetään maanselän yli soutumiesten voimin. Tämä aihe toistui Peltosen mukaan ensimmäisessä runosarjassa nimellä ”Hurтта matkustaa”.⁵⁶ Tutkija lienee kuitenkin erehtynyt runosta, sillä kyseisessä runossa Hurtan venettä ei vedetä vaan matka taittuu vesitse. Oikea runo, jossa aihe veneen vedosta toistuu, on samassa runosarjassa oleva ”Hurtan koskenlasku”.⁵⁷ Myös tähän veneen vetoon ja koskenlaskuun löytyy viittaus Lönnbohmin käsikirjoituksesta, joskin varsin erilaisessa muodossa.⁵⁸ Varhaisen Affleck -runosikermän kolmannen osankin aihe toistuu ensimmäisessä Hurтта -runosarjassa, runossa ”Häät Hovilassa”.⁵⁹ Tämän kehitelmän lisäksi Leino laati ensimmäisen suunnitelman Hurтта-näytelmästä talvella 1891–1892. Tämä luonnos sisältää pelkän disposition, mutta osoittaa, että Leinolla oli jo tuolloin useampia pyrkimyksiä aiheen kehittelyyn.⁶⁰ Näissä varhaisissa kehitelmissä oli Oskar Lönnbohmin keräämillä kansantarinoina kaikkein suurin vaikutus. Osa kansantarinoista toistuu eteenkin ensimmäisessä *Simo Hurтта* -runosarjassa. Kansantarinat eivät tarjoa yhtä selkeitä juonirakenteita Hurтта-teossarjan myöhempiin osiin, mutta niiden vaikutus ulottuu kaikkiin Leinon aihepiiriä käsitteleviin teoksiin.

Oskar Lönnbohmin ilmeisen kattava kirjasto tarjosi nuorelle Leinolle myös muita mielenkiintoisia lukukokemuksia. *Elämäni kuvakirjassa* kirjailija mainitsi lukeneensa veljensä kirjastosta muun muassa Elias Lönnrotin toimittamaa aikakauslehti *Mehiläistä*.⁶¹ Kyseisen lehden joulukuun numerossa vuodelta 1837 on julkaistu runo nimeltään ”Murheruno Pielisen kirkkoherra Jacob Steniuksen kuolemasta”. Simon Affleck mainitaan

⁵⁵ Lönnbohm, O.A.F. 1884, *Kajaanin kihlakunta. Tietoja seudun muinaisuudesta*. s. 467. Käsikirjoitus, Suomen muinaismuistoyhdistyksen arkisto. Museoviraston arkisto.

⁵⁶ Peltonen 1975b, 140.

⁵⁷ Leino 1927b, 220.

⁵⁸ Lönnbohm, O.A.F. 1884, *Kajaanin kihlakunta. Tietoja seudun muinaisuudesta*. s. 467. Käsikirjoitus, Suomen muinaismuistoyhdistyksen arkisto. Museoviraston arkisto.

⁵⁹ Peltonen 1975b, 140.

⁶⁰ Peltonen 1975b, 140–143, 304.

⁶¹ Leino 1965, 93.

tekstissä Salomon Ehnbergin alaiseksi ja suureksi Simoksi ankaraksi. Itse runo on sepitetty jo 1700-luvun puolella, mutta kirjalliseen julkaisuun se on päätenyt vasta Lönnrotin toimesta. Hän kuuli sen ”Lindbladin frouwalta” vuonna 1828.⁶² Vihtori Laurila epäili omien lähteidensä perusteella runon alkuperäiseksi tekijäksi Henrik Lyraa, joka toimi vuodesta 1767 Kiuruveden kappalaisena. Hän oli myös Steniuksen vävy. Tämä runo on tiettävästi ensimmäinen kirjallinen tuotos, jossa Affleck esiintyy.⁶³ Samaan lopputulemaan tuli myös Leinon aikalainen Heikki Kokkonen artikkelissaan.⁶⁴ Entisestään varmuutta sille, että Leino on lukenut tämän runon, luo maininta *Mehiläisen* vuosikerroista 1836–1837 hänen opiskeluaikaisessa muistikirjassaan. Tuleva kirjailija on käyttänyt tuolloin lehteä lähteenään muussa yhteydessä, mutta maininta osoittaa hänen perehtyneen juuri tuohon vuosikertaan, jossa runo julkaistiin.⁶⁵

Leinolla oli myöskin mahdollisuus tutustua historiankirjoitukseen kotiseudustaan. Hänen veljensä Artturi, joka asui Leinon kanssa samassa huoneessa, lainasi Hämeenlinnan lyseon toverikunnan kirjastosta Kaarlo Alfred Castrénin teoksen *Kertoelmia Kajaanin läänin vaiheista vuosina 1650–1750* (1867).⁶⁶ Castrén saattoi olla Leinolle tuttu myös Lönnbohmin käsikirjoituksen kautta, sillä hän mainitsee käsikirjoituksessaan Castrénin suorittamat kaivaukset Kainuussa.⁶⁷ Castrén kuvailee teoksessaan varsin kattavasti Simon Affleckin vaiheita ja vuoden 1710 talonpoikien kapinaa, joka sijoittuu Nurmekseen ja Affleckin kartanoon Hovilaan. Hän kertoi, kuinka Rovasti Pietari Haerkepaus nousi kiihottamaan talonpoikia kapinaan Simon Affleckia vastaan. Castrén esitteli myös myöhemmin tutuksi tulevat talonpojat Sipo Nevalaisen ja Yrjö Sormusen, veronkantaja Pietari Jessenhausin, vallesmanni Björn Finnen ja henkikirjuri Fredrik Arnkilin.⁶⁸ Käräjien pöytäkirjaaineiston lisäksi Castrén oli Vihtori Laurilan mukaan turvautunut omiin tulkintoihinsa ja kansantarinoihin.⁶⁹ Castrénin historiankirjoitukseen tulee suhtautua varauksella, sillä se ei edusta nykyistä historiatieteiden tasoa. Epäilyksensä esitti myös Laurila edustaen kehittyneempää tieteellistä arviointitapaa. Toisaalta Castrén osoitti lähdekritiikkiä ja totesi,

⁶² Lönnrot, ”Murheruno Pielisen kirkkoherra Jacob Steniuksen kuolemasta.”, *Mehiläinen* 12/1837

⁶³ Laurila 1968, 158.

⁶⁴ Kokkonen, ”Eino Leinon ”Simo Hurta”-runojen todellisuus pohja” *Sunnuntai* 34/1916

⁶⁵ Muistikirja opiskelua ajoilta, Eino Leinon arkisto, SKS KIA.

⁶⁶ Peltonen 1975b, 119–120.

⁶⁷ O.A.F. Lönnbohmin käsikirjoitus, 472.

⁶⁸ Castrén 1867, 48–50.

⁶⁹ Laurila 1968, 159.

että kansantarinoissa Affleckista on todennäköisesti annettu häijympi kuva, kuin hän onkaan.⁷⁰

Oskar-veljen lisäksi Leino imi mitä ilmeisemmin vaikutteita Hämeenlinnan lyseon rehtorilta, Karl Olof Lindeqvistiltä, joka toimi myös äidinkielen- ja historianopettajana. Leino kertoi hänen olleen pidetty opettaja ja saaneensa hyviä arvosanoja häneltä. Leino myös totesi muistelmissaan, että Lindeqvistin historian tunnit muuttuivat enenevässä määrin luentojen kaltaisiksi.⁷¹ K. O. Lindeqvistin väitöskirja käsitteli isoavihaa ja myöhemmin vuonna 1919 hän julkaisi kirjan *Isonvihan aika Suomessa*. Vuonna 1913 ilmestyi hänen artikkelinsa ”Pielisjärven talonpoikien ja vuokraaja Salomon Engbergin välisistä riidoista 1680-luvun loppupuolella.”⁷² Päiviö Tommila mainitsi juuri 1700-luvun Lindeqvistin erikoisalaksi.⁷³ Simon Affleck aloitti virkatoimensa Pohjois-Karjalassa juuri Engbergin alaisuudessa ja sai osaksensa talonpoikien tyytymättömyyttä jo tuolloin. On siis todennäköistä, että Leinon käsitys isostavihasta ja Affleckista on rakentunut myös Lindeqvistin opetuksen varaan.

Suurimmat kaunokirjalliset vaikutteensa Hurtta-aiheeseen Leino sai Johan Albert Bergmanilta ja hänen romaanistaan *Nevalaiset: historiallis-romantillinen kertomus Itä-Suomesta*. (1881).⁷⁴ Teos käsittelee Simon Affleckia ja Nurmesta vuoden 1710 kapinan tiimoilta. Talonpojat nousevat kapinaan Haerkepaeuksen usuttamana ja kapinan johtomiehinä toimivat Yrjö Sormunen ja Sipo Nevalainen. Suurimman osan tarinasta Affleck on poissa Nurmeksestä ja kapinamiehet valtaavat hänen hovinsa Hovilan. Affleckin palaa kolmenkymmenen ratsumiehen kanssa ja kukistaa kapinan helposti. Nevalainen kuolee kapinan rauettua.⁷⁵ Heikki Kokkonen vertaili Leinon Affleck-aiheisia teoksia suoraan Castrénin historiankirjoitukseen, vaikka totesikin Bergmanin noudattavan samaa juonta.⁷⁶ Vihtori Laurila kritisoi Kokkosen näkemystä⁷⁷ ja samoin Viljo Tarkiainen piti J. A. Bergmanin vaikutusta Leinon Hurtta -teksteihin ilmeisenä. Hänen mielestään varsin-

---

⁷⁰ Castrén 1867, 48.

⁷¹ Leino 1965, 103–106.

⁷² Kokkonen, ”Eino Leinon ”Simo Hurtta”-runojen todellisuuspohja” *Sunnuntai* 34/1916

⁷³ Tommila 1989b, 132.

⁷⁴ Toisen, vuonna 1916 ilmestyneen painoksen nimenä on *Nurmeksen kapina: historiallis-romantillinen kertomus Itä-Suomesta*.

⁷⁵ Kts. Bergman 2018

⁷⁶ Kokkonen, ”Eino Leinon ”Simo Hurtta”-runojen todellisuuspohja” *Sunnuntai* 34/1916

⁷⁷ Laurila 1968, 166–167.

kin Leinon näytelmä Simo Hurtasta sai vaikutteita Bergmanilta henkilöhahmojen, kohtausten ja ”romanttisen yleissävyn” muodossa.⁷⁸ Tarkiaisen mukaan Leinon perehtyminen Bergmanin romaaniin näkyi esimerkiksi henkilöhahmoista. Leinon ja Bergmanin teoksia yhdistävät lisäksi venäjänkarjalan siirtolainen Sykkö, noita-akka Malla ja Juhana Nevalainen.

Bergman käytti romaania kirjoittaessaan päälähteenään Castrénin Kajaanin läänin historiasta kertovaa kirjaa. Romanin juonikulku on pitkälti lainattu Castrénin selostamasta vuoden 1710 kapinasta. Hän viittasi suoraan Castrénin kirjaan ja kutsuu häntä ”muuan historioitsijaksi”. Lisäksi Bergman käytti jopa suoria lainauksia Castrénin tekstistä, kuten kuvatessaan talonpoikien aseistusta ”Epäsopua yhteistoiminnassa” -luvun lopussa. Hän sijoitti tekstin lainausmerkkeihin, mutta jättää Castrénin nimen mainitsematta. Romanin kirjoittaja pysyi siis hyvin uskollisena historiankirjoitukselle tarinaa laatiessaan. Bergmanin omasta kynästä on lähtöisin lähinnä romanin ”romantillinen” puoli eli kapinaan kytetty rakkaustarina isänmaalleen kuuliaisien Juhana Nevalaisen ja Yrjö Sormusen sisaren, Erjan, välillä.

Vihtori Laurilan mukaan Bergman olisi saanut irtautua historiankirjoituksesta enemmänkin. Kirjansa lopussa hän jätti kertomatta kapinamiesten rangaistuksista, koska Castrénkaan ei anna tähän suoranaista vastausta.⁷⁹ Kirjallisuudentutkijan näkökulmasta kyseinen ratkaisu tuntui varmasti varsin mielikuvituksettomalta. Toisaalta se osoittaa Bergmanin pitäytyneen historiankirjoituksen osoittamassa tapahtumien kulussa varsin tiukasti. Kuljettaen pääjuonen tapahtumia Castrénin kuvaamalla tavalla, hän ikään kuin vahingossa tulee ”popularisoineeksi” varsinaista historiantutkimusta. Varsinaisesta popularisoinnista on vielä vaikea puhua, sillä historiankirjoitus ja historiallinen kaunokirjallisuus olivat tuolloin vielä jokseenkin nivoutuneena yhteen.⁸⁰

Hannu Syväoja näkee Suureen Pohjan sotaan ja isoonvihaan pohjautuvien teosten lähde- materiaalin olevan suurelta osin kansantarinoita, joita oli säilynyt runsaasti. Syyksi tähän hän arvelee asiakirjalähteiden puutetta. Hän viittaa Jaakko Gummeruksen vuonna 1911 Kyläkirjaston kuvalehdessä ilmestyneeseen asiakirjakokoelmaan isostavihasta ensimmäisenä koontina aiheesta.⁸¹ Syväoja jättää kuitenkin huomioimatta Yrjö Koskisen jo vuonna

---

⁷⁸ Tarkiaisen 1954, 17.

⁷⁹ Laurila 1968, 159.

⁸⁰ Sulkunen 2013, 33.

⁸¹ Syväoja 1998, 85, 243–244.

1865 ilmestyneen teoksen *Lähteitä isonvihan historiaan*. Lisäksi tässä yhteydessä voidaan edelleen nostaa esille K. A. Castrénin historiateos, jossa on tukeuduttu historiallisiin asiakirjalähteisiin. On totta, että iso osa pitkän 1800-luvun aikana tuotetusta 1700-luvun alkua koskevan kaunokirjallisuuden lähteistä on puhtaasti kansantarinoita ja muistitietoa. Vastavuoroisesti tähän voidaan todeta, että myös virallista asiakirja-aineistoa oli saatavilla, mutta kuinka moni kirjailija ohjautui sen pariin, on toinen asia.

Viljo Tarkiainen totesi Leinon lähestyneen Hurtta -aihetta sivuhahmojen kautta. Huomaus on sinänsä oikea, joskin se koskee vain Leinon julkaistuja kirjoituksia, sillä hän oli tehnyt aiheesta luonnoksia jo aiemmin. Leinon *Päiväperhoja* -kokoelmassa (1903) ilmestyivät ensimmäiset aiheeseen liittyvät suorasanaiset kirjoitelmat ”Erkki Persson” ja ”Sipo Nevalainen”, jotka hänen mielestään olivat ”kärjitettyjä anekdootteja”.⁸² Kertomukset ovatkin lyhyitä suuntaa-antavia kuvailuja henkilöiden elämänkaarista. Tulevien Hurtta-teosten kannalta merkittävämpi näistä kahdesta kirjoituksesta on Leinon hahmotelma Sipo Nevalaisen tarinasta. Kirjailija luonnehtii Nevalaista veroja maksavaksi kunnan mieheksi. Kunnollisuudestaan huolimatta hän joutuu Hurtan mielivallan kohteeksi, kun verottajan apurit ryöstävät Nevalaisen aitan ja vahingoittavat hänen vaimoaan kuolettavasti. Nevalainen ei liity Hurtan vastaiseen kapinaan muiden talonpoikien kummas-tukseksi, vaan ilmiantaa sen Affleckille. Tästä palkkiona Hurtta antaa hänelle revolverin, jolla Nevalainen ampuu myöhemmin sodassa vihollisen puolella olevan poikansa. Sodasta palattuaan mieleltään häiriintynyt Nevalainen palauttaa revolverin Hurtalle. Myöhemmin Affleck ampui itsensä samalla aseella.⁸³

Tekstissä olevaan Nevalaisen hahmoon ovat vaikuttaneet molemmat Castrén ja Bergman, vaikka Sipo ajautuikin heidän teksteissään kapinoitsijoiden puolelle. Leinon tekstissä Nevalaisen mieli järkkyy, kuten Bergmaninkin kirjoituksessa, samoin Nevalaisten välinen ampuminen toteutuu Bergmanin romaanissa, vaikkakin eri kontekstissa. Verrattuna tähän tekstiin, Leinon ensimmäisessä Hurtta-runosarjassa Affleckin apurien hyökkäyksen kohteeksi vaihtui Nevalaisen poika. Sipon sotaretken Leino kehitti itse. Historiankirjoi-tukseen tarinaa sitoo Affleckin itsemurha. Huomioitavaa on myös se, että kirjailija käyt-

---

⁸² Tarkiainen 1954, 17.

⁸³ Leino 1927d, 345–347.

tää nimeä Affleck, eikä pilkkanimi Simo Hurtta ole vielä käytössä. Leinon tässä kirjoituksessa luonnostelemat teemat mielen järkkymisestä ja aseiden vaihdosta Nevalaisen ja Affleckin välillä näkyvät myös myöhemmissä teoksissa.

Uusi Suometar arvioi Eino Leinon *Helkavirsiä*-teosta ja mainitsee ”Mantsin laulun” ja Simon Affleckin, mutta ei analysoi teosta syvemmin. Yleiskuva on kuitenkin positiivinen.⁸⁴ *Päivälehdessä* näkemys teoksesta on hiukan nuivempi. ”Mantsin laulua” ei mainita ja muista runoista mainitaan kaksi nimeltä. Arvio keskittyykin teoksen nimen etymologiaan ja merkityksiin.⁸⁵ Otto Manninen arvioi ystävänsä *Päiväperhoja Päivälehdessä*. Manninen kävi läpi teoksen monipuolista sisältöä ja paneutuu Leinon kulttuurielämää kohtaan osoittamaan kritiikkiin. Hurtta-aiheiset kirjoitelmat ”Sipo Nevalainen” ja ”Erkki Pehrsson”.⁸⁶ *Uusi Suometar* sen sijaan mainitsi ”Sipo Nevalaisen” varsin kelpo tarinaksi muutaman muun ohella. Arvion kriittisin kärki osuu myös Mannisen esille nostamaan ”Tuhmuuden ylistys” -runoon, mutta osansa saavat myös Mikko Vilkastuksen pakinat, joista osa julkaistiin tässä kokoelmassa uudestaan.⁸⁷ Näiden kahden teoksen vastaanotto oli pääosin hyvä, mutta niiden poliittisuuteen tai sen puutteeseen ei juurikaan kiinnitetty huomiota. Hurtta-aiheet olivat kuitenkin kiinnittäneet kriitikkojen huomion, sillä ne nostettiin esille pariinkin kertaan.

1.2 Eino Leinon tutustuminen nuorsuomalaisuuteen

Eino Leinon kiinnostus politiikkaan oli lähtöisin kotoa. Hän kertoi *Elämäni kuvakirjassa* isänsä seuranneen valtiollisia tapahtumia sairaskautellaankin. Sisäpolitiikka ei noussut Paltaniemellä suuremmin puheenaiheeksi laajasta yksimielisyydestä johtuen, mutta ulkopolitiittisia seikkoja käsiteltiin keskusteluissa. Uutiset postimanifestista ja Leo Mechelinin erosta vuonna 1890 nostivat sisäpolitiittiset aiheet keskusteluihin myös Hövelössä.⁸⁸ Hyväänä esimerkkinä Leinon kosketuksesta politiikkaan on kirje hänen vanhimmalle veljelleen vuodelta 1890. Oskar Lönnbohmin saamassa, Ouluun 14. päivä kesäkuuta päivätyssä kirjeessä Eino vastasi veljensä selostukseen mahdollisesta venäläisten postimerkkien

⁸⁴ ”Eino Leino: Helkavirsiä”, arvostelu, *Uusi Suometar* 19.12.1903 nro. 295.

⁸⁵ ”Eino Leino, Helkavirsiä”, PL, 15.12.1903, nro. 291b.

⁸⁶ Manninen, Otto: ”Eino Leino: Päiväperhoja, pieniä tarinoita.” *Päivälehti* (PL) 27.05.1903 nro. 120A.

⁸⁷ ”Eino Leino: Päiväperhoja”, *Uusi Suometar*, 01.05.1903, nro. 99.

⁸⁸ Leino 1965, 201–203.

käyttöön otosta ja toteaa sen olevan keho sattumus.⁸⁹ Oskar Lönnbohm ja Kasimir Leino tutustuttivat Einon kahteen erilaiseen poliittiseen suuntaukseen: Oskar vanhasuomalaisuuteen ja Kasimir nuorsuomalaisuuteen.⁹⁰

Eino Leino liittyi aktiivisesti Päivälehdessä piiriin juuri kun 1890-luvun lähinnä asetelmallinen vastakkainasettelu nuor- ja vanhasuomalaisten välillä konkretisoitui. Leino oli tällöin jo julkisuudessa esiintynyt runoilija ja häntä oli houkuteltu poliittiseen toimintaan jo aiemmin. Helmikuun manifesti voimisti sanomalehtien poliittista sisältöä ja aiheeseen liittyvää keskustelua.⁹¹ Leino kuvaili *Päivälehdessä* henkeä myöhemmin:

*Me emme woineet käsittää, ettei koko kansa tilannut sitä lehteä ja ettei sen painos ollut yhtä suuri kuin oli Suomen kynnelle-kykenewien kansalaisten luku. Oliwathan sen tarkoitusperät niin puhtaat ja ihanteelliset, sen aate, nuorsuomalaisuuden wapaamielinen ja kansanwaltainen aate, niin waloisa ja wapauttava, sen esitystapa niin uutta, wirkeätä ja taiteellista.*⁹²

Vuonna 1910 Eino Leino kirjoitti *Suomalaisen kirjallisuuden historian*, jossa käy läpi edeltäjiään ja aikalaisiaan kirjoituspyödyän ääressä. Teokseen kirjailija kokosi tyylikausittain kirjallisuuden tärkeimpiä vaikuttajia ja erilaisia kirjallisuuden muotoja. Leino sisällytti teokseensa myös kuvailut *Päivälehdessä* ja nuorsuomalaisista kirjailijoista yleensä. Nuorsuomalaisen aatteen syntyä hän kuvailee seuraavasti:

*Nuorsuomalaisuuden, samoin kuin kansallisen herätyksenkin, syntysanat eivät ole lausutut meidän rannoillamme. Ne ovat etsittävä kauempaa: Euroopan suurista sivistyskeskuksista. Siellä oli kehitysopin, yhteiskunta-arvostelun, työväenliikkeen ja vihdoin pohjoismaisen naisvapautumisen kautta tapahtunut se vallankumous ihmisten aivoissa ja sydämissä, jonka mainingit pian myös jokaiseen Suomen soppeen tunkeutuivat.*⁹³

Hän totesi myös, että nuorsuomalaisten kirjailijoiden avulla suomalainen kirjallisuus oli päässyt "romantisesta kansan-ihannoimisesta" ja siirtynyt kritisoimaan yhteiskuntaa ja

⁸⁹ Leino 1961, 39.

⁹⁰ Onerva 1979, 88.

⁹¹ Larmola 1990, 48.

⁹² Leino 1909: "Päivälehdessä muistoksi.", HS 5.12.1909, nro. 282B.

⁹³ Leino 1929, 380.

käsittämään yksilöllistä sielunelämää. Keskeisimmiksi vaikutusaloiksi Leino nimesi uskonnon, siveyskäsitteet ja yhteiskunnallisen elämän.⁹⁴

Suomen kansallinen korostaminen muodostui poliittiseksi teemaksi helmikuun manifestin jälkeen ja säilyi vuoden 1905 suurlakkoon asti. Venäläisten toimenpiteet eivät Matti Klingen mukaan olleet niin huomattavia, kuin suomalaisten radikaalit puheet ja esimerkiksi suuren adressin ilmentämä mielenilmaus antoi ymmärtää. Perustuslailliset suhtautuivat sortotoimia vastaan kaikista jyrkimmin. He olivat lähinnä oppositioryhmittymää muistuttava joukko, joka taisteli yhteistä vihollista vastaan. Nuorsuomalaisilla ei ollut varsinaista puolueohjelmaa, mutta he korostivat sosiaaliskysymysten ratkaisua kansallisen yhtenäisyyden saavuttamiseksi.⁹⁵ Leino kommentoi manifestin jälkeisiä tunnelmia kaukokirjallisissa teoksissaan. L. Onervan mukaan Leinon *Sota valosta* –teos on ”symbolisuuteen verhoutuva draama nykyhetken häädystä.”⁹⁶ Nuorsuomalaisten ydinryhmään kuuluneen Arvid Järnefeltin mukaan sortotoimia vastaan kapinointiin tuli löytää oikeutus historiasta.⁹⁷ Hän pohdiskeli aihetta vuoden 1900 *Nuori Suomi* -albumissa ja totesi kirjoituksessaan, ettei suomalaisten yhteishenkeä kannattanut herätellä sotahistorialla. Hänen mukaansa suomalaiset olivat pärjänneet sodissa aina kehnosti. Sen sijaan suomalaisten oikea historia olisi passiivisen vastarinnan historiaa.⁹⁸ Nuorsuomalaisen piirin sisältä tuli siis selkeä viesti hakea sortovuosien vastarintaan oikeutusta suomalaisten menneisyydestä. Järnefeltin sanat passiivisesta vastarinnasta ovat varmasti vaikuttaneet Leinon valintoihin tulevien aiheidensa suhteen.

Leino aloitti pakinointiuransa *Päivälehdessä* Mikko Vilkastuksena vuonna 1900. Pakinointia jatkui epäsäännöllisen säännöllisenä seuraavat kaksi vuotta. Vilkastuksen kirjoittamien pakinoiden aihepiiri liikkui pitkälti kulttuuripolitiikan saralla, eivätkä kirjoitukset ole asemallisesti puoluepolitiikassa. Tyyliään Vilkastuksen ensimmäiset pakinat olivat kuitenkin varsin lähellä myöhempiä Teemun kirjoituksia, eli pisteliäitä kannanottoja päivän aiheisiin.⁹⁹ Suorasanaisten puuttumisen päivän puheenaiheisiin estää kuitenkin venä-

---

⁹⁴ Leino 1929, 381.

⁹⁵ Klinge 1982, 216–217.

⁹⁶ Onerva 1979, 152.

⁹⁷ Einonen, Rähkä & Tikka 2014, 305.

⁹⁸ Majjala 2014, 117–118.

⁹⁹ Larmola 1990, 65.

läisten harjoittama sensuuri. Viranomaispäätöksistä ei saa kirjoittaa ennen niiden julkaisua, mikä luonnollisesti vaikeuttaa relevanttia poliittista kommentointia.¹⁰⁰ Onervan mukaan Leino vastusti kaikkea vanhoillista ajattelua ja hänellä oli voimakas halu ottaa kantaa kaikkeen tärkeään yhteiskunnalliseen keskusteluun, vaikka se ei sensuurin takia ollut suorasanaisesti mahdollista.¹⁰¹

Jo ensimmäistä runosarjaa edeltävässä Leinon runomuotoisessa kerronnassa Affleckista oli kommentointia liittyen 1900-luvun alun yhteiskunnalliseen kehitykseen ja venäläistämiskauteen. Tästä parhaana esimerkkinä lienee helkavirsi ”Mantsin laulu”. Eino Leinon Helkavirret -runokokoelman ensimmäinen sarja on suurimmaksi osaksi kalevalaisesta perinteestä aiheensa ammentavaa runoutta, mutta se sisältää myös isonvihan aikaan pohjautuvia runoja. Juuri ”Mantsin laulu” on selkeimmin aikaa kuvaava runo tässä sarjassa. Viljo Tarkiainen mukaan se erottui sarjan muista runoista historiallisen ajoitettavuutensa takia.¹⁰² Laurilan mukaan kansantarinat ja aiemmat kirjailijoiden tuotokset antoivat Eino Leinolle pelkästään ulkonaisia aiheita, joita Leino käytti omiin tarkoituksiinsa sopiviksi muuntaen.¹⁰³

”Mantsin laulu” -runo kertoo yhden tarinan Simo Hurtan väitetyistä neidonryöstöistä. Oman jännitteensä runoon tuo sen sisältämä isä – tytär -asetelma ja heidän nimensä. Mantsin ukko suree tyttärtään nimeltä Ilomantsi, mikä antaa aiheita ajatella myös runon yhteiskunnallista taustaa. Tarkiainen totesi, että vaikka runo ei olekaan varsinainen kiihotuspuhe, se herätti lukijassa ajatuksen kostosta. Hän luki runon Leinon ”sotalaulujen” joukkoon.¹⁰⁴ Runossa Leino kuvaili Hurtan fyysisiä ominaisuuksia eläimellisiksi, sillä neidonryöstäjän posket ovat karhunkarvaiset, kynnet kourut kuin kotkalla ja silmät kuin hurjat hukan silmät. Mantsi valittaa, ettei ikänsä vuoksi voi Hurttaa haastaa ja tämän takia hän vetoaakin muihin Karjalan miehiin.¹⁰⁵ Runossa myös kerrotaan monikossa: ”...pimeät on pirtit meillä, pimeämmät miesten mielet...”¹⁰⁶, mistä johtuen surun voidaan tulkita koskettaneen myös muita, kuin Ilomantsin isää. Laurila kirjoittikin runon olleen myös vetoamus kostaa tyttärensä kaltoinkohtelu.¹⁰⁷ Vetoamus ilmeisesti kuullaankin,

---

¹⁰⁰ Larmola 1990, 71.

¹⁰¹ Onerva 1979, 187.

¹⁰² Tarkiainen 1954, 18.

¹⁰³ Laurila 1968, 159–163.

¹⁰⁴ Tarkiainen 1954, 18–20.

¹⁰⁵ Leino 1927a, 77–78.

¹⁰⁶ Leino 1927a, 79.

¹⁰⁷ Laurila 1968, 165.

sillä runon lopussa ”...helkähtivät miesten miekat, vainovalkeat välähti.”¹⁰⁸ Karjalan kansa ei siis jäänyt neuvottomaksi, vaan nousi sortajaansa vastaan. Runo jättääkin selkeän kiihotuspuheen mielikuvan.

Yrjö Larmolan mukaan Leinolla oli yksi keskeinen vihollinen koko hänen poliittisen toimintansa ajan: suomettarelaiset. He olivat jarru Suomen kulttuurin kehityksessä ja heitä vastustavana ja eteenpäin vievänä voimana toimi nuorsuomalaisuus. Nuoruuskautensa aikana Leino osoitti kritiikkinsä vanhasuomalaisia kohtaan lehti-, proosa- ja runotekstiensä kautta.¹⁰⁹ Larmola jatkoi, että Leinon varhaisen julkisen kauden aikana hänen teksteistään paistaa usko kansaan, yhteiskunnan tulevaisuuteen ja omaan runoilijan tehtäväänsä, eikä varsinaista pettymystä ole vielä havaittavissa. Hänen mukaansa analytiikka, pessimismi ja itsetutkiskelu tulivat mukaan vasta myöhempien teosten lehdillä.¹¹⁰ Nuorsuomalaisten piiri loi Leinolle valmiit puitteet historian hyödyntämiseksi kansakunnan yhteishengen kohottamiseksi. Arvid Järnefeltin passiivisen vastarinnan historiasta tulisi näkymään varsinaisissa Simo Hurtta -teoksissa. *Helkavirsissä* oli jo nähtävillä samanlainen kaikkivoipaisuus, joka tulisi leimaamaan myös Simo Hurtaa.

---

¹⁰⁸ Leino 1927a, 79.

¹⁰⁹ Larmola 1990, 15.

¹¹⁰ Larmola 1990, 57.

2. ”Hurja miesi” – Ensimmäisen runosarjan uhma

2.1. ”Oli synkkä Hurtan muoto” – Järkkymätön kuvaus kansan sortajasta

Tässä luvussa käsittelen Eino Leinin teosta *Simo Hurtta, Ensimmäinen runosarja*, joka julkaistiin vuoden 1904 syksyllä. Teos on viidentoista runon mittainen eepinen kertomus ja ensimmäinen aihepiiriä kokonaisuudessaan käsittelevä teos Leinin tuotannossa. Teoksen keskiössä on talonpoikien kapina julmaksi koettua veronvuokraaja Affleckia vastaan. Affleck eli Simo Hurtta esitetään Leinin ensimmäisessä runoelmassa mahtavana ja itseluottamusta huokuvana miehenä. Häneen henkilöityvät selvästi koko verotusjärjestelmän vääryydet, sillä talonpojat hyökkäävät kapinassaan nimenomaan häntä vastaan, vaikka Hurtta ei ole itse edes paikalla.

”Simo Hurtta, hurja miesi, ajoi orhin pappilahan; pappilassa lämmin liesi katsoi kammon kulkijahan; hilpeästi räiskyi kuusi, liekkui lämmin ortten alla. Istunut ei Hurtta, huusi äänellänsä karhealla:

’Ja jos nyt et tyttärsi mulle pappi parka anna, et sä enää ikänäsi kirkon kymmenystä kann!’ ”¹¹¹

Ensimmäinen runosarja alkaa tällä vauhdikkaalla runolla ”Häät Hovilassa”, jossa Hurtta ratsastaa pappilaan, ryövää rovastin tyttären ja pakottaa tulevan appiukkonsa vihkimään heidät. Tässä runossa toistuu jo ”Mantsin laulussa” käytetty aihe neidonryöstöstä. Vihtori Laurilan mukaan Pietari Haerkepaesus langetti Affleckin ”huorintekemisestä sakkoihin ja julkiseen kirkonrangaistukseen”¹¹². Lukuisat Affleckiin liitetyt neidonryöstötarinat ovat siis ainakin osittain historiallisella pohjalla.

Ensimmäisen runon päätteeksi Hovilassa pidetään suuret hääjuhlat, joissa Hurtta yritetään murhata. Kuvaus murhayrityksestä toistuu myöhemmin runossa ”Hovilan pirtti”. Affleck palaa häidensä juhlataloon vertavuotava haava otsassaan. Ulkona häntä oli ammuttu jousella, jonka ammuksiksi oli viritetty puukko. Myös tällä tarinalla on historiallinen perustansa. Jälkimmäisessä runossa ampujana on ryöstetyn neidon oikea sulhanen. Kimmo Ka-

---

¹¹¹ Leino 1927b, 197.

¹¹² Laurila 1968, 156–157.

tajala liittää tämän tapauksen osaksi nälkävuotta 1696. Olli Meriläinen väijyi Simon Affleckia Lipinlahden kylässä Pielisjärvellä. Aseena hänellä oli jalkajousi, jonka ammuksena oli puukko.¹¹³ Meriläisen motiivina ei ollut ryöstetty morsian, vaan hän toimi mielestensä kaltoinkohdeltujen ja liikaa verotettujen talonpoikien puolesta. Tämä Affleckiin kohdistuvan hyökkäyksen tapahtumakuvaus löytyy Pielisjärven talvikäräjien pöytäkirjasta. Voidaan pitää epätodennäköisenä, että Leino olisi perehtynyt näihin alkuperäisasiakirjoihin, sillä siitä ei ole säilynyt todisteita. Ensimmäisen kuvauksen tästä aiheesta Leino oli sisällyttänyt kirjoitelmaansa ”Elina”, jonka kirjoitushetken Aarre M. Peltonen ajoitti kesään 1904, jolloin Leino jo teki töitä ensimmäisen runosarjan parissa.¹¹⁴

”Sipo Nevalainen” on nimiruno vanhemmasta Nevalaisesta, joka kokee Hurtan julmuuden muiden talonpoikien tapaan, mutta vierastaa ajatusta esivaltaa vastaan kapinoimisesta. Runo kuvailee Nevalaisen kuuliaisuutta ja rauhallista suhtautumista esivaltaan. Muut talonpojat ovat ryhtymässä kapinaan Hurttaa vastaan, joka on saanut tihutöidensä avuksi sata ratsumiestä. Nevalainen lähtee kysymään neuvoa pappilasta. Pappilasta palatessaan talonpoika miettii rovasti Haerkepaeuksen antamia neuvoja. Sielunpaimen oli luvannut idästä saapuvan uuden ”tunnustähden”, joka auttaa kapinoijia hävittämään Hurtan ja sodan. Rovasti kehottaa Nevalaista saapumaan kirkkoon sunnuntaina, siellä hän kuulisi lisää asiasta. Kotiin palatessaan Sipun poika Juho kertoo Hurtan apureiden rikkoneen aitan lukon ja vieneen väkisin lehmän. Sipo ei tästä ole moksiskaan ja kieltää poikaansa käyttämästä väkivaltaa. Aamun koittaessa he suuntaavat takaisin työhön.¹¹⁵

Seuraava runo ”Hurttu matkustaa” kuvaa Affleckin matkaamista Pohjois-Karjalan poikki veneillä. Tämän jälkeen Leino alkaa syventää eroa Sipo ja Juho Nevalaisen välillä, kun jälkimmäinen pyrkii kapinallisten joukkoon. Myös Juhon lemmitty Irja Sormunen esitellään. Eljas Iochmanin nimiruno kuvaa tilannetta, jossa kappalainen lukee kirkossa valan keisarin hyväksi. Runossa ”Hovilan pirtti” suutari Jyrki kertoo tarinan piikoja tyynteläkseen. Tarina käsittelee Hurtan neidonryöstöä, jossa tytön hiukset jäätyvät rekeen kiinni. Samasta aiheesta Leino oli tehnyt jo aiemmin kirjoitelman ”Elina” ja tähän samaan aihepiiriin liittyvät sekä ”Mantsin laulu” että Valkea vaimo –aihe. Seuraava runo ”Voudit” jatkaa Hovilan kuvausta hyökkäyksen alla. Björn Finne, Jessenhaus ja Arnkil istuvat

---

¹¹³ Katajala 1994, 15.

¹¹⁴ Peltonen 1977, 147.

¹¹⁵ Leino 1927b, 197–209.

ja keskustelevat, kunnes havahtuvat hyökkäysten ääneen. Hyökkäyksen takana ovat talonpojat, jotka valtaavat Hovilan. Emäntä Pirkko koittaa varjella ruokavarastoja pahemmalta hävitykseltä. Teos päättyy ”Hurtan koston”, jolloin Simo Hurtta palaa Nurmekseen ja Hovilaan. Kapina kukistuu helposti ja Hurtta asettaa Yrjö Sormusen ja Juho Nevalaisen tuomiolle.¹¹⁶

Hurtta -runosarjan ensimmäisen osan pääjuoni noudattelee J. A. Bergmanin *Nevalaiset* -romaanin (1881) tapahtumia. Tarinan keskiössä ovat Simo Hurtta ja varsinkin hänen apurinsa, jotka kurittavat talonpoikia verotuksella jo muutenkin taloudellisesti tiukkana sota-aikana. Hurtta kerää veroja talonpojilta mielivaltaisesti ja väkivalloin. Tästä vihastuneena talonpojat alkavat kehittää kapinaa ja Nurmeksen Hovilan valtaamista Hurtan ollessa matkoilla. Kapinan nokkamiehinä toimivat Yrjö Sormunen ja Juho Nevalainen. Talonpojat onnistuvat valtaamaan Hovilan, jonka suojaajina ovat Hurtan apurit Arnkilj, Jessenhaus ja Björn Finne. Talonpoikien valta ei kuitenkaan ole pysyvä tila, vaan Hurtta ottaa omansa takaisin varsin helposti ratsumiestensä avustuksella. Runosarjan lopussa Hurtta jakaa rangaistuksensa kapinoijille.

Suurimpana erona Bergmanin romaaniin on isä ja poika Nevalaisen positioiden muuttuminen. Bergmanin romaanissa Sipo Nevalainen on kapinoitsija, kun taas hänen poikansa pysyttelee kapinaliikkeen ulkopuolella. Leinon kirjoituksissa Sipo Nevalainen pysyy uskollisena isänmaalle, kun taas hänen poikansa kihlaa Sormusen tyttären ja liittyy kapinajoukkoon. Vaikka Leino muutti Sipo ja Juho Nevalaisen roolit päinvastoin, ei keskeinen kuuliaisen ja uskollisen talonpojan rooli kadonnut. Bergmanin käyttämä talonpoikaiskuva on yksi tekijä, joka liitti Leinon topeliaaniseen perinteeseen ja kuvaukseen kansan kuuliaisuudesta kruunua kohtaan.¹¹⁷ Leino mainitsi Bergmanin romaanin ”vilikkaaksi”, mutta puhui siitä novellina.¹¹⁸

Leino toi tekstiin puhtaasti omiakin aiheita, vaikka noudattelikin pääjuonen osalta Castrénia ja Bergmania. Nevalaisten aseman muutoksen lisäksi merkittävä muutos on Irja Sormusen henkilö. Bergmanin romaanissa Yrjö Sormusen sisko Erja oli nuoremman Nevalaisen lemмен kohteena. Leinon tapauksessa Irja Sormunen on Yrjön tytär. Myös luonteissa on merkittäviä eroja. Bergmanin romaanissa Erja esiintyi pitkälti veljensä tahtoon

---

¹¹⁶ Leino 1927b, 210–250.

¹¹⁷ Syväoja 1998, 108–109.

¹¹⁸ Leino 1983, 105.

taipuvaisena, mutta Irjaa Leino kuvaili ”tulikukaksi”¹¹⁹. Vihtori Laurila näki tässä Leinon naiskuvauksessa häivähdyksen 1900-luvun alun itsenäistyvistä naisista. Hänhän oli ainoa olento, joka kykeni rauhoittamaan ylitsevuotavan uhmakkaan Hurtan.¹²⁰ Runosarjassa myös kapinamiesten kohtalo ratkesi ”Hurtan kosto” -runossa, kun taas Bergman ei kertonut rangaistuksista mitään romaanissaan. Yrjö Sormunen ja Juho Nevalainen menettävät päänsä ja muille määrätään kaksinkertaiset verot.¹²¹

Ensimmäisen runosarjan osana esiintyvät runot ”Erkki Pehrsson”, ”Vornan virsi” ja ”Sykön virsi” ovat historiallisia runoja, jotka liittyvät varsinaiseen Hurtta-tarinaa vain nimellisesti. ”Vornan virsi” -runo on Heikki Kokkosen mukaan sijoitettu historiallisesti väärään aikaan. Hän liittää sen vuonna 1712 alkaneeseen sarkasotaan, jossa Simon Affleck oli myös osallisena.¹²² ”Sykön virsi” on kuolon laulu, jonka laulaa Venäjältä saapunut karjalainen talonpoika maatessaan Hovilan pihassa haavoittuneena. Syköstä Leino kirjoitti jo ennen tätä runoa suorasanaisen kirjoitelman ”Sykön kaski“, jossa selviää Sykön henkilökohtainen motiivi kapinointiin Hurttaa vastaan. Tässä kirjoitelmassa Leino kuvailee kaskeamista, joka katkeaa Sykön pojan huomattua savun nousevan kankaalta. Tuli vie yhden riihen ja on vähällä polttaa saunankin. Tulta vastaan käydyn taiston tauotua Sykkö miettii, kuka liekit oli sytyttänyt. Pian savun seasta ratsastaa Hurtan ratsujoukko ja poistuu samantien paikalta. Sykkö toteaa pojalleen Hurtasta, että ”Paha pahan töitä tekee”.¹²³ Runo ”Sykön virsi” toistuu osin Simo Hurtta -näytelmässä, kuten myös helkavirsi ”Mantsin laulu” ja itsenäinen balladi ”Affleck”. ”Erkki Pehrsson” päähenkilön nimi on johdettu Kajaanin linnan ensimmäisen päälliköstä Eerikki Pietarinpojasta.¹²⁴ Pehrsson esitetään juoppona Kajaanin tulliportin vahtina, jolle viinan tilkka on tärkeämpi kuin työnsä hoitaminen kunnialla.

Kansan kapinoinnin kuvaus ei ollut mikään itsestään selvyys suomalaisessa historiakirjallisuudessa. Hannu Syväoja nostaa esiin, kuinka Zachris Topeliuksen *Fältskärns berättelser* -romaanissa kansa sietää nälkää 1600-luvun lopun katovuosina kapinoimatta. Tätä hän pitää samanlaisena uskollisuuden osoituksena, kuin Sipo Nevalaisen kuuliaisuutta

---

¹¹⁹ Leino 1927b, 225.

¹²⁰ Laurila 1968, 168.

¹²¹ Leino 1927b, 248–250.

¹²² Kokkonen, ”Eino Leinon ”Simo Hurtta”-runojen todellisuus pohja” *Sunnuntai* 34/1916

¹²³ Peltonen 1977, 44–45.

¹²⁴ Kokkonen, ”Eino Leinon ”Simo Hurtta”-runojen todellisuus pohja” *Sunnuntai* 35/1916

kruunulle.¹²⁵ Syväoja osoittaa kansankuvauksen kuitenkin muuttuvan sortokausien aikana. Topeliuksen luoman positiivisen kansakuvan rinnalle ilmestyy myös negatiivisia kuvauksia ja passiivisen kansan joukosta nousee esiin aktiivisia toimijoita.¹²⁶ Leino nosti kansan joukosta aktiivisiksi toimijoiksi Yrjö Sormusen ja Juho Nevalaisen, jotka johtivat kapinaa Affleckia vastaan. Samalla kirjailija osoitti voimakasta kritiikkiä kansaa ja talonpoikia kohtaan Sormusen ja nuoremman Nevalaisen kautta. Toisin kuin kuuliainen Sipo, nämä kaksi olivat johdateltavissa kapinaan ja yrittivät vielä Affleckin edessä välttää tuomioitaan.

Sortovuosien koittaessa suomalaisen eliitin ja talonpoikaisen kansan välinen suhde oli varsin ongelmallinen. Fennomaaniseen perinteeseen kuului ajatus viattoman ja turvattoman kansan ohjailusta ylhäältä päin. Suomalaisella eliitillä oli siis 1900-luvun alkuun tullessa vahva näkemys siitä, että heidän tulisi hellästi kaitsea kansaa oikeaan suuntaan. Kirjallisuudessa tätä kansakuvaa oli alettu purkamaan jo 1880-luvulla, mutta samalla realistinen suuntaus loi uusia uhkakuvia raakalaismaisesta ja likaisesta kansasta. Sortovuosina epämiellyttävä kansakuva pyrittiin unohtamaan ja tilalle nousi jälleen eliitin isällinen ohjaus. Minna Maijalan mukaan kansa haluttiin mukaan, mutta vain hiljaiseksi voimaksi, sillä massoja ei haluttu päästää valloilleen.¹²⁷ 1900-luvun alun eliitin kansakuva oli siis kauttaaltaan varsin pessimistinen, eikä Leino tehnyt tässä poikkeusta. Kyseinen kansakuva heijastuu tällöin myös historiakuvaan, vaikka edustaakin enemmän 1900-luvun alun ajatuksia kuin historiallista kontekstia.

Simo Hurtan hurja luonto säilyy ensimmäisen runosarjan loppuun, sillä hän ei näe syytä armahtaa kapinasta syytettyjä.¹²⁸ Toisaalta hänet esitetään myös seesteisemmissä merkeissä. ”Hurtta matkustaa” -runossa Hurtta on palaamassa rajakatselmuksesta Repolasta ja hänen matkaansa todistavat useat saattajat. Simo istuu veneessä ja nautiskelee juotavaa taskumatistaan. Hän antautuu muistelevaan matkaansa, jonka aika rajakansa on kuvannut häntä ”pajarina¹²⁹ parhaimpana”.¹³⁰ Runosarjan puolivälissä Leino esittelee Hurtan huumaanimpaa puolta, mikä ei toistunut enää tässä teoksessa. Kirjailijan näkemys runosarjan

¹²⁵ Syväoja 1998, 108–109.

¹²⁶ Syväoja 1998, 113–114.

¹²⁷ Maijala 2014, 97–100.

¹²⁸ Leino 1927b, 250.

¹²⁹ Pajarit olivat Venäjällä tsaarin korkeimpia neuvonantajia ennen Pietari Suuren hallintoaikaa 1697–1725. Käkisalmen läänissä oli vaikuttanut useita pajareita Ruotsin vallatessa alueen vuonna 1580. Tämän takia sana lienee jäänyt idässä tarkoittamaan herroja ja viranhaltijoita, sillä sana esiintyy myös kansantarioiden piirissä. Nenonen & Teerijoki 1998, 1026.

¹³⁰ Leino 1927b, 210–212.

päähenkilöstään on siis vielä tässä vaiheessa varsin vakaa. Simo Hurtta on hurja ja julma mies, joka ei taivu eikä taivuttele.

Kimmo Katajalan mukaan Leinon ensimmäisen runosarjan kliimaksin, eli kapinan ja Hovilan valtaamisen, olevan kansantarinoilla ja mielikuvituksella höystetty kuvaus kahdesta historiallisesta tapahtumasta. Hänen mukaansa Hovilan ryöstö tapahtui kuolonvuosien aikaan vuosina 1696–1697, kun taas Affleck poltti itse Hovilan perääntyessään venäläisten edeltä isonvihan aikaan.¹³¹ *Simo Hurtta* -runosarjan juonikulun taustalla on historioitsija K. A. Castrénin kirjoittama kuvaus Affleckin historiasta, ja J. A. Bergman sekä Leino tekivät siitä omat toisintonsa. Lisäksi Leinon aikalaishistorioitsija A. R. Cederberg kirjoitti vuoden 1910 kapinasta artikkelissaan ”Simo Hurtta”, joka julkaistiin hänen artikkelikokoelmassaan *Vanhaa ja uutta, historiallisia tutkielmia ja kirjoituksia*.¹³² Lähestulkoon samanlainen artikkeli ilmestyi aikakauslehdessä *Aika* jo vuonna 1909.¹³³ Artikkelikokoelmansa versiossa Cederberg kirjoitti Nurmeksen kapinasta ja siellä sijainneen Hovilan valtaamisesta 29.-30.11.1710. Toisin kuin Katajala mainitsee, Leino ei kehitellyt tätä pääjuonikulkua itse, vaan tukeutui aiempaan ja aikalaiseen historian- ja kaunokirjoitukseen.

Leino oli perehtynyt siis varsin laajasti Simon Affleckin tarinaan sekä historiankirjoituksen että kaunokirjallisten teosten pohjalta. Runoteoksessaan hän seuraili historiallisia tapahtumia tavoittamansa tausta-aineiston pohjalta, mutta hänen taustatyönsä ehkä yltänyt tasolle, jolla Leinon aikalaisista esimerkiksi Juhani Aho teoksiaan taustoitti. Aho olikin suuntautunut myös historiankirjoituksen piiriin, joten hänen työskentelytapansa oli analyttisempi.¹³⁴ Leinoa ja Ahoa kuitenkin yhdistivät nuorsuomalaisuus sekä historiallisten kertomusten käyttö heidän aikansa poliittisen maailman kuvaamiseen.¹³⁵ Vaikka Leino ja Aho edustivat samaa aatesuuntausta, eivät heidän henkilökohtaiset välinsä olleet kitkatomat. Leinon nimimerkki Teemu arvosteleo kovin sanankääntein Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran hanketta ”suomalaisuuden liikkeen historiaa varten”. Teemu pitää tätä hanketta ”suomettarelaisuuden historiana”. Aho pahastuu tästä pakinoinnista ja kirjoitti Teemulle vastineen. Teemu kuitenkin toi esille ajatuksen, josko ”isäukko itse kirjoittaisi

---

¹³¹ Katajala 1994, 396.

¹³² Cederberg 1916, ”Simo Hurtta”, *Vanhaa ja uutta, historiallisia tutkielmia ja kirjoituksia*. 29–56.

¹³³ Cederberg 1909 ”Simo Hurta”, *Aika* 22/1909, 753–766.

¹³⁴ Sulkunen 2013, 35–37.

¹³⁵ Sulkunen 2013, 59.

historian”.¹³⁶ Julkisesti Teemu saattoi olla tätä mieltä, mutta yksityisesti Leino tyyntelelee Ahoa kirjeitse ja toteaa, ettei halua suututtaa häntä.¹³⁷

Leinon ja Ahon sanailun keskeisin lopputulema oli osoitus siitä, kuinka tarkasti Leino seurasi aikansa historiankirjoitusta. Maria-Liisa Kunnas huomauttaa, että Leino on kuitenkin itse maininnut, että runoissa on tärkeintä tunnelma, eivätkä yksityiskohdat.¹³⁸ Hän siis todennäköisesti tinki historiallisista faktoista, mikäli esteettinen kokonaiskuva sitä vaati. Yhtenä esimerkkinä on runosarjan nimi eli *Simo Hurtta. Runosikermä isonvihan ajoilta*. Molempien runosarjojen keskeisimmät tapahtumat sijoittuvat nimestä huolimatta aikaan ennen vuonna 1714 alkanutta isoavihaa. Leinon käsityksen mukaan isoviha oli todellinen uhka suomalaisten olemassaololle.¹³⁹ Suurelle yleisölle yhteishengen kohottamiseksi toimitettu *Oma Maa* -kirjasarjan ensimmäisen painoksen ensimmäinen laaja artikkeli käsitteli Suurta Pohjan sotaa. Kirjoittajana toimi koko kirjasarjan päätoimittaja E. G. Palmén, joka oli tuolloin jo meritoitunut historioitsija. Hän mainitsee artikkelissaan Suuren Pohjan sodan suomalaisten suurimmaksi koettelemukseksi.¹⁴⁰ Leino nimeämä suomalaisten kärsimyshistorian huippuhetki siis noudattelee myös aikalaishistoriankirjoituksen historiakuva.

Uusi Suometar ehti arvioimaan runosarjaa 24.11.1904. Arvostelija piti Leinon sanankäyttöä oivallisena ja totesi runoilijan oppivuosien olevan jo kaukana takanapäin. Sisällöllisesti arvostelijan huomion kiinnitti runosarjaan sisältyvät luontokuvaukset, joissa runoilijan todettiin olevan mestari.¹⁴¹ Runosarjan keskeistä sisältöä, kansan ja Hurttan välistä vihanpitoa arvioissa ei juurikaan käsitellä. Affleckin mainitaan olleen ”verikoira ja kansansyöjä”, mutta muista henkilöihahmoista mainitaan vain Erkki Pehrsson ja Sipo Nevalainen ja hekin *Päiväperhojen* tarinoiden vuoksi. Sen sijaan arvostelija piti Leinon luonnekuvauksia heikkoina. Kritiikissä runosarjaa verrataan Johan Ludvig Runebergin teokseen *Fänrik Ståls sägner* (ensimmäinen osa 1848, jälkimmäinen 1860), jonka inhimillisiä ihmiskuvauksia kritiikin kirjoittaja kaipasi *Simo Hurttaa* lukiessaan. Arvostelijan mukaan

---

¹³⁶ Sihvo 1989, 396.

¹³⁷ Leino 1961b, 104–105.

¹³⁸ Kunnas 1972, 30.

¹³⁹ Leino 1929, 347.

¹⁴⁰ Karonen & Villstrand 2014, 147.

¹⁴¹ ”Kirjallisuutta: Eino Leino: Simo Hurtta“, *Uusi Suometar* 24.11.1904 nro. 274.

tuo inhimillisyys valtasi ”yksinkertaisimmankin mielen”. Kirjoittaja kuitenkin totesi, ilmeisesti lehtensä puolesta, että ”he eivät syvemmin ota osaa siihen, mitä lukevat.”¹⁴² *Uuden Suomettaren* kritiikin voidaan tulkita suhtautuvan Leinon runosarjaan poliittisena kannanottona tai ainakin noudattavan kilpailevan aatesuuntauksen linjoja, sillä Runebergin voidaan katsoa olleen enemmän suomettarelaiten, kuin nuorsuomalaisten esikuva.¹⁴³ *Vänrikki Stoolin tarinoiden* käyttö vertailukohtana antaa kritiikille varsin pisteliään sävyn, vaikka sen loppuosa onkin näennäistä runomuodon ylistystä.

Runebergin *Vänrikki Stoolin tarinoiden* sisältämä kansakuva herätti keskustelua sortovuosien aikana. Suomalainen sivistyneistö oli herännyt sen sisältämiin ongelmiin viimeistään suuren adressin keruun yhteydessä. Runebergin juhlavuonna 1904 kiisteltiin siitä, pitikö tämä kansankuvaus enää ollenkaan paikkaansa. Minna Maijalan nostaa esiin Valfrid Vaseniuksen ja E. N. Setälän näkemykset aiheesta. Vasenius ajatteli yhtenäisen kansan kadonneen erimielisyyksien takia. Setälän mukaan Runebergin kansankuvaus oli alun perinkin luotu kohottamaan kansallista yhteishenkeä, eikä sen pitänytkään olla realistinen.¹⁴⁴ Leinon Simo Hurtta -teoksissa esittämä kansakuva sisältää Vaseniuksen esiin nostamaan erimielisyyttä, joten *Uuden Suomettaren* kaipaama runebergiläinen kansankuvaus jää ymmärrettävästi varjoon. Leino ei myöskään noudatellut E. N. Setälän tulkintaa kansakunnan yhteishengen kohottamisesta. Hurtta-teossarjan edetessä kansa löytää sankarinsa Sipo Nevalaisesta, mutta ensimmäisessä runosarjassa hänen kohtalonsa ei vielä täyty.

Ensimmäisen *Simo Hurtta* -runosarjan henkilökuvaus ja varsinkin Sipo Nevalaisen hahmo nostetaan loistavuudessaan esiin *Helsingin Sanomien* arviossa. Nevalaisen järkkähtämätöntä luonnetta ja kuuliaisuutta ”Ruotsin vanhalle laille” ylistetään. Irja Sormusen hahmo taas nähdään hiukan epämääräisenä. Hänen mainitaan olevan ikään kuin ”kansanpuolueen” ja Hurtan puolivälissä. Mielenkiintoisen tästä kommentista tekee kapinaryhmän nimittäminen puolueeksi, mikä viittaa kirjoittajan katsovan teosta politiikan kautta. Puolue-sana oli tullut nykymuodossaan käyttöön 1840-luvun lopulla sanomalehti *Suomettaressa*.¹⁴⁵ Näin ollen arvostelija käyttää kirjoituksessaan modernia poliittista termiä historiallisen kontekstin yhteydessä. Arvostelija kertoi runoteoksen historiallisesta taustasta varsin perusteellisesti jutun alussa ja esitteli esimerkiksi Affleckin hallinnassa olleita

¹⁴² ”Kirjallisuutta: Eino Leino: Simo Hurtta“, *Uusi Suometar* 24.11.1904 nro. 274.

¹⁴³ Syväoja 1998, 41.

¹⁴⁴ Maijala 2014, 388.

¹⁴⁵ Häkkinen 2007, 976.

hoveja. Lisäksi arvostelussa mainitaan Per Brahen hallinneen samaisia alueita aiemmin. Arvostelun loppuosa on pitkälti runojen kielen ylistämistä ja luonnonkuvaukset saavat taas osansa tästä suitsutuksesta.¹⁴⁶

Ensimmäinen runosarja Simo Hurtasta liittyy suomalaisen historiakirjallisuuden piiriin jo asetelmansakin puolesta. Tarinaa kerrotaan pääasiassa yksilöiden kautta, jolloin nämä henkilöt edustavat kokonaisia kansanryhmiä. Vastaavanlainen asetelma oli jo Runebergin *Vänrikki Stoolin tarinoissa*. Yrjö Larmola kuitenkin huomioi, että Leinin kuvaus sorrettusta kansasta on pikemminkin romanttinen, kuin sosiaalinen.¹⁴⁷ Toisaalta tällä kuvauksella hän liittyi myös suomalaista kansaa epäilevään eliittiin, sillä hänen kansakuvansa oli varsin pessimistinen. Sanomalehtiarvosteluiden perusteella aikalaiskeskustelussa Hurttarunotarjan ensimmäisen osa ymmärrettiin sisältävän viittauksia ympäröivään poliittiseen tilanteeseen.

2.2. “Kekäleitä silmä syytää” – Suuri Pohjan sota nuorsuomalaisen politiikan kullissina

Syväoja esittää väitöskirjassaan taulukon autonomian aikana ilmestyneiden historiallisten romaanien ja novellien sijoittumisesta historian eri aikakausille.¹⁴⁸ Tässä taulukossa hän mainitsee Suureen Pohjan sotaan ja isoonvihaan liittyviä teoksia yhteensä 16. Tämä luku on taulukon suurin, joten 1700-luvun alkuvuosien voidaan nähdä kiinnostaneen autonomian ajan kirjailijoita. Varsinaisia autonomian aikaan perustuvia teoksia listataan vain kolme. Syväoja tulkitsee näiden vähäisyyden johtuneen sensuurista ja jatkaa tulkintaa, että sensuuria olisi kierretty kirjoittamalla kirjoitushetken tapahtumista historiallisessa kontekstissa. Tapahtumakontekstina on usein juuri Ruotsin (ja Suomen) sekä Venäjän väliset konfliktit. Syväoja korostaa Suureen Pohjan sotaan ja isoonvihaan ajoittuvien teosten perustuvan pitkälti runsaana säilyneeseen tarinaperinteeseen.¹⁴⁹

Eino Leinin tuotannossa mahdollisena esimerkkinä tästä sensuurin kierrosta voidaan pitää aiemmin käsiteltyä helkavirttä ”Mantsin laulu”. Toisaalta 1900-luvun alun poliittinen

¹⁴⁶ ”Kirjallisuutta: Eino Leino: Simo Hurta. Runoja isonvihan ajoilta. Ensimmäinen sarja.” HS 3.12.1904, nro. 55.

¹⁴⁷ Larmola 1990, 307.

¹⁴⁸ Syväoja 1998, 83.

¹⁴⁹ Syväoja 1998, 84–85.

tilanne ohjasi kirjailijoita luontaisesti historiallisen kaunokirjallisuuden pariin, kuten Irma Sulkunen on todennut.¹⁵⁰ Voidaan siis tulkita, että käytännössä kaikki kirjailijoiden venäläistämiskausien aikana tuottamat teokset ovat jossain määrin poliittisia. Tämä poliittisuus voi tosin näkyä vain ajallisen kontekstin valinnassa, eikä niinkään juoneen sisältyvässä allegoriassa. Joka tapauksessa Eino Leinon isoonvihaan pohjautuvien teosten taustalla oli poliittinen pohjavire.

Leino osoitti tässä teoksessa voimakasta yhteyttä suomalaiseen kirjallisuuden tapaan ilmaista kansallistuntoa luontokuvausten kautta. Eteenkin vesistöjen kuvaukset tulevat tässä runosarjassa tutuiksi. ”Erkki Pehrssonin” aluksi Leino kuvaa Kajaanin kaupungin laidalla pakkasyössä pauhaavaa Ämmänkoskea, ”Hurtta matkustaa” -runossa koski jouduttaa mukavasti matkalaisten taivalta ja ”Hurtan koskenlasku” on kertomus Affleckin halusta uhmata koskea.¹⁵¹ Näillä kosken kuvauksillaan Leino on lähempänä Zacharias Topeliuksen luontodramatiikkaa, kuin J. L. Runebergin seesteisempiä tulkintoja kansallismaisemasta.¹⁵² Vastaava koskien pauhu esiintyy myös Topeliuksen aikalaisten luontokuvauksissa.¹⁵³

Leino hyökkäsi vanhasuomalaisten kimppuun säälimättömästi Rovasti Haerkepaeuksen hahmon kautta. Yrjö Larmola kuljetti väitöskirjassaan Haerkepaeuksen hahmoa Anjalan liiton ja vuoden 1808 myöntövyysmiesten kautta Leinon vastustajiin, vanhasuomalaisiin asti. Larmola piti rovastin toimintaa vanhoillisena ja päättämättömänä, koska hän tukeutuu reaalipoliittiseen ratkaisuun tukeutua Venäjään ja hylätä ruotsalainen esivalta.¹⁵⁴ Leino piti rovastia reaalipoliitikkona. Tämän käsitteen Teemu liitti vahvasti vanhasuomalaisiin, joihin hän yhdistää myös sanat ”diplomaatti” ja ”taktiikka”. Larmolan mukaan Teemu rinnasti reaalipolitiikan ja taktiikan laskelmointiin poliittisissa ongelmatilanteissa, joissa tulisi toimia vaistonsa varassa.¹⁵⁵ Teemun ehkä kaikkein kuuluisin vanhasuomalaisiin kohdistuva pilkkakirves oli dialogissa ”Olojen mukaan”, joka julkaistiin pakinan osana *Helsingin Sanomissa* 9.3.1907. Dialogin toinen osapuoli kyselee toiselta hänen poliittisesta asemoitumisestaan. Toinen vastaa aina ”Olojen mukaan”. Viimeinen kysymys

---

¹⁵⁰ Sulkunen 2013, 66.

¹⁵¹ Leino 1927b, 200, 210, 217–221.

¹⁵² Tommila 1989a, 57.

¹⁵³ Syväoja 1998, 90.

¹⁵⁴ Larmola 1990, 75–76.

¹⁵⁵ Larmola 1990, 127–131.

on ”Siis olet sinä suomettarelainen?” ja vastaus on tällä kertaa ”Olen sitä täydestä sydämmestäni”.¹⁵⁶

Myöhemmin *Simo Hurtta* -näytelmässä Haerkepaueksen opportunistinen politikointi jatkuu. Näytelmän toisen kuvaelman aluksi rovasti paasaa oikeutusta kapinalle kuuntelijoihin Hurtan apurit Arnkil, Björn ja Jessenhaus, jotka ovat jääneet kapinoitsijoiden vangiksi. Haerkepaueksen mukaan kapinan oikeutus on jumalallinen ja tuomion hetki on saapunut. Kesken julistuksen Pirkko saapuu kertomaan Hurtan saapuvan sadan ratsumiehen kera kukistamaan kapinaa. Rovasti vaikenee ja Arnkil huomauttaa, että kaunis julistus tuomiosta ja ”veriruskeasta” kostosta jäi kesken.¹⁵⁷ Haerkepaue ei jatka päätöstä, vaan toteaa:

*Hyvät herrat, olosuhteet ovat muuttuneet. Tahdon itse irroittaa teidän siiteenne ja lähettää teidät tarpeellisen suojajoukon saattamana vastaan majuria, ilmoittamaan hänelle, mitä täällä on tapahtunut, ja hänen arvoistansa aselepoa tarjoamaan.*¹⁵⁸

Haerkepaueksen poliittiseen tulevaisuushorisonttiin ilmestyi siis yllättävä ongelma ja hän lähestyi sitä suomettarelaisten tapaan reaalioliittisin keinoin. Vesa Vares näkee Leinon reaalioliittisen pilkan kiteytyvän lopulta *Olli Suurpäässä* (1908). Suomettarelaisuuteen ajautunut virkamies onnistuu kääntämään Suomen sorron reaalioliittisesti järkeväksi teoksi, sillä senhän voi tulkita olevan vain venäläisten kansallisinnostusta.¹⁵⁹

Ensimmäisen runosarjan lopputuloksena on kapinan täydellinen tuho ja sortajan voitto. Tämä tuskin oli kirjailijaa tyydyttävä lopputulos, sillä jo ensimmäisen runosarjan julkaisun yhteydessä oli selvää, että hän tulisi jatkamaan aiheen parissa. Aarre M. Peltonen piti tästä osoituksena Otto Mannisen saamaa Leinon kirjettä, jossa hän totesi *Simo Hurtasta* tulleen ”Eepillisen runon 15 á 17 laulussa”. Runosarjassa oli ilmestyessään 15 runoa, joten Leinolla oli runoja valmiina jo seuraavaakin sarjaa varten. Peltonen epäili tuottoisampien ja nopeampien kirjoitustöiden vieneen kuitenkin kirjailijan huomion muualle, jolloin toisen runosarjan tekeminen siirtyi myöhemmäksi.¹⁶⁰ Ensimmäisessä Hurtta-teoksessaan

¹⁵⁶ Teemu 1907: ”Aatoksia”, HS 9.3.1907.

¹⁵⁷ Leino 1927c, 386–391.

¹⁵⁸ Leino 1927c, 391.

¹⁵⁹ Vares 2000, 92.

¹⁶⁰ Peltonen 1977, 148–149.

Leino asemoi vanhasuomalaiset selkeästi vastapuolelleen poliittisella kentällä. Tämä aseointi noudattelee Leinin muuta kirjallista toimintaa. Aatteessaan Leino on hyvin järkähtämätön tämän ensimmäisen runoteoksen aikana, mutta teossarjasta puuttui vielä henkilöhahmojen sielunelämän kuvailu, joka tulisi mukaan Hurtta-näytelmässä.

3. Taipuminen – *Simo Hurtta* -näytelmä ja Eino Leinon pettymys kansaan ja politiikkaan

3.1. “Sota sielusta Simo Hurtan” – Sortaja taipuu inhimillisyyden edessä

Eino Leinon näytelmä *Simo Hurtta* ilmestyi ensi kerran 29.9.1908 osana näytelmäkokoelmaa *Naamioita III*, joka sisälsi myös näytelmät *Maunu Tavast* ja *Ritari Klaus*.¹⁶¹ Näytelmä ei ole suoraa jatkoa ensimmäiselle runosarjalle, vaan ajallisesti teokset sijoittuvat osin päällekkäin. Tarinan sisällössä ja hahmoissa tapahtuu huomattavaa kehitystä, joka näkyy eteenkin Simo Hurtan luonteen muutoksissa. Näytelmän keskiössä ovat roolihahmojen väliset keskustelut. Tässä luvussa käyn läpi näytelmän juonikulkua ja keskustelujen sisältämää symboliikkaa. Toinen alaluku syventyy jälleen teoksen syntyajankohdan poliittiseen ilmapiiriin ja Leinon henkilökohtaiseen elämään. Samalla nostan näytelmästä esiin yksityiskohtia, jotka heijastavat Leinon omia aatteita ja tuntemuksia.

Näytelmä alkaa Nurmeksen Hovilan vahtituvasta, jossa Björn Finne, Arnkil ja pian joukkoon liittyvä Jessenhaus rupattelevat. Ajankohdaksi mainitaan myöhäinen marraskuun ilta vuonna 1710. Tämä ensimmäinen kuvaelma on kutakuinkin sama, kuin ensimmäisen runoteoksen runo ”Voudit”. Miesten puhe keskeytyy Sipo Nevalaisen saapuessa vahtitupaan. Hän varoittaa kruunun miehiä kapinoinjista, jotka lähestyvät Hovilaa. Varoituksesta huolimatta miehet eivät pysty puolustamaan taloa, vaan heidät otetaan vangiksi. Ensimmäisen näytöksen toisessa kuvaelmassa Rovasti Haerkepaus keskustelee miesten kanssa taiston tauottua, kunnes Simo Hurtta saapuu ratsumiesten kanssa vapauttamaan Hovilaa.¹⁶²

Toisen näytöksen aluksi Hurtta määrää kapinan johtajien Yrjö Sormuisen ja Juho Nevalaisen kuoleman. Samalla hän lähettää Jessenhausin ja Björn Finnen pois Hovilasta, sillä hän on pettynyt heidän toimiinsa. Arnkil sen sijaan jää Hovilaan. Hurtta käy dialogia sekä rovastin että Sipo Nevalaisen kanssa. Hurtta palkitsee Nevalaisen antamalla toisen ratsupistooleistaan hänelle. Hän keskustelee myös Irja Sormuisen kanssa ja he rakastuvat.

¹⁶¹ Eino Leinon *Naamioita III* -teoksen mainos, HS 26.9.1908.

¹⁶² Leino 1927c, 371–395.

Irja puhuu myös emäntä Pirkon kanssa, joka paljastuu Simo Hurtan äidiksi. Irja kummas- telee yöllä jatkunutta kutomustaan, jonka hovityttö Kaunikki toteaa olleen Valkean Vaimon työtä. Mantsi, vanha kerjäläismies, laulaa laulua Valkeasta Vaimosta. Vaimo on Anni Haerkepaeus rovastin tytär, jonka Hurтта vei väkisin vaimokseen. Affleckin kuul- lessa Kaunikin tarinoinnin, lähettää tämä tytön pois hovista. Kaunikin kertoma tarina osoittaa Mantsin laulun todeksi. Affleck ja Irja käyvät pitkän keskustelun, jossa Affleck pohtii suhdettaan kansaan. Paikalle saapuu myös henkiherra Arnkil, jonka mukaan Kreivi Nieroth vaatii Hurtan turvana olleita sataa ratsumiestä takaisin. Hurтта, Irja ja Arnkil kes- kustelevat ratsumiesten tarpeellisuudesta Hovilassa. Irja saa Hurtan puolelleen, joka lä- hettää ratsumiehet pois. He myös päättävät järjestää juhlat Hovilassa, joiden tarkoituk- sena on lepytellä kansaa. Irjan vetäytyessä yöpuulle saapuu hänen huoneeseensa Valkea vaimo, joka asustaa Hovilan uumenissa.

Neljännän näytöksen aluksi Hurтта ja Irja odottavat vieraita Hovilaan. Kesken keskustelun paikalle tulee Arnkil, joka haluaa erota Hurtan palveluksesta. Tähän Hurтта suostuu pitkin hampain. Samalla Arnkil ilmaisee Irjan vievän Hurtan turmioon ja tämän olevan syynä hänen lähtöönsä. Esimerkkinä hän käyttää näitä juhlia, joihin ei ole saapumassa vieraita. Arnkilin poistuttua hänen olettamuksensa osoittautuu todeksi. Hurtan psyyke alkaa pettää ja hän kutsuu vieraakseen vanha Mantsin, jolle tarjoaa ryypyn. Vieraina ovat myös kaikki talon palvelijat. Ilon keskeyttää Pietari Haerkepaeus, joka ilmoittaa venäläisen sotajoukon lähestymisestä. Hurтта ja Irja pakenevat lähtöä tekevän Arnkilin kanssa. Kesken paon Irja sairastuu ruttoon, jonka vanha Mantsi toi taloon. Hurtan on surmattava hänet vanhaan latoon, jotta venäläiset eivät pääsisi häneen käsiksi. Arnkil ja Hurтта puolustautuvat sota- joukkoa vastaan.

Viimeisen eli viidennen näytöksen tapahtumapaikkana on Turunkorvan talo Sotkamossa. Affleck onnistui pakenemaan taloonsa, johon on ilmaantunut myös Pirkko. Arnkil saapuu Tukholmasta tapaamaan Hurttä. Entisen henkiherran puheiden mukaan Hovilan kapi- nasta on kulunut kaksitoista vuotta, eli eletään vuotta 1722. Venäläiset ovat vieneet Val- kean Vaimon eli Anni Haerkepauksen vangiksi. Majuri Affleckin maallinen omaisuus on ryöstetty Turunkorvaa lukuun ottamatta. Hurтта harjoittaa henkensä pitimiksi asesepän ammattia, joskin varsin heikoin tuloksin. Arnkil tuo lisää huonoja uutisia Affleckille, sillä hänen pitää luopua myös Turunkorvan isännyydestä Arnkilin hyväksi. Tuleva veronvuok- raaja on myös kutsunut rovasti Haerkepauksen ja Sipo Nevalaisen Hurtan luokse. Neva- lainen palauttaa samassa yhteydessä lainaamansa pistoolin Hurtalle. Nämä kolme vierasta

tuomitsevat Hurtan teot ja kehottavat häntä ampumaan itsensä. Affleck näkee oman kurjuutensa ja taipuu itsemurhan kannalle, vaikka itse tekoa ei suoraan ilmaistakaan näytelmän lopussa.¹⁶³

Leino kuljetti Simo Hurtta -teemaa mukanaan käytännössä koko kirjailijan uransa ajan, sillä kesällä 1908 Otto Manniselle osoittamassa kirjeessään hän mainitsi työstäneensä Hurtta-näytelmää ja löytäneensä vanhan käsikirjoituksen aiheesta noin kolmen tai neljän vuoden takaa. Se ei ollut kuitenkaan ensimmäinen näytelmäversio, sillä Leino kirjoitti jo koulupoikana Simo Hurtan tarinaa näytelmämuotoon. Ensimmäinen runoteos Hurtasta julkaistiin juuri vuonna 1904, joten se ei selvästikään ole riittänyt Leinolle, vaan hän jatkoi aiheen työstämistä. Tästä pitkästä painistaan hän mainitsee myös kirjeessään.¹⁶⁴ Lopulta Leino oli itse Hurtta-näytelmään niin tyytyväinen, että olisi halunnut vaihtaa sen Kansallisteatteriin menevän *Maunu Tavast* -näytelmän tilalle ja lähettää jälkimmäinen Maaseututeatteriin. Hän toivoi Hurtta-aiheen saaneen nyt lopullisen muotonsa vanhojen yritelmien pohjalta.¹⁶⁵ Toisaalta hän kertoi vielä 1920-luvulla, ettei ole tyytyväinen näytelmän viidenteen näytökseen, mutta ei halua siihen enää koskea.¹⁶⁶

Vihtori Laurilan mukaan näytelmässä Leino oli käyttänyt enemmän realistista kirjoitustetta verrattuna ensimmäiseen runosarjaan ja tämä ote näkyi esimerkiksi henkilökuivissa. Hän arveli Leinon halunneen esittää valtiollispoliittista tilannetta “ilman kansallisromanttisia utuverhoja”. Hän nosti esiin myös Pirkon ja Irjan välisen keskustelun ja pitää sitä kuin nykyaikaisena naisten välisenä keskusteluna miehistä.¹⁶⁷ Laurilan huomio oli oikea ainakin siinä mielessä, että Leinon Hurtta-teoksissa naiset nousivat varsin merkittävään rooliin teossarjan edetessä.

Näytelmän voi nähdä monelta osin jatkumoksi ensimmäiselle runoteokselle, vaikka se ei sitä varsinaisesti olekaan. Näytelmä valaisee enemmän kapinan jälkeisiä tapahtumia, kun ensimmäinen runosarja keskittyi pitkälti itse kapinaan. Molemmissa teoksissa esiintyvät likipitään samat henkilöt samanlaisissa rooleissa. Leino myös sisällytti näytelmään aiemmin kirjoittamiaan Hurtta-aihepiirin runoja. Hovilan emäntä esiintyy myös ensimmäi-

---

¹⁶³ Leino 1927c, 494–511.

¹⁶⁴ Leino 1961, 20.

¹⁶⁵ Leino 1961, 22.

¹⁶⁶ Peltonen 1977, 140.

¹⁶⁷ Laurila 1968, 169.

sessä runoteoksessa, mutta hänen roolinsa muuttuu merkittävästi Hurtta -näytelmään tullessa. Näytelmän Pirkko on aluksi samanlaisessa roolissa, kuin ensimmäisen runoteoksen emäntä. Hänen merkityksensä kohoaa myöhemmin, kun hän paljastuu Hurtan äidiksi.

Toisaalta näytelmässä on myös uusia henkilöitä, kuten palvelustyttö Kaunikki. Hän on näytelmässä esillä varsin vähän, mutta tärkeässä roolissa kertomassa Hurtan ensimmäisen vaimon tarinaa. Samantapaisen tarinan kertoo ensimmäisessä runosarjassa Jyrki, joka on suutarina Hovilassa.¹⁶⁸ Kun näytelmässä Hurtta kuulee Kaunikin kertovan tarinaa, ajattaa hän palvelustytön pois talostaan. O.A.F. Lönnbohm esitteli käsikirjoituksessaan myös tarinoita Hurtan julmuudesta omaa palvelusväkeään kohtaan, joskin noissa tarinoissa puhutaan useimmiten Hurtan surmaamista rengeistä.¹⁶⁹ Näin julmaa kohtaloa ei Affleck Kaunikille langettanut, mutta oli häntä kohtaan kuitenkin jyrkän ehdoton, muun naisväen aneluista huolimatta. Leinin Hurtta muistuttaa näytelmän alkupuolella kansantarujen hahmoa, sillä hän on yleisesti julma ja ilkeämielinen virkavallan edustaja. Hurtan pahuutta korostaa muun muassa se, että hänen apurinsa kuolisivat mieluummin Pietari Harkerpaeuksen hirttäminä kuin Affleckin kynsissä. Apurien rooli jää näytelmässä Affleckin varjoon verrattuna ensimmäiseen runoteokseen. Näytelmän loppuun asti läsnä on ainoastaan Arnkil ja Hurtta itse on enemmän aktiivisena toimijana.

Näytelmä sai ensi-iltansa Viipurin Maaseututeatterissa 11.11.1908. Samana päivänä ilmestyi ensi-illasta ennakkojuttu sanomalehti *Karjalassa*. Jutussa todetaan Leinin noudattaneen historiankirjoitusta juonta laatiessaan ja samalla tavoittaneen Hurtan luonteessa olevan ristiriidan. Näytelmää moititaan pitkästyttäväksi, minkä takia sitä onkin hiukan lyhennetty. Jutun lopussa muistutetaan yleisöä seuraamaan näytelmässä onnistunutta taiteen ja historian yhteensovittamista. Samalla yleisöä kannustetaan hakemaan voimaa nykyisiin taisteluihin historiasta ja tästä näytelmästä, sillä siinä osoitetaan, ettei sorto ole kestävä voima.¹⁷⁰ Tämä ennakkokirjoitus siis käsitti Leinin vasta ensi-iltansa tulevan näytelmän suoraksi kommentoinniksi vallitsevaa valtiollista tilannetta kohtaan. Samalla annettiin ymmärtää, että näytelmä on pääpiirteittäin uskollinen historiallisille tapahtumille. Kansallisteatterin lavalla Hurtta-näytelmä nähtiin ensimmäisen kerran 8.4.1921.¹⁷¹

¹⁶⁸ Leino 1927c, 233–237.

¹⁶⁹ Lönnbohm, O.A.F. 1884, *Kajaanin kihlakunta. Tietoja seudun muinaisuudesta*. s. 467. Käsikirjoitus, Suomen muinaismuistoyhdistyksen arkisto. Museoviraston arkisto.

¹⁷⁰ Nimim. K.R. ”Suom. Maaseututeatteri. *Simo Hurtan* ensi ilt. *Karjala* 11.11.1908.

¹⁷¹ *Itälehti*, 7.4.1921, nro. 78.

Simo Hurtta -näytelmä koki samanlaisen kohtalon, kuin muutkin Leinon ensimmäisen sortokauden jälkeen syntyneet näytelmät. Ne noteerattiin kyllä ilmestyessään, mutta teatterit ottivat ne laajasti ohjelmistoonsa vasta 1920- ja 1930-luvuilla. Derek Fewster toteaa, että Leinon ”historialliset viestit” hukkuivat muuhun muinaisuudesta ammentaneeseen nationalismiin.¹⁷² Näytelmäteoksen aikana Simo Hurtan hahmo kokee suuren muutoksen, sillä hänen ehdottomuutensa alkaa taipua rakkauden edessä. Irja ja Arnkil käyvät näytelmän kestäessä kilpailua Simo Hurtasta. Arnkil yrittää usuttaa Hurttaa kansan kimppeeseen yhtä julmasti kuin ennenkin. Irja taas yrittää herätellä Affleckin humanimpaa puolta ja lopulta onnistuu siinä. Hurtta ei missään vaiheessa käänny täydellisen hyväksi, vaan luopuessaan julmuudestaan jää jonkinlaiseen kuiluun hyvän ja pahan välille. Näytelmässä hahmojen psykologinen puoli alkaa nousta esille ja tämän muutoksen taustavoimana toimii Leinon henkilökohtainen elämä.

3.2. Eino Leinon pettymys nuorsuomalaisuuteen

Poliittinen kenttä heilahti rajusti vuoden 1905 aikana ja politiikka alkoi koskettaa yhä laajempaa kansanosaa yleislakon takia. Suomessa koettiin ensimmäiset mielenosoitukset tammikuun 24. päivänä, pari päivää verisesti päättyneen Pietarin mielenosoituksen jälkeen. Vuoden aikana toteutettiin lukuisia attentaatteja muun muassa poliitikkoja ja sotilashenkilöjä kohtaan. Tunnetuin näistä lienee prokuraattori Eliel Soisalo-Soinisen poliittinen murha helmikuussa 1905.¹⁷³ Tämä tapaus myös jyrkensi puolueiden välejä ja kovensi kielenkäyttöä eri puolien kesken.

Leinon tullessa Helsinkiin ja asettuessaan *Päivälehteen* oli nuorsuomalaisuus ja sen piiri enemmän joukko samaa aatetta kannattavia henkilöitä kuin varsinainen puolue. Myöhemmin 1900-luvun ensi vuosikymmenellä järjestäytyvässä puolueessa oli seikkoja, joita hän ei kokenut omakseen. Päivänpoliittinen toiminta puolueessa oli Leinolle osin vieras alue, vaikka hän olikin kiinni ajankohtaisissa poliittisissa keskusteluissa kirjoitustensa kautta.¹⁷⁴ Toisaalta nuorsuomalaisen puolueen järjestäytyminen ei ollut edennyt miten-

---

¹⁷² Fewster 2006, 276.

¹⁷³ Klinge 1997, 405–406.

¹⁷⁴ Larmola 1990, 14.

kään vauhdikkaasti, sillä vuoden 1906 huhtikuussa sillä oli omat yhdistyksensä 140 kunnassa, kun kuntia oli tuolloin 500. Vesa Vares nimittääkin puoluetta “sivistyneistön kaaderipuolueeksi”.¹⁷⁵ Ei ollut siis mikään ihme, ettei puolue pärjännyt ensimmäisissä eduskuntavaaleissa odotetulla tavalla. Pääkaupunkiseudulle keskittynyt puoluejohto oli unoh-
 tanut lähes tyystin järjestäytymisen maaseudulla. Leino oli lähellä puolueen johtoa ja osa tätä sivistyneistöä, joten hän tuskin kiinnitti huomiota paikallistason organisoitumisen ongelmiin. Kirjailija vierasti ennen kaikkea parlamentaarista käytännön toimintaa, sillä puoluepoliittisten kompromissien tekoa hän ei ymmärtänyt koskaan.

Leinon käyttämä nimimerkki Teemu selosti poliittisia tapahtumia *Helsingin Sanomien* pakinoissaan, jotka edustavat lehden nuorsuomalaista linjaa. Lehti perustettiin lakkaute-
 tun *Päivälehd*en tilalle vuonna 1905. Kirjoitukset olivat usein hyökkääviä ja tarrasivat tiukasti kiinni pienempiinkin pilkan aiheisiin vanhasuomalaisissa.¹⁷⁶ Teemun pakinoita ilmestyi vuoden 1905 aikana 105 kappaletta.¹⁷⁷ Kuitenkin jo samana vuonna Leino koki suuren poliittisen pettymyksen suurlakon jälkimainingeissa. Nuorsuomalaisten varpus-
 siipi piti Mechelinin senaatin linjaa liian vanhoillisena ja ruotsalaismielisenä. Istuva senaatti ei ollut menestynyt toivotunlaisesti kevään 1907 vaaleissa ja oli ajautunut vähem-
 mistöhallitukseksi. Saavuttaakseen enemmistöaseman hallituksessa varpuset alkoivat pohtia yhteistyötä vanhasuomalaisten kanssa.¹⁷⁸ Leinon periaatteisiin tämä ei sopinut. Hän oli vastustanut vanhasuomalaisia myöntövyysmiehiä niin kiihkeästi, että hän ei voi-
 nut ajatella yhteistyötä heidän kanssaan.

Teemu oli varoitellut puoluesovusta vanha- ja nuorsuomalaisten välillä useasti vuonna 1905 *Helsingin Sanomissa*. Lokakuun 5. ja 12. päivä ilmestyvät pakinat ovatkin ainoita, joissa Teemu osoittaa suoraa kritiikkiä nuorsuomalaisia kohtaan.¹⁷⁹ Mechelinin senaatti jatkoi vuoteen 1908 saakka, jolloin se kaatui monimutkaiseen poliittiseen taktikointiin. Syyttävä sormi osoitti vanhasuomalaisiin, vaikka he eivät varsinaisesti olleetkaan vas-

---

¹⁷⁵ Vares 2000, 134–135.

¹⁷⁶ Larmola 1990, 31, 99–100.

¹⁷⁷ Onerva 1979, 198.

¹⁷⁸ Vares 2000, 152–153.

¹⁷⁹ Larmola 1986, 79–82.

tuussa senaatin kaataneesta välikysymyksestä. Seuraajaksi nousi Edvard Hjeltin koalitionsenaatti, jolloin varpusten toive yhteistyöstä vanhasuomalaisen kanssa toteutui.¹⁸⁰ Nuorsuomalaisen puoluepoliittinen kanta ei siis enää noudattanut Leinon omaa poliittista kantaa. Hänen mielestään nuorsuomalaisuuden taustalla oleva aate oli unohdettu.

Leino oli ennen kaikkea aatteen mies, ei niinkään puolueen. Yrjö Larmola totesi, ettei Leinolle puolueella ollut merkitystä, mikäli sillä ei ollut eheää aatetta. Päivänpolitiikan kompromissit sekoittavat aatteet, mikä aiheutti Leinolle pettymyksen.¹⁸¹ Kirjailija irtisanoutui näistä kompromisseista kirjoituksessaan *Helsingin Sanomiin* vuonna 1906. Tekstissään hän julisti, ettei nuorsuomalainen puolue ole koskaan ollut kielipuolue, vaan puhtaasti suomalaisuusasiaa ajava puolue. Mielenkiintoista tässä kirjoituksessa on myös se, että hän haki historiasta ainakin näennäisiä todisteita soimatakseen ruotsinmielisiä. Tekstinsä hän päätti ajatukseen siitä, että nuorsuomalaiset olivat oikeilla raiteilla, kun he saivat syytöksiä sekä suomettelaisilta että ruotsinmielisiltä. Vaikka kirjoitukseen sisältyikin maininta mahdollisesta yhteistyöstä eri puolueiden välillä, ei Leino jättänyt kantaansa epäselväksi. Nuorsuomalaisen puolueen tuli jatkaa ”radikaalina reformi- ja kulttuuripuolueena”.¹⁸² Hänen järkkymättömyytensä suomettelaisia kohtaan säilyi myös vuonna 1907. Pakinoitsija Teemu katosi väliaikaisesti *Helsingin Sanomista*, kun koalitionsenaatti muodostettiin.¹⁸³

Nuorsuomalaiset jatkoivat suurlakon jälkeen ensimmäisen sortokauden taisteluasenteiden vankistamista, kun suomettelaiset siirsivät katseensa kielellisiin ja sosiaalisiin kysymyksiin.¹⁸⁴ Leino osoitti omaksuneensa nuorsuomalaisen ajatuksen ensimmäisen sortokauden vastarinnan luomasta pohjasta kansallisaatteelle kirjoituksessaan *Helsingin Sanomissa* vuonna 1909: ”Päivälehteläisyys on jo muuttunut erääksi suomalaisen kansallishengen ainesosaksi.”¹⁸⁵

Näytelmää kirjoittaessaan Leino tiesi yhden vaiheen elämässään päättyvän ja toisen alkavan, kuten hän kuvaili tulevaa Rooman matkaansa Otto Manniselle kesällä 1908.¹⁸⁶ Vastaavassa tilanteessa kirjailijan kuvasi myös L. Onerva. Hänen mukaansa ennen vuotta 1908 Leino oli ollut vain kirkasotsainen ja nuori idealisti, joka oli pyrkinyt sopeutumaan

¹⁸⁰ Vares 2000, 155–159.

¹⁸¹ Larmola 1990, 296.

¹⁸² E.L. ”Puolueet”, pakina, HS 9.6.1906.

¹⁸³ Larmola 1986, 246.

¹⁸⁴ Klinge 1982, 217.

¹⁸⁵ Leino, Eino: ”Päivälehdän muistoksi.”, HS 5.12.1909, nro. 282B.

¹⁸⁶ Leino 1961, 20–21.

vallitsevaan yhteiskuntaan. Onerva jaotteli Leinon toiminnan kolmeen aikakauteen: ylioppilasvuodesta vuoden 1908 Rooman-matkaan kestävään nuoruusaikaan, tästä matkasta vuoteen 1920 kestävään miehuusaikaan ja Leinon loppuelämän kestävään vanhuuteen. Onerva kuitenkin totesi, ettei nämä kaudet ole varsinaisia ikäkausia, vaan kuvaavat lähinnä kirjailijan toimintakausia.¹⁸⁷

Laurila osoitti Eino Leinon luoman henkisen siteen kuvitteelliseen Simo Hurttaan.¹⁸⁸ Näytelmän pitkät dialogit Affleckin ja muiden roolihahmojen välillä käyvätkin läpi ennen kaikkea Leinon omia tunteja ja tuntemuksia. Leino ei myöskään peitellyt tätä yhteyttä näytelmän päähenkilön ja itsensä välillä. Näin hän kertoo asiasta kirjeessään Onervalle:

*Minä en tiedä, kuinka saan kulumaan ajan tiistaihin saakka (L. Onervan tuloon asti, toim. huom.). Kenties Simo Hurtan avulla. Hän on minun seurani nykyään. Ja minähän olen itse Simo Hurta. – Mutta siitä ym. sitten.*¹⁸⁹

Maria-Liisa Kunnas huomauttaa Leinon Onervalle osoitettujen kirjeiden sisältävän merkin kirjailijan psyykeen muutoksista ja horjuvasta mielenterveydestä. Kunnas toteaa Leinon mielikuvien käyneen toteen, eli kirjailijan vieraantuneen reaali maailmasta.¹⁹⁰ Oman itsensä rinnastaminen näytelmänsä päähenkilöön tukee tätä näkemystä. Lisäksi Affleck toteaa näytelmässä tulevansa hulluksi, minkä Irja myöskin myöntää.¹⁹¹

Leinon henkilökohtaisen elämän taittuminen rinnastuu siis suoraan näytelmän Hurttahahmoon. Näytelmän edetessä Hurta käy pitkiä keskusteluja muiden henkilöhahmojen kanssa ja hänen uhmakkuutensa ja järkähtämättömyytensä taipuu Irjan ansiosta. Rakkaus sulattaa pahamaineisen Hurtan, mistä johtuen hänen hahmonsä ajautuu mielenvikaisuuteen. Näytelmän lopussa Hurta taipuu viimein kohtaloonsa ja lopulta itkee äitinsä Pirkon povella. Henkihera Arnkil toteaa tästä:

*”Niin, itke äitisi povella, jolle sinä et ole koskaan yhtään kaunista sanaa sanonut, vaan joka elämänsä iän on saanut peljätä ja vavista sinun edessäsi! Nyyhki nyt sen povella, jonka sinä unohdit Hovilaan, silloin kun vihollisten voima vyöryi sinun ylitsesi - -!”*¹⁹²

¹⁸⁷ Onerva 1979, 252–255.

¹⁸⁸ Laurila 1968, 171.

¹⁸⁹ Leino 1960, 33.

¹⁹⁰ Kunnas 1972, 81–82.

¹⁹¹ Leino 1927c, 441.

¹⁹² Leino 1927c, 511.

Pirkko, joka toimii Hovilan emäntä ja kestitsee talon väkeä, näyttäytyy näytelmässä säännöllisesti. Hän tekee työnsä, vaikka väkivalloin talon vallanneet talonpojat juovat talon viinivarastoja tyhjäksi. Myöhemmin hän käy pitkän dialogin Irjan kanssa ja kertoo olevansa Simo Hurtan äiti. Samassa yhteydessä Pirkko kuvailee Hurtan luonnetta ja toteaa laveasti Irjalle, että “Ihmisessä on päivänpuoli ja yönpuoli. -- Kun yhden tuntee, luulee kummatkin tuntevansa.”¹⁹³ Tämän ihmisluonteen kuvauksen nosti Maria-Liisa Kunnas esille ja rinnasti sen Leinon L. Onervalle lähettämään kirjeeseen, jossa Leino totesi voidensa näyttää Onervalle myös sielunsa “yöpuolet”.¹⁹⁴ Rinnastus osoittaa näytelmän Hurtan ja Irjan välisen dialogin kumpuavan Leinon ja Onervan välisestä suhteesta. Vihtori Laurila arveli Irjan esikuvaksi Freya Schultzia ja perustelikin teesiään sinänsä pätevästi.¹⁹⁵ Hänen mukaansa Irjan tie Hurtan rakastajaksi olisi käynyt ilmi jo ensimmäisestä runosarjasta, eli ajasta, jolloin Leino avioitui Schultzin kanssa. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa, sillä Hurta tapaa Irjan vasta näytelmässä.¹⁹⁶ Lisäksi varhaisen, noin vuonna 1892 luodun näytelmäluonnoksen ainoa naishenkilö on nimeltään Anna, joka rinnastuu ensimmäisen runosarjan Irjaan.¹⁹⁷ Tämän luonnoksen juoni poikkeaa lähes täysin lopullisen näytelmän juonesta, joten Hurta-aiheen naishahmojen esikuvat vakiintuvat vasta myöhemmin. On myöskin vaikea nähdä, miksi Leino olisi halunnut näytelmässä kuvata pian kariutuvan avioliittonsa toista osapuolta tulisen rakkauden kohteena.

Näytelmän loppukohtaus on mielenkiintoinen sekoitus teokseen sisältyviä tasoja. Läsä ovat Affleck, Pirkko-äiti, talonpoika Sipo Nevalainen, rovasti Pietari Haerkepaus ja Simon paikalle verovuokraajaksi saapuva, aiemmin henkiherrana toiminut Arnkil. He kaikki edustavat eri yhteiskuntaryhmittymiä tai -rakenteita. Talonpoika edustaa kansaa, rovasti kirkkoa sekä Jumalaa ja Arnkil puolestaan kruunua ja valtiovaltaa. Pirkko kertoo rakastavansa edelleen omaa poikaansa, vaikka muut tahtovat Hurtan kuolevan, ja osa olisi toivonut sen tapahtuvan jo paljon aiemmin. Miksi Pirkko haluaa toimia vastoin muiden läsnäolijoiden tahtoa, vaikka Affleck on ollut häntä kohtaan yhtä välinpitämätön? Pirkko on yksi näytelmän sitkeimmistä hahmoista, joka toteuttaa hänelle määräytynyttä tehtävää valittamatta. Hän jopa selviytyy omin neuvoin venäläisten hyökkäyksestä ja palvelee

---

¹⁹³ Leino 1927c, 433.

¹⁹⁴ Kunnas 1972, 53–54.

¹⁹⁵ Laurila 1968, 247.

¹⁹⁶ Leino 1927c, 424.

¹⁹⁷ Peltonen 1977, 142.

Hurttaa myös Turunkorvassa. Vaikka Leinon oma äiti merkitsi hänelle paljon,¹⁹⁸ tähän naihshahmoon liittyy muutakin kuin tavallinen äidinrakkaus.

Näytelmässä käytetty kuvaus niveltyy kaunokirjalliseen perinteeseen, jossa äiti on allegoria isänmaalle. Yrjö Larmola toi väitöskirjassaan esille saman allegorian Leinon *Kaunosielu*-romaanissa. Lisäksi hän nosti vastaavia esimerkkejä Leinoa edeltäneestä kotimaisesta kirjallisuudesta, sillä uskottoman pojan ja kärsivän äidin teemaa on käytetty suomalaisessa kaunokirjallisuudessa useampaan otteeseen. Leinon *Kaunosielussa* käyttämä ”Isänmaa-äiti” eroaa Pirkosta, sillä se on ahne ja vastustaa poikaansa Erkkiä.¹⁹⁹ Pirkko taas pysyy poikansa rinnalla loppuun asti. Hän jopa huolehtii, ettei Hurtta riistä itseltään henkeä pirtissä, jonka sotkisi. Ensin saunaan ja sitten vasta puhtaana Herran tuomille.²⁰⁰ Leino antoi siis isänmaasta varsin ylvään kuvan näytelmän yhteydessä, sillä se ei hylkää edes sitä itseään kaltoin kohdellutta yksilöä.

Simo Hurtta -näytelmän sivujuonteena ovat Affleckin isän takomat pistoolit, jotka ovat näytelmän alussa Hurtan kansliahuoneen seinällä ristissä kuningas Kaarle XII:n muotokuvan alla. Näytelmän kuluessa Hurtta luovuttaa toisen pistooleista Sipo Nevalaiselle kiitoksena talonpojan uskollisuudesta. Nevalainen on aiemmin antanut ennakkovaroituksen Hovilan valtaukselta. Tässä yhteydessä käy myös ilmi, että pistoolit ovat Affleckin isän tekemät. Näytelmän loppupuolella Hurtta on alkanut aseseväksi henkensä pitimiksi. Hän yrittää takoa uutta paria isänsä pistoolille, sillä hän ei usko Nevalaisen enää toista palauttavan. Jostain syystä hän ei saa toimivaa paria aikaiseksi, vaan taotut pyssyt ovat aina viallisia. Vastoin Hurtan luuloa Nevalainen onkin hengissä ja saapuu palauttamaan pistoolin. Lopussa annetaan ymmärtää, että Affleck ampuu itsensä kyseisellä pistoolilla.²⁰¹

Tämä juonenkulku on mielenkiintoinen monestakin syystä. Ensinnäkin Leino käytti tätä teemaa lähes yksi yhteen jo *Päiväperhoja*-kokoelmaan sisältyneessä runossa ”Sipo Nevalainen” vuonna 1903. Näin ollen Leino oli kehitellyt teemaa jo ennen ensimmäisen Hurttaa käsitelleen runoteoksen ilmestymistä. Näytelmässä esiintyvää ratsupistoolia voidaan ajatella myös allegoriaksi. Erikseen mainittuna se liitetään Ruotsin kuninkaaseen. Affleck luovuttaa sen kiitollisuudestaan Nevalaiselle ja lopulta se on oleva Hurtan kohdalo. Hän ei itsevaltaisena ja säälimättömänä henkilönä saa tehtyä samanlaista toimivaa

---

¹⁹⁸ Onerva 1979, 30.

¹⁹⁹ Larmola 1990, 90–98.

²⁰⁰ Leino 1927c, 511.

²⁰¹ Leino 1927c, 396, 423, 498–499, 507, 510–511.

asetta itse, lukuisista yrityksistä huolimatta. Aseella ei myöskään mainita ammuttavan muita kuin itse Hurtta. Tämän johdosta aseeseen liittyviksi teemoiksi voidaan ajatella oikeudenmukaisuutta ja laillisuutta, joita ei voida suoranaisesti liittää Hurtan henkilöhaamoon.

Affleckin julmuutta Leino tähdensi vertaamalla häntä näytelmässä Per Braheen. Hurtta syyttää Irjaa hänen johdattelustaan ja halusta tehdä hänestä ”toisen Pietari Brahen”. Brahea hän kuvailee jaloksi ja vanhurskaaksi. Samassa yhteydessä hän kyseenalaistaa, tulisiko kansan olla isäntäänsä onnellisempi.²⁰² Läpi näytelmän Leino puhui myös vapaaherrakunnasta, vaikka todellisuudessa Kajaanin vapaaherrakunta lakkautettiin jo vuonna 1681.²⁰³ Tässä rinnastuksessa Leino halusi tuoda Affleckin rinnalle kaikkien tuntemaan historiallisen hahmon, joka oli nostettu jalustalle todellisena Suomen ystävänä. *Suomen historia kansakouluja varten* –oppi- ja lukukirja vuodelta 1911 totesi Brahen olleen ”ylimys koko olennessaan” ja kertoo hänen myötävaikuttaneen esimerkiksi postilaitoksen syntyyn.²⁰⁴ Viittauksella on myös historiallinen perustansa, sillä Kimmo Katajala toteaa Pielisjärven talonpoikien vaatineen paluuta Brahen aikaisiin verotus- ja päivätyökäytäntöihin.²⁰⁵ Brahen halveksuminen vankistaa Affleckin näyttäytymistä tyrannina ja tuo historiallista kontekstia tutummaksi lukijalle.

Larmola summasi väitöskirjansa lopussa Leinon poliittisten henkilöiden arkkityypin. Varhaisen toiminnan ehdottomuus ja aatteelle antautuminen vaihtuvat elämänpettymyseen ja aatteen näivettymiseen. Nuori aatteen palo sulaa uskalluksen puutteeksi.²⁰⁶ Juuri tällaisen kohtalon sai myös Simo Hurtta. Näytelmän ensimmäisen näytöksen lopussa Hurtta on kiihkossaan valmis surmaamaan jokaisen kapinahengen ja aseissa tavatun talonpojan.²⁰⁷ Irjan kanssa keskustellessaan hän alkaa epäillä aatettaan ja kun hänen pitäisi tehdä ratkaisu Hovilan puolustamisesta sekä kapinallisia että venäläisiä vastaan, hän käy empimään.²⁰⁸ Lopulta aatteen horjuessa hänen palkkansa on vajota kaikkien halveksimaksi, jota aate eli julmuus ja sen aiheuttama pelko eivät enää suojaa.

---

²⁰² Leino 1927c, 443–444.

²⁰³ Saloheimo 1986, 312.

²⁰⁴ Hainari & Yrjö-Koskinen 1911, 96–97.

²⁰⁵ Katajala 1994, 405.

²⁰⁶ Larmola 1990, 313.

²⁰⁷ Leino 1927c, 394–395.

²⁰⁸ Leino 1927c, 445–449.

Aatteessaan pysyneet henkilöhahmot olivat Larmolan mukaan alusta lähtien avoimia ja suojaattomia.²⁰⁹ Tällainen henkilö on Sipo Nevalainen. Hän luottaa lapsenomaisesti kuninkaaseen ja esivaltaan, ilman epäilyksiä, vaikka vallitseva järjestys ei olekaan hänelle aina suotuisa. Hannu Syväoja nostaa Bergmanin Nevalaisen esimerkiksi juuri tästä uskollisuudesta. Hän toteaa uskollisuuden kuvauksien olevan yleisiä eteenkin Topeliuksen aikalaiskirjailijoilla. Hänen mukaansa uskollisuus juontuu osaksi hurskautta ja uskontoa. Leinon aikaisten Juhani Ahon ja Aukusti Oravalan tuotannossa perinteisen luterilaisuuden korvaa pietismi.²¹⁰ Leinon Nevalaisen luottamus ei näytä ainakaan suoraan rinnastuvan uskonnollisuuteen, vaikka talonpoika jumalaan vahvasti luottaakin. Sen sijaan kirjailija on tehnyt Nevalaisesta varsin kyvykkään, sillä hän osaa ainakin lukea. Tämä ilmenee, koska hän olisi aiemmin halunnut nähdä lisäverot määrävän käskykirjeen kuninkaalta. Tähän Hurtta ei kuitenkaan suostu, koska ”Ne eivät ole tarkoitettut oppimattomien talonpoikien luettaviksi.”²¹¹ Lukija voi tietysti tästä päätellä, ettei mitään kirjettä ole välttämättä koskaan ollutkaan. Hurtan penseys talonpoikaa kohtaan voidaan nähdä myös Leinon omaksi tulkinnaksi kansasta, koska näytelmän nimihenkilö rinnastuu häneen niin vahvasti.

Nevalainen on talonpoikien joukossa poikkeusyksilö, joka ei lähde mukaan muiden kapiinaan. Näin ollen häneen liitettävät hyveet eivät ulotu Leinon yleiseen kansakuvaan, joka Maria-Liisa Kunnaksen mukaan oli vuoden 1908 paikkeilla enemminkin varsin pessimistinen.²¹² Siihen viittaa myös tapa, jolla Affleck saa surmansa. Kansa, jota Hurtta riistää rajattomalla vallallaan, ei voi hänelle mitään yrityksistä huolimatta. Saman totesi Vihtori Laurila ja piti Leinon kuvaamaa isonvihan aikaista yhteiskuntaa viittauksena sosiaaliseen rappioon. Toisaalta Laurila antoi ymmärtää, että Hurtan sortuminen oman horjumisen kautta heikentäisi tätä kuvaa.²¹³ Enemminkin Hurtan ylivoimaisuus horjumisenkin hetkinä näyttäytyy kansan erityisenä heikkoutena. Tämä näkyy näytelmän toisen näytöksen aluksi, kun Pirkko on huolissaan kruunun varoilla mässäilevistä talonpojista. Rovasti Haerkepaeus toteaa, että tilannetta täytyy sietää ”jos mieli estää täydellistä hävitystä ja ryöstöä”.²¹⁴ Leinon pettymys kansaan esiintyy ehkä vieläkin selkeämmin näytelmän kohdassa, jossa Affleck keskustelee appensa Haerkepaeuksen kanssa kapinan jälkeen. He

---

²⁰⁹ Larmola 1990, 313.

²¹⁰ Syväoja 1998, 108.

²¹¹ Leino 1927c, 421.

²¹² Kunnas 1972, 198–199.

²¹³ Laurila 1968, 172.

²¹⁴ Leino 1927c, 384.

keskustelevat kansan tahdosta ja pyrkimyksistä. Keskustelun yhteydessä Affleck mainitsee talonpoikien tehneen omin päin rajarauhan venäläisten rajapitäjien kanssa.²¹⁵ Aikalaishistorioitsija A. R. Cederbergin artikkelissa Simon Affleckista mainitaan kuitenkin rajarauhan olleen majurin aikaansaannosta,²¹⁶ joten Leino muokkasi asiainkulkua omaa näkemystään vastaavaksi.

Edes kapinoitsijoiden yhtenä johtohahmona toiminut rovasti ei uskonut heidän kykyynsä hillitä materialistisia himojaan. Tämä materialismin kritiikki ennusti Leinon tulevaa *Rahan orja* -teosta (1912), jonka päähenkilö on täydellisesti sidottu rahaan ja aineeseen. Leino ajatteli, että rahan orjuus ajaa yhteiskunnan ja kulttuurin rappioon ja samalla kaikki henkinen toiminta jää merkityksettömäksi. Maria-Liisa Kunnas kävi väitöskirjassaan läpi näitä Leinon ajatuksia materialismiin liittyen.²¹⁷ Hurttaa vastaan kapinoiva ja ryöstelevä joukko jäi lopulta vaille voittoa, mutta materialismista piittaamaton Sipo Nevalainen palkittiin kärsimystensä jälkeen. Vuonna 1906 Viaporissa kapinoitiin ja punakaarti otti yhteen suojeluskunnan kanssa Hakaniemen torilla. Nämä tapahtumat heikensivät Leinon uskoa valoisampaan tulevaisuuteen ja hänen kansakuvansa muuttui entistä pessimistisemmäksi. Tapahtumien aiheuttamia tuntoja kirjailija purki myös 1906–1908 ilmestyneissä ”routavuosiromaaneissaan”.²¹⁸ Minna Maijalan mukaan sivistyneistön kansakuva kääntyi pessimistiseksi laajemminkin suurlakon jälkeen. Hän käyttää esimerkkinä Juhani Ahoa, joka kirjoittaa kirjeessään sisäisestä vihollisesta. Tällä hän viittaa ennen kaikkea työväestön aseman muutokseen.²¹⁹ Työväki oli nyt itse aktiivinen toimija, eivätkä he enää olleet eliitin kaitsemuksen alla.

Vaikka Sipo Nevalaisen talonpoikainen tausta tuodaan näkyvästi esille, Leino ei pyri kuvaamaan koko yhteiskuntaluokan ominaisuuksia Nevalaisen hahmon avulla. Tässä tapauksessa se on pikemminkin päinvastoin. Hurttaa vastaan kapinoineita, eli käytännössä kaikkia talonpoikia paitsi Nevalaista, kutsutaan näytelmässä roskaväeksi.²²⁰ Nevalainen on eittämättä poikkeusyksilö, joka kuvaa perustuslaillista aatetta. Hänellä on turvanaan

---

²¹⁵ Leino 1927c, 419.

²¹⁶ Cederberg 1909, 761.

²¹⁷ Kunnas 1972, 224.

²¹⁸ Kunnas 1972, 197–198.

²¹⁹ Maijala 2014, 385–386.

²²⁰ Leino 1927c, 404–405.

Ruotsin laki, jota kaikkivoipaiselta vaikuttava Hurttakaan ei voi lopulta uhmata. Näytelmän alkupuoli on käytännössä suomettarelaiten ruoskintaa, kunnes ruoskija taittuu havaitessaan, ettei ole kykenevä noudattamaan aatettaan loppuun asti.

Konkreettisimmillaan luopuminen esiintyy kohtauksessa, jossa Hurtta käskee Arnkilin pois hovistaan. Arnkil voidaan ajatella kuuluvan osaksi Hurttaa, ikään kuin pahanäköisenä. Keskustelu Arnkilin ja Hurtan välillä voidaan nähdä Leinon henkilökohtaisena pohdiskeluna suhteestaan politiikkaan. Sipo Nevalaisen ohella juuri Arnkil pysyy uskollisena omalle aatteelleen loppuun asti. Hän ei myöskään luota muihin, vaan uskoo ainoastaan itseensä. Tämä tulee ilmi jo ensimmäisessä runosarjassa, jossa Affleckin kätyrit joutuvat vangituiksi. Jessenhaus rukoilee jumalaa, Björn kääntyy saatanan puoleen, mutta Arnkil pysyy järkähtämättömänä.²²¹ Arnkil toimii ikään kuin Affleckin pahanäköisenä. Keskeistä näytelmässä ovat lopulta sen sisältämät dialogit Hurtan ja muiden roolihahmojen välillä. Irja ja Arnkil ohjailevat Hurtan mieltä hyvän ja pahan ilmentyminä. Nämä keskustelut tuovat pitkälti ilmi Eino Leinon sen hetkisiä ajatuksia omasta poliittisesta ajattelustaan sekä rakkauselämästään.

---

²²¹ Leino 1927b, 243.

4. Toinen runosarja ja politiikan väistyminen psykologian tieltä

4.1. “Murtui mieli miettijältä” – Häilyvä Hurtta Leinon omakuvana

Toisesta runosarjasta kirjailija oli antanut lupauksensa jo ensimmäisen sarjan ilmestyessä, mutta tämäkin aihepiiri koki samanlaisen kohtalon kuin *Helkavirret*. *Simo Hurtta*-runosarjan toista osaa jouduttiinkin odottamaan kokonaiset 15 vuotta vuoteen 1919 saakka. Esimakua tulevasta toisesta sarjasta Leino antoi kuitenkin aikakauslehti *Päivän* sivuilla jo vuonna 1907. Tuolloin runo “Kohtalon kellot”, joka aloittaa toisen runosarjan, julkaistiin ensimmäisen kerran, mutta ainoastaan kahdeksan ensimmäisen säkeensä osalta. Sama runo ilmestyi 1912 runokokoelmassa *Tähtitarha*. Tässä teoksessa sen nimenä oli “Irja”, mutta muuten runot ovat täysin identtiset.²²² Näin ollen Leinolla oli valmiita runoja toista runosarjaa varten jo pian näytelmän ilmestyttyä. Tässä luvussa käsittelen teosta *Simo Hurtta. Runoja isonvihan ajoilta. Toinen runosarja* (1919). Toisessa alaluvussa nostan esiin Leinon motiiveja runosarjan taustalla. Lisäksi nivon jonkin verran yhteen koko teossarjan aikana esiintyneitä teemoja.

Juoneltaan toinen runosarja noudattelee pitkälti näytelmän loppuosaa. Hurtta alkaa seurustella Irjan kanssa ja lopettaa kansan vainoamisen. Sipo Nevalainen haluaa Hurttan valalle lopun ja lähtee tapaamaan kuningasta.²²³ Affleck lähettää Björnin ja Jessenhausin pois palveluksestaan ja Arnkil jää hänen ainoaksi korkeammaksi palvelijakseen. Arnkil alkaa kuitenkin inhota Hurttan pehmentynyttä hallintoa ja päättää lopulta lähteä, kun Hurtta järjestää suuret läksiäsjuhlat pitäjän väelle. Juhliin saapuu rovasti Haerkepaeus, joka kertoo keskustelleensa venäläisten kanssa. Vihollinen hyökkääkin pian ja Hurtta aloittaa pakomatkan Irjan kanssa. Irja sairastuu matkalla ja Hurttan on lopulta pakko surmata tämä, jotta hän ei joutuisi venäläisten armoille.²²⁴ Kajaanin hävitystä Leino kuvailee Erkki Pehrssonin tarinan loppuosan yhteydessä. Ensimmäisessä runosarjassa juopoksi heittiöksi leimattu Pehrsson kohotetaan nyt sankariksi, joka soittaa kirkonkelloja venäläisten saapumisen merkiksi, vaikka tietää sen johtavan omaan kuolemaansa. Kellonsoitolla hän onnistuu varoittamaan Paltamolaisia ja syrjemällä asuvaa väestöä. Runosarjan

²²² Leino 1926a, 432–435.

²²³ Leino 1926b, 251–264

²²⁴ Leino 1926b, 264–318

päätävässä ”Rauha” -nimisessä runossa Leino kuvaa uuden alkua ja Hurtan loppua. Suomalaiset ovat sitkeitä, samoin Affleck, jota Irjan surmaaminen ei enää paina. Hän elää Pirkon kanssa Turunkorvassa ja toimii aseseppänä. Lopulta Sipo Nevalainen palaa Norjan tuntureilta, jossa Ruotsin armeijan rippeet ovat tuhoutuneet ja toimittaa Hurtalle kuninkaan allekirjoittaman suojeluskirjeen. Affleck ehtii innostua ja tuumii uuden sodan pian koittavan. Nevalainen kuitenkin kertoo kuninkaan ja armeijan kaatuneen. Tieto saa Hurtan taipumaan ja lopulta ampumaan itsensä.²²⁵

Runosarjan päätös seurailee pääpiirteittäin *Simo Hurta* -näytelmän juonikulkua, mutta muutamia erojakin löytyy. Osan eroista selittää ympäristön muuttuminen ja osa johtuu tarinan muuttumisesta runomuotoon. Leino teki myös erikseen taustatyötä tätä teosta varten, vaikka aihe olikin hänelle tuttu jo lähes kolmenkymmenen vuoden ajalta. L. Onervan mukaan Leino teki jopa jonkintasoista historiallista tutkimusta Affleckista vielä tuolloin. Historiallisten yksityiskohtien tarkastamisessa hänellä oli apunaan Heikki Kokkonen, joka oli jo 1916 kirjoittanut artikkelisarjan Affleckista Leinon päätoimittamaan *Sunnuntai*-aikakauslehteen.²²⁶ Aarre M. Peltosen mukaan Kokkosen ehdottamat korjaukset sisältänyt kirje ei ehtinyt Leinolle ennen teoksen jättämistä kustantajalle, joten nämä historialliset tarkennukset eivät päätyneet lopulliseen teokseen. Peltonen totesi toisen runosarjan nimistön jääneen osin tarunomaiseksi.²²⁷ Esimerkkeinä tästä käyvät Pisavuori ja Kotavuori.²²⁸ Ensimmäinen sijaitsee Pohjois-Savossa tapahtumapaikkojen eli Kainuun ja Pohjois-Karjalan sijasta ja jälkimmäinen on Otto Mannisen huvila Kangasniemellä.

Vihtori Laurilan mukaan jälkimmäisen runosarjan keskiössä olivat armoa anova Hurta ja hänen hätäntynyt sielunmaisemansa.²²⁹ Tämä pitää paikkansa, sillä ensimmäisen runosarjan hurjasta ja säälimättömästä miehestä on tultu kauas. Runossa ”Pietari Haerkepaus” Hurta vieraillee pappilassa, jossa rovasti ja kanttori Porccander suunnittelevat seuraavaa siirtoansa sortajaa vastaan. Affleck uhkailee rovastia hirsipuulla, ellei tämä suostu vannomaan uutta valaa Ruotsin kuninkaalle. Rovasti suostuu tähän Porccanderin ehdotuksesta, jolloin Hurta esittää Haerkepaeukselle kutsun Hovilaan katsomaan tytärtään. Rovasti kuitenkin kieltäytyy ja toteaa tuovansa turman mukanaan, mikäli Hovilaan joskus

---

²²⁵ Leino 1926b, 318–329.

²²⁶ Onerva 1979, 492, 598.

²²⁷ Peltonen 1977, 150.

²²⁸ Leino 1926b, 291, 318.

²²⁹ Laurila 1968, 172.

saapuisi. Tämä saa Affleckin hätkähtämään ja miettimään, eikö sopua saada koskaan aikaiseksi.²³⁰ Leino ei aiemmin aihetta käsitellessään ollut kuvannut Affleckia yhtä haavoittuvaiseksi. Vaikka Hurtan mieli häilyy näytelmässään, tapahtuu se ainoastaan Irjan ja Arnkilin kanssa keskustellessa, ei koskaan vihollisten nähden. Sodan päätyttyä Hurtta on lopullisesti antautunut, sillä ”on sota Hurtan houra.” Leino kirjoitti hänen olevan ”niinkuin nöyräpäinen”, sillä venäläiset ovat vieneet häneltä kaiken. Vaikka hän on pätevä aseseppä, on se mielipuolinen ammatti rauhan vallitessa.²³¹

Ensimmäinen runosarja perustui pitkälti kansan ja sen sortajan väliseen kamppailuun, joka ei ollut enää vuonna 1919 yhteiskunnallisesti ajankohtainen aihe. Leino siirtyikin toisessa runosarjassa enemmän mystiikkaan ja psykologisiin kuvauksiin. Henkilöhahmojen syventymisestä ja mystiikan mukaantulosta hyvänä esimerkkinä toimii koko teossarjan ajan mukana olleen Mallan roolin muuttuminen. Ensimmäisessä runosarjassa hän tuo mieleen kansanparantajaeukon: hiukan kammoksuttu nainen asuu yksinään ja hänen puoleensa kääntyy, mikäli halutaan saada ennustus tai langettaa kirous jonkun niskaan. Runosarjan toisessa osassa hän on sen sijaan noitamainen hahmo. Hän elää täysin eristyksissä muusta Nurmeksen kylästä syrjäisessä talossa. Hänen ulkomuotonsa kuvataan varsin rujuksi, sillä hänet mainitaan hampaattomana silmäpuolena. Hurtta lähestyy häntä saadakseen tietoon hetken, jolloin hänen ailahtelemaan alkanut mielensä rauhoittuisi. Malla keittää häntä varten taikajuoman, joka Hurtan tulee juoda nähdäkseen tulevan. Ennustuksessa näkyy tuleva Irjan surmaaminen, josta Hurtta ymmärrettävästi hämmenyy.²³²

Leino jatkoi sortokausien kirjallisuudelle ominaista luontokuvausta ja -symboliikkaa tässä toisessa runosarjassa kuten aiemmissa Hurtta-teoksissaan. Metsä esiintyy jälleen aktiivisena toimijana, kuten näytelmässään. Se kuiskailee kansan tuntoja ja hyökkää Hurtan omaatuntoa vastaan. Metsää taivuttaa raju myrsky, joka on jumalallista alkuperää, johon viittaa runon nimi ”Jumalan myrsky”. Runossaan Leino kirjoitti:

Kuulee Hurtta äänet korven, niin kuin laulut Luojan koston, niinkuin tuomionsa torven taikka uuden kansan-noston: kohta korpi liikkuu, helkkää

---

²³⁰ Leino 1927b, 270–277.

²³¹ Leino 1927b, 325–326.

²³² Leino 1927b, 293–298.

*puiden alta miekat, peitset, sinkoo silmät vihaa pelkkää, kohoo kourat, välkää veitset.*²³³

Säkeistö ei jätä paljoa tulkinnan varaan. Metsä on Hurtalle kuin kapinaan nouseva talonpoikaisjoukko, jonka taustalla puhaltaa Jumalan tahto. Leino rinnasti runossaan metsän ja kansan. Seuraavassa säkeessä Hurttu kysyy metsältä armahduksen ja sovun perään, mutta turhaan. Metsä vain vastaa kaiulla, joka antaa ymmärtää sen rauhoittuvan vasta Hurttan kuoltua.²³⁴ Vastaava rinnastus koetaan jo näytelmässä. Julmuudesta luopunut Hurttu kysyy Irjalta, kuinka hän voisi tehdä sovun kansan kanssa. Irjan vastaus on, että Hurttan ”on tehtävä sovinto metsän kanssa”²³⁵ Myrsky taas muodosti merihädän ja haaksirikon kanssa vertauskuvien ryhmän, joka esiintyi Juhani Ahon toimesta jo vuonna 1899 kuvaamassa helmikuun manifestia. Eino Leino oli myös käyttänyt tätä samaa vertauskuvaryhmää vuosisadan vaihteessa.²³⁶ ”Jumalan myrsky” -runossa vertauskuva ei toteudu alkuperäisessä merikontekstissaan, mutta se kuvaa samalla tavoin kansaa koettelevaa sortoa.

Hannu Syväojan mukaan autonomian aikana luonnonkuvaukset olivat olennainen osa nationalistista proosakirjallisuutta. Luonto ja sanasto sen ympärillä toimivat kiertoilmauksina ajatuksille, jotka olisi muuten sensuroitu. Tämän luontoallegorian käytön kulminatiopisteeksi Syväoja nimittää juuri venäläistämiskauden ja metsän vertauskuvallisen käytön. Venäläistämiskaudella luonnon patrioottinen ihailu väistyy ja sen tilalle nousee luonnon suora politisointi.²³⁷ Leino toteutti siis tässäkin suhteessa aikansa historiallisen kirjallisuuden suuntaviivoja ja ujutti politiikkaa sinne, missä sitä ei luontaisesti näyttäyty.

Mutkikkain ja epäloogisin läpi kaikkien teosten toistuva juonikulku on tarinat Affleckin aiemmista vaimoista. Ensimmäisen runosarjan ensimmäisessä runossa Simo Hurttu ryöstää rovasti Haerkepaoksen Anna-tyttären vaimokseen, mutta tämän jälkeen häntä ei enää mainita nimellään runosarjoissa. Näytelmän luonnoksen mukaan Leino oli sijoittamassa Anna Haerkepaoksen hahmoluetteloon, mutta lopullisessa versiossa häntä ei siellä nähdä.²³⁸ Sen sijaan näytelmässä puhutaan Valkeasta vaimosta, joka näyttäytyy Irjalle kolmannen näytöksen lopuksi. Toisessa runosarjassa Leino käyttää nimeä Valju vaimo.

²³³ Leino 1927b, 290.

²³⁴ Leino 1927b, 290–291.

²³⁵ Leino 1927c, 448.

²³⁶ Maijala 2017, 41–43.

²³⁷ Syväoja 1998, 103–104.

²³⁸ Simo Hurttu -näytelmän luonnoksia, Eino Leinon arkisto, SKS KIA.

Tämä hahmo liikkuu vain öiseen aikaan ja hänestä puhuu vain näytelmän Kaunikki. Näytelmän lopussa taas Arnkil on ostanut Annan pois orjuudesta Venäjältä ja häntä puhutellaan omalla nimellään, joskin Leino puhuttelee häntä kohtaukseen liittyvässä parenteesissa jälleen valkeaksi vaimoksi. Samassa kohtauksessa Arnkil tunnustaa aiemmin rakastaneensa Annaa ja haluaa nyt Hurtan näkevän, kuinka vihollisen kaltoinkohtelu on häneen vaikuttanut.²³⁹ Anna Haerkepauekseksi hänet identifioidaan myös toisen runosarjan runossa ”Rauha”, jossa rovestin kerrotaan kokeneen kovan kohtalon ja nähneen, kuinka ”Hovin valju vaimorukka” vietiin lastensa kanssa vankina Venäjälle.²⁴⁰

Tarina Anna Haerkepaueksesta sekoittuu kuitenkin iloisesti Mantsin tyttären tarinaan, sillä juuri näytelmän Kaunikin kertomus koskee Mantsin tytärtä, eikä Anna Haerkepaueusta. Toisaalta verrattaessa Annan tarinaa *Helkavirsien* ”Mantsin laulun” sisältämään selkeään yhteiskunnalliseen viestiin voidaan nähdä juonikulun kehitys Leinon henkilökohtaisen elämän kautta. Anna Haerkepaueksen tarina kertoo todennäköisesti Leinon ensimmäisestä vaimosta Freya Schoultzista, jonka kanssa Leino oli vielä naimissa näytelmän ilmestyessä 1908. Näytelmän lopuksi Anna vielä näyttäytyy Affleckille, kun taas 1919 ilmestyneen toisen runosarjan lopussa ”Rauha”-runon sisältämät säkeet kertovat valjun vaimon kohtalosta: ”hälle jäi vaan musta muiston kukka”²⁴¹.

Näytelmän lopussa Arnkil mainitsee rakastaneensa Anna Haerkepaueusta. Toteamus nousee merkitykselliseksi tutkailtaessa Leinon henkilökohtaista elämää. Arnkilin edustaessa Hurtan persoonan aatteellista tasoa, hän luopuu aatteensa lisäksi myös rakkaudestaan Annaa kohtaan, kun hän lähettää Arnkilin pois Hovilasta. Tämä voidaan nähdä Leinon kuvauksena vuonna 1908 tapahtuvasta avioerosta ja alkavasta uudesta elämänvaiheesta. Lisäksi näytelmässä Affleck pitää Annaa tietoisesti vangittuna, mutta on samalla vaikeassa tilanteessa hänen läsnäolonsa takia. Tilanteen piinaavuus näyttäytyy dialogissa Irjan kanssa, sillä hän viittaa ohimennen salaoveen, josta vaimo saapuu kutomaan Irjan kangaspuista.²⁴² Myös Vihtori Laurila liittää näytelmän Annaan symbolisen tason.²⁴³ Irjan tosielämän esikuvaksi on taas jo aiemmin voitu liittää L. Onerva, jonka kanssa Leino oli hyvin tiiviisti tekemisissä näytelmän kirjoittamisen aikana.

---

²³⁹ Leino 1927c, 510.

²⁴⁰ Leino 1927b, 325.

²⁴¹ Leino 1927b, 325.

²⁴² Leino 1927c, 406–407, 455.

²⁴³ Laurila 1969, 174.

Uuden Suomen arvostelija piti toista runosarjaa “oudon kiehtovana”. Arvostelussa kiitettiin Leinon ihmiskuvausta ja todetaan, että Suomen “kärsimyshistoria” kulkee henkilöhahmojen taustalla, kuten myös kirjailijan mainio luontokuvaus. Irja Sormuista kriitikko kutsui Hurttan “hyväksi hengeksi”²⁴⁴ *Päivälehdessä* arvio täydentyneestä Hurttarunosarjasta oli erittäin positiivinen. Arvion aluksi kerrattiin Volter Kilven *Valvojassa* julkaistua arvostelua ensimmäisestä runosarjasta sen ilmestyttyä vuonna 1904. Kilpi oli todennut arvostelussaan Leinon luonnekuvausten rajoittuneisuuden, johon tämän kertainen arvio kiinnitti huomionsa ajatellen kritiikin johtuvan kirjailijoiden erilaisista näkemyksistä. Toisen runosarjan *Päivälehdessä* arvostelija totesi himmeämmäksi kuin ensimmäisen, mutta vain näennäisesti, sillä tämän teoksen vaikuttavuus rakentui hänen mukaansa sen psykologisten tunteiden ja jännitysten varaan. Henkilöhahmoista esiin nostettiin erityisesti Irja. Arvostelijan mukaan runoteos oli liian mahtava esikuvalleen, mutta sen keskeistä sisältöä olivatkin ikuisten inhimillisten ominaisuuksien ja Suomen kansan vaiheiden kuvaus.²⁴⁵ Poliittisia näkökulmia ei suoranaisesti nostettu esiin näissä arvioissa, mutta merkittävää on, että molemmat kriitikot olivat kiinnittäneet huomiota Irja Sormusen hahmo.

Simo Hurtta. Runosikermä Isonvihan ajoilta. 2. sarja. on alaotsikostaan huolimatta erkaantunut kauas historiallisesta kuvailusta. Sen keskeisenä sisältönä onkin henkilöhahmojen psykologisten tunteiden läpikäynti ja historiallinen konteksti toimii tässä yhteydessä pelkkänä lavasteena. Nurmeksen Hovila on Helsinki ja Sotkamon Turunkorva kenties Paltaniemen Hövelö, kenties jokin Leinon kuvitteellinen turvasatama. Tässä toisessa runosarjassa Leino kuvailee maata koettelevaa sotaa ja ennen kaikkea sen päättymistä, kun näytelmässä venäläismiehityksen loppuminen sivutaan ohimennen Arnkilin ja Pirkon välisessä keskustelussa. Tämän muutoksen taustalla voidaan nähdä Suomen muuttunut tilanne. Näytelmän aikaan toinen sortokausi lähestyi ja Leino oli pettynyt eduskunnan mukaan tuomaan käytännön politikointiin. Toisen runosarjan ilmestyessä Suomi oli jo itsenäistynyt, joten sodan ja hävityksen keskeltä saattoi suomalainen kulttuuri nostaa päätään.

4.2. Voimakkaat naiset ja hukatut aatteet

²⁴⁴ ”Eino Leinon uudet teokset”, *Uusi Suomi*, 19.12.1919, nro. 293.

²⁴⁵ ”Eino Leinon uudet runoelmat.” HS 15.12.1919, nro. 340.

Vuonna 1909 Leino totesi kirjeessään L. Onervalle, ettei kaivannut enää aiempaan hehti- seen lehtimies- ja seurapiirielämään.

*Ei, kiitoksia, sanon minä vielä kerran. Mutta paha voittaa, sanot sinä, rikkaruoho leviää, ilma myrkyttyy. Eikö sitä olisi puhdistettava siis? Mahdollista kyllä, mutta minä en katso sitä enää omaksi asiakseni.*²⁴⁶

Leino oli varsin kyllästynyt saamaansa kirjalliseen arvosteluun ja samoin hän oli luopunut poliittisesta toiveikkuudestaan. Ensimmäisen maailmansodan lähestyessä vanhasuomalaisten ja nuorsuomalaisten varpusten välinen yhteistyö oli käynyt yhä todennäköisemmäksi. Vanhasuomalaiset olivat alkaneet nostaa esille lain pyhyttä ja Suomen oikeuksien puolustamista. Myönnytykset olivat osoittautuneet tarpeettomiksi. Toisaalta nuorsuomalaiset olivat ymmärtäneet, että joihinkin myönnytyksiin täytyi suostua. Suomalaisen puolueen aiemmat jakolinjat olivat muutenkin murtuneet ja suuntaukset sekoittuneet.²⁴⁷

Vihtori Laurilan mukaan Leino kuvasi jälkimmäisessä runosarjassa omia tuntojaan ensimmäisen maailmansodan ajalta. Hurtan hahmo oli muuttunut Laurilan mukaan yli-inhimillisestä sankarista luopioksi.²⁴⁸ Aarre M. Peltosen mukaan jälkimmäinen runosarja on enimmäkseen syntynyt vuosien 1916–1919 välillä.²⁴⁹ Näin ollen sen työstöajankohtaan sisältyvät ensimmäisen maailmansodan loppu, Suomen itsenäistyminen ja sisällissota. Sisällissodan aikana Leino pelkäsi oman turvallisuutensa puolesta, koska oli arvostellut punaisia sekasorron aiheuttamisesta ja yhteistyöstä venäläisten kanssa.²⁵⁰ L. Onervan mukaan Leinon poliittinen katsantokanta heilahteli varsin voimakkaasti sisällissodan jälkeen. Onerva kertookin hänen olleen ”puolueeton”, koska hän ylisti vuorotellen vastakkaisia osapuolia ja aatteita. Ensin Leino tuumasi ”pelin pelatuksi” suoraan työväelle osoittamassaan artikkelisarjassa. Kuitenkin samassa sarjassa hän totesi kuuluvansa ”henkisiin työläisiin”.²⁵¹ Näin ollen kirjailija oli entisestään vieraantunut aiemmin vakaasti kannattamastaan perustuslaillisesta aatteesta.

Seurailen näytelmän loppuratkaisua sekä historiallista tapahtumaa, Affleck surmaa runosarjan lopussa itsensä. Tämän hän tekee kuultuaan Ruotsin armeijan kukistumisesta. Vih-

²⁴⁶ Leino 1960, 66.

²⁴⁷ Vares 2000, 186–189

²⁴⁸ Laurila 1968, 173.

²⁴⁹ Peltonen 1977, 149.

²⁵⁰ Onerva 1979, 477.

²⁵¹ Onerva 1979, 485.

tori Laurila näki tämän yhteenkuuluvuuden tunteen osoituksena tappion kärsinyttä armeijaa kohtaan.²⁵² Loppuratkaisun muutos selittyy osin kirjallisuustyypin muutoksella näytelmäkirjallisuudesta runoepiikkaan, mutta se voidaan tulkita myös heilahduksen Leinon poliittisessa ajatusmaailmassa. Derek Fewster nostaa esille aikaansa sidoksissa olevan armeijahenkisen sanaston Leinon näytelmässä *Karjalan kuningas* (1917) ja pitää sitä myös osoituksena kirjailijan viholliskuvan kääntymisestä ruotsalaisista venäläisiin.²⁵³

Kyösti Wilkuna oli jo autonomian aikana osoittanut teoksissaan varsin suorasukaisia kuvia venäläisten luonteesta,²⁵⁴ mutta Leino uskaltautui siihen Hurtta-aiheen piirissä vasta vuonna 1919. ”Irjan kuolo” runon alussa kuvaillaan Kainuun hävitystä. Venäläiset polttavat Hovilan ja tappavat kaikki ne, jotka eivät ennättäneet karkuun. Tuhon kerrotaan koskevan koko raja-aluetta.²⁵⁵ Runossa ”Kainuun hävitys” venäläiset sotilaat saapuvat polttamaan Kajaania. Kaupunkilaiset tuumaavat ”Kaupungiss’ on ryssät julmat, raivoo raakalaisten valta!”²⁵⁶ Hannu Syväoijan mukaan historiallisessa epiikassa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa venäläiset kuvataan kategorisesti julmina ja barbaarisina. Syväoijan vertaa kuvausta modernin sotapropagandan viholliskuvaan.²⁵⁷ Entinen vallanpitäjä ei siis saanut Leinonkaan sanastossa kiitosta.

Läpi koko teossarjan ainoat henkilöt, jotka onnistuvat vaikuttamaan Simo Hurtan ajatukseen ovat kaikki naisia: Irja, Pirkko ja Malla. Leinon Hurtta-teoksissa naiset eivät kuitenkaan ole emansipoituneita, jolloin kirjailija pysyy uskollisena historialliselle kontekstille. Henkilöhahmoista ainoastaan Malla asuu yksin, mutta hänen paikkansa on erillään muusta yhteisöstä. Leino käsitteli yhteisössä eläviä naisia yksilöiden kautta, kuten muitakin sosiaalisia ja yhteiskunnallisia ryhmiä. Leinon kuvaus Irjasta voimakkaana naisena, joka pystyy vaikuttamaan voimakkaaseen mieheen, nousee esiin Hurtta-aihetta koskevissa lehtiartikkelissa. *Uusi Suomi* nimittää toisen runosarjan arviossaan Irja Sormusta Hurtan veroiseksi ja samalla tunnistaa Irjan roolin ”hyvänä henkenä”.²⁵⁸

---

²⁵² Laurila 1968, 173.

²⁵³ Fewster 2006, 276.

²⁵⁴ Syväoja 1998, 150–152.

²⁵⁵ Leino 1927b, 315.

²⁵⁶ Leino 1927b, 319.

²⁵⁷ Syväoja 1998, 153.

²⁵⁸ ”Eino Leinon uudet teokset”, *Uusi Suomi*, 19.12.1919, nro. 293. ”Eino Leinon uudet runoelmat.” HS 15.12.1919, nro. 340.

Leino omaksui Hurtta-teoksiensa roolijaon pitkälti J. A. Bergmanin 1880-luvulla julkaisusta romaanista *Nevalaiset: Historiallis-romantillinen kertomus Itä-Suomesta*. Irjaa vastaava naishahmo ei nouse Bergmanin romaanissa yhtä merkittävään asemaan verrattuna Leinon Hurtta-teoksiin. Tätä muutosta voidaan tarkastella naisten yhteiskunnallisen aseman muutoksen kautta. Ensimmäinen naisasiajärjestö oli perustettu Suomeen vuonna 1884 ja lisää järjestöjä syntyi myöhemmin, mutta ne eivät yltäneet yhtä suuriin jäsenmääriin kuin muut poliittiset liikkeet. Naisten oikeuksiin kuitenkin pystyttiin vaikuttamaan positiivisesti, ja heidän yhteiskunnallinen asemansa parantui. Naiset osallistuivat myös aktiivisesti taisteluun sortotoimia vastaan.

L. Onerva kuvaili omassa kirjallisessa tuotannossaan tätä uudenlaista naista. Hänen esikoisromaaninsa nimihenkilö Mirdja edusti uudenlaista naistyyppiä, jonka periaatteisiin koti, uskonto ja isänmaa eivät mahtuneet. Romaani kertoi naisesta, jolla oli vahva taiteellinen näkemys ja useita miessuhteita. Hänen kerrotaan sisällyttäneen *Mirdjaan* myös kuvaus Leinosta runoilija Rolf Tannena. Onervan romaanin naiskuvaus oli kuitenkin niin radikaali, että naisasiajärjestötkin suhtautuivat siihen osin paheksuvasti.²⁵⁹ Onervassa Mirdja ilmeni monella tapaa. Yksi lienee ollut juuri hänen rakkauselämänsä ja tyytymättömyytensä onnettomiin suhteisiin. Onerva oli Leinon tavatessaan naimisissa Väinö Strengin kanssa, erosi hänestä samoihin aikoihin kuin Leino ensimmäisestä vaimostaan ja päätyi lopulta valitsemaan Leevi Madetojan toiseksi aviomieheksensä. Leino ei toki tästä lannistunut, vaan jatkoi haikailua Onervan perään, vaikka itsekin tiesi sen olevan turhaa.²⁶⁰

Leino aloitti kiivaan kirjeenvaihdon Onervan kanssa juuri Hurtta-näytelmän ollessa työn alla keväällä ja kesällä 1908. Näiden keskustelujen kaikuja on nähtävissä eteenkin näytelmässä, mutta myös myöhemmin toisessa runosarjassa. Onerva myös itse totesi, että Leino oli kuvaillut runoissaan tätä hänen elämänsä muutoskohtaa.²⁶¹ Rakastavaiset ovat siis kuvanneet toisensa sekä yhdessä käymiään keskusteluja omiin teoksiinsa. Leinon kuvaus Irjan ja Hurtan suhteesta on kuin peilikuva Mirdjan ja Tannen suhteeseen. Irja pyrkii muuttamaan Hurtan hyväksi ja tekemään sovinnon kansan kanssa, kun taas Rolf Tanne

---

²⁵⁹ Ramsay 2003, 252–257.

²⁶⁰ Leino 1960, 138.

²⁶¹ Kortelainen 2006, 237.

taas ruokkii Mirdjan narsistista puolta. Onerva ja Leino liittyvät kuvauksillaan myös kirjalliseen dekadenssin tematiikkaan.²⁶² Leinon Irja sai siis vaikutteita yhdestä aikansa naisradikaalista, L. Onervasta.

Sota ja sen väistyminen ovat kuvausta Suomen kansan koulusta kohtalon käsissä ja sitkeästä selviytymisestä. ”Hurtan läksiäiset” -runossa rovasti Haerkepaeus kertoo käyneensä Turussa keskustelemassa venäläisten kanssa. Paluumatkalla hän oli nähnyt hävitetyn maan:

*hävitetty kaikk’ on Häme, Turunmaa ja Pohjanpuoli, kolkko uhkaa korpi,
räme, viljelys jo kaikki kuoli.*²⁶³

Tähänkin kuvailuun liittyy luonto. Korpi toimii sivistyksen vastakohtana, joka valtaa viljelyksen eli kulttuurin alleen. Viljelys esiintyi suomalaisen kulttuurin vertauskuvana jo vuonna 1899 lehdistön päivien päätösjuhlassa esitettyssä kuvaelmasarjassa *Suomen muinaisilta ajoilta*, jonka tekstin Leino oli kirjoittanut. Sarjan päätöstekstin sadon kylväjinä toimivat Runeberg, J. V. Snellman ja Elias Lönnrot. Minna Maijalan mukaan kyseinen vertaus toistuu usein suomalaisessa kirjallisuudessa ja yhtenä sen käyttäjänä oli Juhani Aho. Maijala näkee vertauksen alkuperän olevan runebergiläisessä perinteessä ja sen sisältämässä lannistumattoman kansan kuvailussa.²⁶⁴ Leino käytti tässäkin tapauksessa yleisesti vallalla ollutta vertauskuvaa, mikä sitoo hänet entistä tiukemmin kansallistuntoa nostattaneisiin aikalaiskirjailijoihin. Kansakuva on kuitenkin tällä kertaa varsin positiivinen, mikä on selvä muutos näytelmän pessimismiin verrattuna. Suomen itsenäistyminen ja taakse jäänyt sisällissota saattoivat tarkoittaa Leinon silmissä sittenkin kansakunnan uutta nousua.

Toisen runosarjan päättävässä runossa ”Rauha” Leino kuvaili kansalaisia ja maata rauhan saavuttua. Runossa sota on kestänyt niin kauan, että lapset kyselevät vanhemmiltaan ”Mik’ on rauha? Jotain, jota syödä voiko taikka juoda?”²⁶⁵ Sodan jälkeistä uutta alkua Leino kuvailee seuraavalla säkeellä:

---

²⁶² Lyytikäinen 1999, 147–148.

²⁶³ Leino 1927b, 312.

²⁶⁴ Maijala 2017, 110–111

²⁶⁵ Leino 1927b, 323.

*Monelta on maammo kuollut, veli viety, sisko poissa, monen taatto nurmen nuollut tasapäiss'on taisteloissa, vaan on joku jäänyt aina tekemähän ensi tulta, liekki naapurilta laina, peninkulmin pengotulta.*²⁶⁶

Hannu Syväoja rakentaa kuvaa kärsimysten välttämättömyydestä tiellä kansakunnan loistoon. Tematiikan keskeisimmäksi kuvaajaksi hän nostaa Kyösti Wilkunan, joka on käsitellyt aihetta useissa teoksissaan, myös isoavihaa historiallisena kontekstina käyttäen. Wilkunan ”Viimeinen koetus” -kertomuksessa kuvataan Norjan sotaretkeä, johon myös Leinon Sipo Nevalainen osallistuu.²⁶⁷ Norjan vuorilla Ruotsin armeija kokee lähes totaalisen tappion kuningasta myöten. Sitkeä Nevalainen kuitenkin selviytyy ja täyttää lopulta tehtävänsä tuoda kuninkaan allekirjoittama suojeluskirje Simo Affleckille.²⁶⁸ Syväoja näkee hätäajan ja suurten tappioiden esiintuomisen liittyvän kirjailijoiden tulevaisuuden uskoon ja haluun vakuuttaa kansakunnan elinkelpoisuudesta.²⁶⁹

Leinon Hurtta-teokset erottautuvat keskeisesti aikansa kaunokirjallisesta historiakäsityksestä. Zacharias Topeliuksen perintönä suomalaisessa historiallisessa fiktiossa oli voimakas hegeliläisyyden leima. Topelius näki historian teesin ja antiteesin taistona, joka lopulta päättyy synteisiin. Hurtta-aihetta vastaava talonpoikien ja sortavien herrojen asestelma ilmenee myöskin jo Topeliuksella. *Välskärin kertomukset* päättyvät vastavoimien yhdistymiseen ja synteisiin, sillä kirjassa seuratut aatelis- ja talonpoikaissuku yhdistyvät avioliiton kautta.²⁷⁰ Leinon Hurtta-aiheessa tällaista synteisiä ei tapahdu, vaan toinen osapuolista, talonpoika Nevalainen, kokee absoluuttisen voiton. Kun Irja pyytää näytelmässä Hurttaa tekemään sovun kansan kanssa, hän pyytää myös tekemään sovun Jumalan kanssa. Sopua ei synny, joten Hegelin dialektinen historiakuva jää toteutumatta.

Sipo Nevalaisen toiminnan oikeellisuus ylikorostuu Eino Leinon Simo Hurttaa käsittelevissä teoksissa. Vaikka Nevalainen tietää aiheuttavansa oman poikansa kuoleman ilmi-antaessaan kapinan Hurtalle, hän ei jousta lainkuuliaisuudestaan edes tuolloin. Nevalaisen poikkeustyyppi on yli-ihminen, joka pystyy toteuttamaan omaksumaansa aatetta loppuun asti. Tätä kuvaa Leino luonnosteli jo ”Sipo Nevalainen” -kertomuksessa vuonna 1903. Siinä Nevalainen julistaa itsensä Suomen jumalaksi, vaikka se ei sodan autioittamassa maassa suuri kunnia ollutkaan. Suomen jumala on kuitenkin ehdoton, eikä se

²⁶⁶ Leino 1927b, 234.

²⁶⁷ Syväoja 1998, 156–157.

²⁶⁸ Leino 1927b, 327–329.

²⁶⁹ Syväoja 1998, 157.

²⁷⁰ Tommila 1989a, 88. Syväoja 1998, 173. Nordin 1999, 353–355.

myönny Affleckin anoessa anteeksiantoa.²⁷¹ Näytelmässä Arnkil toteaa Affleckille, että Nevalainen puhuu kuin Suomen jumala, kun hän tuomitsee poikansa kapinaan osallistumisen takia.²⁷² Arnkil asemoi itse itsensä ”Suomen saatanaksi”, mikä noudattelee hänen rooliaan pahana henkenä.²⁷³ Leino on luonut teossarjaan klassisen hyvän ja pahan vastakkainasettelun. Hurtta, joka näyttäytyy alun alkaen pahana henkenä, on lopulta vain pelikappale suurempien voimien taistellessa hänen sielustaan. Esimerkiksi Zacharias Topelius oli luonut *Vänrikki Stoolin tarinoihin* selkeän hyvän ja pahan vastakkainasettelun, joten tälläkin saralla Leino noudatteli topeliaanista historiakirjallisuuden perinnettä.²⁷⁴

Simo Hurtalta tämä jumalallisuus riistetään jo näytelmässä. Irja ihmettelee Pirkolle Hurttan kykyä ratsastaa pimeässä myrsky-yössä. Pirkko vakuuttaa, että hän näkee kyllä eteensä. Irjan jatkokysymys tähän on ”Kuka? - (Oudosti.) Jumalako?”. Pirkko kuitenkin täsmentää tarkoitaneensa Hurttaa.²⁷⁵ Leino tulkitsee itse näitä tunteja kirjeessään L. Ornevalle vuonna 1915:

*Tunnen, että useimmat entisistä inhimillisistä heikkouksistani ovat takanani, mutta minussa asuu eräs toinen ja entisiä suurempi heikkous, jota voit nimittää jumalalliseksi, jos niin tahdot: en voi olla ”paha” enää. Tiedän, että sellaisten ihmisten on murtuminen. Murrun mielelläni, sillä tunnen palajavani vain alkuperäiseen itseeni, tähtien tuollepuolen.*²⁷⁶

Kirje sisältää useita symbolisia ilmauksia. Yrjö Larmolan mukaan Leino käytti tähtiä usein aatteiden symbolisena ilmauksena. Samalla hän jo varhaistuotannossaan tunnusti aatteiden painon.²⁷⁷ Aatemaailman muuttuminen oli Leinolla jossain määrin tuskallista, sillä niin voimakkaasti hän oli uskonut nuorsuomalaiseen ajatusmaailmaan. Hän kuitenkin selviytyy luopumisen yli osin työnteon avulla. Roomassa oleskelun jälkeen alkaneeseen Leinon boheemikauteen kuului pyrkimys entistä nopeampaan kirjalliseen tuotantoon, mikä kumpusi tahdosta hiljentää hänen arvostelijansa. Onervan mukaan Leino ei varsinaisesti pyrkinyt boheemiksi, vaan hänen tavoitteenaan oli saada oma erityisyytensä

---

²⁷¹ Leino 1927d, 346–347.

²⁷² Leino 1927c, 414.

²⁷³ Leino 1927c, 510.

²⁷⁴ Tommila 1989b, 89.

²⁷⁵ Leino 1927c, 433–434.

²⁷⁶ Leino 1960, 134.

²⁷⁷ Larmola 1990, 287.

näkyviin.²⁷⁸ Jotta kaikki näkisivät Leinon ainutlaatuisuuden, täytyisi hänen pyrkiä ihmisten ja yhteiskunnan yläpuolelle. Kirjailija koki siis itsensä erityisyksilöksi, jota muiden tulisi ihailla.

Aarre M. Peltosen mukaan Friedrich Nietzsche vaikutti ajatuksillaan ja varsinkin teoksellaan *Also sprach Zarathustra* (1883-1885) voimakkaasti nuoreen Eino Leinoon. Ensikosketuksensa Nietzscheen Eino oli saanut veljeltään Kasimirilta jo vuosien 1892-1893 aikana. Nietzschen metafysisyyden ja tuttaviansa kautta Eino Leino tutustui myös panteismiin ja teosofiaan.²⁷⁹ Tämä kosketus näkyy useasti hänen varhaistuotannossaan ja myöhemmin esimerkiksi *Helkavirsien* "Ylermi"-runossa. Peltonen nimitti tätä Leinon ajatuskehitelemää "kansanomais-nietzscheläiseksi", jossa "sankarin on suurta ajatustaan toteuttaakseen raivattava tieltään kaikki rakkaatkin esteet, itkemättä ja hymyilemättä."²⁸⁰ Tämä Leinon kehittelemä yli-ihmisyys näkyy myös *Hurttateoksissa*. Affleck oli näennäisesti yli-ihminen teossarjan alkaessa, mutta sortuu inhimillisyyteensä rakastuessaan. Sipo Nevalainen sen sijaan kasvaa yli-ihmiseksi. Hän ei ole teossarjan alussa tavallista talonpoikaa kummempi, mutta muuttuu tarinan edetessä poliittiseksi nihilistiksi. Hän ei ole kuitenkaan puhdasoppinen nihilisti, sillä hän nojaa johonkin pysyvään, kruunuun ja lakiin, mutta hän kieltää kaiken arkitodellisuuttaan hallitsevan valtarakenteen. Hän ei alistu sortajalle, mutta hän ei myöskään tartu miekkaan vain hukkuakseen siihen. Hän uhraa poikansa pysyäkseen aatteessaan. Yrjö Larmola pitää häntä "laillisuusmiehen täydellistymänä".²⁸¹

Vaikka Nevalainen näyttäytyy *Hurttateosten* sankarina, ei hän ole sitä Leinolle. Kuten Yrjö Larmola totesi, aatteen miehiä Leino ihailee, mutta epäilijät ovat todellisuudessa lähempänä kirjailijaa. Nevalaisen hahmo on inhimillisyyden yläpuolella ja siten kaukana todellisuudesta.²⁸² Hurtta kuitenkin ihailee järkkymätöntä Nevalaista. Fiktiivinen Simo Affleck eli Simo Hurtta oli Eino Leinon omakuva sekä tuntee että aatteen tasolla. Hurtta joutuu epäilyksen valtaan, kuten Leino poliittisessa mielessä. Samalla tavoin tunne vie molempia. Vaikka Leino pysyi aatteelleen uskollisena loppuun asti, on vaikea täsmentää, mitä tuo aate oli.

---

²⁷⁸ Onerva 1979, 341–342.

²⁷⁹ Peltonen 1975a, 229–231.

²⁸⁰ Peltonen 1975a, 242.

²⁸¹ Larmola 1990, 308.

²⁸² Larmola 1990, 313.

Toisessa runosarjassa Hurtan taipumisesta pauhaa pahahenki Arnkil:

*Tuomiolle tullaan kerran; kukin siihen kutsun kuulee. Vaan on yksi elonsääntö: ken on paha ollut alun, käy ei hälle kättenvääntö eikä itku hyveen halun.*²⁸³

Julistuksessaan Arnkil toistaa Leinon jo aiemmin kirjeessään toteaman. Luopion kohtalo on murtua.

---

²⁸³ Leino 1927b, 307.

Loppulause

Eino Leinon Simo Hurtta -aiheessa näkyy selkeästi kirjoittajan muutos ihmisenä ja aatteen miehenä. Kun ensimmäisissä runoissa ja runosarjassa Hurtta on luja ja uhmakas, alkaa hän näytelmässä epäillä ja taipua. Aatteestaan luopuneelle miehelle ei ole jäljellä muuta kuin katkeransuloinen loppu äitimaan povella. Toisen runosarjan sisältämät henkiset taistot ovat yhä syvempiä, eikä teoksen lopussa tarvita edes näytelmän ”kenttäoikeutta”, vaan Hurtta surmaa itsensä mukisematta. Hurtta-aiheet kuvaavat sekä Leinoa itseään että ympäröivää yhteiskunnallista myllerrystä. Aiheen kehitys on myös sopusoinnussa kirjailijan muun tuotannon kehityslinjojen kanssa.

Toisaalta Leino vankistaa Hurtan avulla oman aikansa historiakulttuuria, mutta toisaalta hänen kansankuvauksensa on varsin pessimististä alusta saakka. Ihanteellinen suomalainen talonpoika on nöyrä ja naiivi. Hän luottaa esivaltaan kuin kallioon eikä käy sitä vastaan, vaikka kokee vääryyttä. Sipo Nevalaisen passiivinen vastarinta sopi oivallisesti Leinon edustaman perustuslaillisen nuorsuomalaisuuden aatteisiin. Muut talonpojat kävivät kuitenkin aseelliseen kapinaan sortajaansa vastaan. Voitonriemu jäi lyhyeksi, sillä kapinan johtajat maksoivat niskuroinnista hengellään. Kuvaus kääntyi entistä synkemmäksi vuoden 1905 yleislakon jälkeen. Vuonna 1919 ilmestynyt toinen runosarja sisälsi kuitenkin uuden toivon pilkahduksen, mikä johtunee saavutetusta itsenäisyydestä.

Leino otti koko Hurtta-teemansa pääjuonikulun suoraan aiemmilta kirjailijoilta, mutta muovasi sitä omiin tarkoituseriinsä sopiviksi. Teossarja sisältää useita tasoja, joista näkyvimmit ovat yhteiskunta-allegoria ja Leinon henkilökohtaisen elämän psykologinen kuvaus. Näytelmässä nämä kaksi tasoa kohtaavat lähes saumattomimmin. Runosarjat edustavat omia ääripäitään ensimmäisen sarjan ollessa poliittista paatosta ja jälkimmäisen lähinnä murtuneen miehen itsetutkiskelua. Kehitys oli luonnollista johtuen kirjailijan henkilökohtaisen elämän ja ympäröivän yhteiskunnan muutoksista. Näytelmän julkaisun aikoihin Leino jätti aktiivisen roolin nuorsuomalaisessa puolueessa ja politiikka väistyi hänen elämästään muutenkin. Leino kuitenkin säilyi aatteensa puolestapuhujana, jollainen oli varsinaisesti aina ollutkin. Hänen aatemaailmansakin alkoi pirstaloitua 1910-luvulla. Poliittisen allegorian menettäessä merkitystään Simo Hurtta muuttui entistä enemmän Leinon henkilökohtaisen elämän peiliksi. Teossarjan päähenkilö muuttuikin sortajasta luopioksi, jonka kohtaloksi koituu inhimillisyys ja rakkaus.

Simo Hurtan tarinassa on nähtävissä kaksi eri tasoa eli julkisen ja henkilökohtaisen toiminnan alueet. Hurtan muuttuva tunne-elämä ja ihmissuhteet kuvastavat Leinon henkilökohtaista elämää. Tasapainoilu vaimon ja rakastajan välillä sekä turvautuminen omaan äitiin nousevat suoraan kirjailijan omasta elämästä. Toisaalta Hurtta toimii virassaan voutina ja rajamajurina. Silloin hän esiintyy enemmänkin instituutiona, kuin yhtenä ihmisenä, ja edusti toimillaan sortovaltaa. Kun kapinalliset hyökkäävät Hurttaa vastaan, käytännössä he hyökkäävät valtaa vastaan, sillä itse majuri ei ole edes paikalla kapinan syttyessä. Eri kansalaisten toimista on havaittavissa 1900-luvun alun poliittisten liikkeiden aatteita ja toimintatapoja. Rovasti Haerkepaeus on poliittinen peluri, jollaisena Leino näki vastustajansa suomettarelaiset. Tämä yksilöiden poliittinen toiminta painottuu Hurtta-teosten ensimmäiseen osaan, mikä on luonnollista ympärillä vaikuttaneen ensimmäisen sortokauden johdosta. Myöhemmin, kun mielikuva kansan yhtenäisyydestä hajoaa, siirtyy Leino-kin kuvaamaan hahmojaan yksilöinä.

Eino Leinon Hurtta-teokset liittyvät luontevasti nationalistisen historiakirjallisuuden jatkumoon. Teoksissa esiintyy runsaasti kuvauksia ja luonnehdintoja, jotka olivat luontaisia jo Zachris Topeliukselle. Leinon kuvaukset luonnosta noudattavat venäläisten sensuuri-politiikan luomaa luontokuvausten sarjaa, jossa poliittisia mielipiteitä esitetään esimerkiksi metsän tai myrskyn avulla. Leino tuotti myös tästä jatkumosta poikkeavia kehelmiä. Leinolla esiin nousevat poikkeusyksilöt, jotka erottuvat muista kaltaisistaan. Sipo Nevalaisen järkkymätön oikeudentunto, Affleckin aseista riisuva Irja ja poikaansa loppuun asti palveleva Pirkko. Irjaan Leino otti vaikutteita L. Onervalta, joka oli ehkäpä aikansa radikaalein naiskirjailija Suomessa. Irjassa heijastuu myös itsenäisen naisen toimijuus, sillä hän ei tyydy kohtaloonsa vaan pyrkii muokkaamaan ympäristöään itselleen sopivammaksi.

Leino ei myöskään noudattanut Topeliuksen alulle panemaa hegeliläisyyttä suomalaisessa historiafiktiossa. Ylipäätään hänen tuotantonsa historiafiktiivinen ulottuvuus tuntuu hiukan unohdetulta. Leino kirjoitti paljon kalevalaisessa kontekstissa liikkuvia teoksia, joita on tutkittu varsin paljon, mutta esimerkiksi hänen historialliset näytelmät ovat jääneet varjoon. Hänen tuotantaan on lähestytty pitkälti kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta, mutta myös muiden tieteenalojen tulisi kiinnittää häneen jälleen huomiota. Leinon tuotteliaisuuden vuoksi hänen laajassa tuotannossa riittää tutkimista vielä pitkään. Laajemmin suomalaisesta kaunokirjallisuudesta löytyisi monenlaisia historiakuvia tutkit-

tavaksi. Leinin lisäksi Simon Affleck on kiinnostanut myös muita kirjailijoita 1900-luvun aikana ja tämä aihepiiri on vain jäävuorenhuippu kaikessa historiafiktiossa. Tietoinen historiakuvien luominen ja lukijoiden mielikuvien muokkaus eivät olleet pelkästään 1800-luvun ja 1900-luvun alun sivistyneistön työkaluja suomalaisten historian luomiseksi. Uusi historiakuvia synnytetään jatkuvasti, joten historiankäytön tutkimusta onkin syytä jatkaa.

Hurttaiheen sisältämät henkilöt sopivat Leinin järkähtämättömyyteen: jos johonkin ryhdyt, ole sitä loppuun asti. Poikkeusyksilöiden erottuminen liittyy myös kirjailijan ajatuksiin yli-ihmisestä. Hänen itsensä rinnastuessa horjuvaan Hurttaan, hänen ympärillään ihmiset tuntuvat järkähtämättömiltä ja ylivertaisilta. Nevalaisen oikeellisuus ja Affleckin saattaminen tuomiolle teoistaan osoittaa myös Leinin uskon säilyneen siihen perustustaillisuuteen, johon liittyi *Päivälehd*en myötä. Vaikka hän myöhemmin jättikin puolueensa, aatettaan hän ei jättänyt koskaan.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

I. Painamattomat lähteet

MUSEOVIRASTON ARKISTO

Suomen muinaismuistoyhdistyksen arkisto.

O. A. F. Lönnbohmin käsikirjoitus *Kajaanin kihlakunta. Tietoja seudun muinaisuudesta*. 1884.

www.kyppi.fi/to.aspx?id=129.146481 haettu 6.11.2019.

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURAN ARKISTO (SKS)

Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelma (KIA)

Eino Leinon arkisto

II. Painetut lähteet

Bergman, J. A. 2018: *Nurmeksen kapina: Historiallis-romantillinen kertomus Itä-Suomesta*, 3. painos. 1. painos vuodelta 1881 nimellä *Nevalaiset: Historiallis-romantillinen kertomus Itä-Suomesta*. Tiberius-kirjat. Helsinki.

Castrén, K. A. 1867: *Kertoelmia Kajaanin läänin waiheista ww. 1650-1750*. SKS, Helsinki.

Cederberg, A. R. 1909: ”Simo Hurtta”, *Aika* 22/1909, s. 753-766. Kustantaja tuntematon, Helsinki.

Cederberg, A. R. 1916: ”Simo Hurtta”, *Vanhaa ja uutta – historiallisia tutkielmia ja kirjoituksia*, s. 29-56. WSOY, Porvoo.

”Eino Leino: Helkavirsiä”, arvostelu, *Uusi Suometar* 19.12.1903 nro. 295.

”Eino Leino: Päiwäperhoja”, *Uusi Suometar*, 01.05.1903, nro. 99

”Eino Leino, Helkavirsiä”, PL, 15.12.1903, nro. 291b.

”Eino Leinon uudet teokset”, *Uusi Suomi*, 19.12.1919, nro. 293.

”Eino Leinon uudet runoelmat.” HS 15.12.1919, nro. 340.

Hainari, O. A. & Yrjö-Koskinen, Y. K. 1911: *Suomen historia kansakouluja varten*, 8. painos, WSOY, Porvoo.

K. R. 1908: ”Simo Hurttan ensi ilta.”, *Karjala*, 11.11.1908, nro 261.

”Kirjallisuutta: Eino Leino: Simo Hurtta. Runoja isonvihan ajoilta. Ensimmäinen sarja.” HS 3.12.1904, nro. 55.

”Kirjallisuutta: Eino Leino: Simo Hurtta”, *Uusi Suometar* 24.11.1904 nro. 274.

Kokkonen, Heikki 1916: ”Eino Leinon ”Simo Hurtta”-runojen todellisuuspohja”, *Sunnuntai* nro 34 ja 35, 27.8. -3.9.1916.

Leino, Eino 1904a: ”Simo Hurtta. Tarinoita isonvihan ajoilta. Sykön kaski.”, *Helsingin Kaiku*, 11.6.1904, nro 23-24.

Leino, Eino 1904b: ”Simo Hurtta. Tarinoita isonvihan ajoilta. Elina.”, *Helsingin Kaiku*, 25.6.1904, nro 25-26.

Leino, Eino 1906: ”Puolueet”, *Helsingin Sanomat* 9.6.1906.

Leino, Eino 1907: ”Eräs katkelma, (”Simo Hurtta”, toinen sarja). *Päivä* 21.11.1907 nro 7, s. 64.

Leino, Eino: ”Päiwälehdhen muistoksi.”, HS 5.12.1909, nro. 282B.

Leino, Eino 1926a: *Tähtitarha*. Sisältyy teokseen *Kootut teokset 2*. Otava, Helsinki.

Leino, Eino 1926b: *Kangastuksia*. Sisältyy teokseen *Kootut teokset 3*. Otava, Helsinki

Leino, Eino 1927a: *Helkavirsiä*. Sisältyy teokseen *Kootut teokset 4*. Otava, Helsinki

Leino, Eino 1927b: *Simo Hurtta. Runoja isonvihan ajoilta*. 1. ja 2. runosarja. Sisältyy teokseen *Kootut teokset 4*. Otava, Helsinki

Leino, Eino 1927c: *Simo Hurtta*. näytelmä. Sisältyy teokseen *Kootut teokset 6*. Otava, Helsinki

- Leino, Eino 1927d: *Päiväperhoja*. Sisältyy teokseen *Kootut teokset 8*. Otava, Helsinki.
- Leino, Eino 1929: *Suomalaisen kirjallisuuden historia*. Sisältyy teokseen *Kootut teokset 14*. Otava, Helsinki.
- Leino, Eino 1960: *Kirjeet II: Kirjeet L. Onervalle*. Toimittanut Aarre M. Peltonen, toinen painos. Otava, Helsinki
- Leino, Eino 1961a: *Kirjeet I: Kirjeet Freya Schoultzille ja omaisille*. Toimittanut Aarre M. Peltonen, Otava, Helsinki
- Leino, Eino 1961b: *Kirjeet III: Kirjeet taiteilijatovereille, arvostelijoille ja tutkijoille*. Toimittanut Aarre M. Peltonen, Otava, Helsinki
- Leino, Eino 1962: *Kirjeet IV: Kirjeet Aino Kallakselle, ystäville ja yhteisöille*. Toimittanut Aarre M. Peltonen, Otava, Helsinki.
- Leino, Eino 1965: ”Elämäni kuvakirja”. *Eino Leino. Muistelmat, kulttuurikuvat, tunnustukset I 1878-1901*. Toimittanut Aarre M. Peltonen. Otava, Helsinki.
- Leino, Eino 1983: *Suomalaisia kirjailijoita, pikakuvia*, toinen painos, SKS, Helsinki.
- Lönrot, Elias 1837: ”Murheruno Pielisen kirkkoherra Jacob Steniuksen kuolemasta.” *Mehiläinen* 12/1837, Oulu.
- Manninen, Otto 1903: ”Eino Leino: Päiväperhoja, pieniä tarinoita.” *Päivälehti* (PL) 27.05.1903 nro. 120A
- Onerva, L 1979: *Eino Leino. Runoilija ja ihminen*. 2. painos, Otava, Helsinki.

III. Hakuteokset

- Cederberg, A. R. 1927: ”Affleck, Simo”, *Kansallinen elämäkerrasto 1. osa A-E*, s. 28-30, WSOY, Porvoo.
- Häkkinen, Kaisa 2007: *Nyky-suomen etymologinen sanakirja*, 4. painos, WSOY, Porvoo

IV. Tutkimuskirjallisuus

- Einonen, Piia; Räihä, Antti ja Tikka, Marko 2014: ”Kapinointi, separatismi ja vastarinnan legitimiteetti”, *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen. Suomalainen historiakuva Oma Maa -kirjasarjassa 1900-1960*. s. 305–333. toim. Petri Karonen & Antti Räihä. SKS, Helsinki.
- Fewster, Derek 2003: ”Muinaisuuden merkitys kansakunnan muodostumisessa”, *Suomen kulttuurihistoria 3: Oma maa ja maailma*, s. 55-65. toim. Anja Kervanto Nevanlinna ja Laura Kolbe. Tammi, Helsinki
- Fewster, Derek 2006: *Visions of past glory: Nationalism and construction of early Finnish history*, SKS, Helsinki.
- Halila, Aimo 1984: *Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia IV: Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi suuren Pohjan sodan ja isonvihan aikana 1700-1721*, Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliiton ja Lapin maakuntaliiton yhteinen historiatoimikunta.
- Hyrkkänen, Markku 2002: *Aatehistorian mieli*, Vastapaino, Tampere
- Kalela, Jorma 2001: ”Historiantutkimus ja jokapäiväinen historia”, *Jokapäiväinen historia*, s. 11-25, SKS, Helsinki
- Katajala, Kimmo 1994: *Nälkäkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683-1697*, Suomen historiallinen seura, Helsinki
- Klinge, Matti 1982: *Kaksi Suomea*, Otava, Helsinki.
- Klinge, Matti 1997: *Keisarin Suomi*, Suomentanut Marketta Klinge, Schildts, Espoo.
- Korhonen, Kuisma 2016: ”Kulttuurinen muisti ja kirjallisuus” *Historian teoria. Lingvistikäänneestä mahdolliseen historiaan*. s. 237-269. toim. Kari Väyrynen ja Jorma Pulkkinen. Vastapaino, Tampere.
- Karonen, Petri & Räihä, Antti 2014: ”Oma Maa -kirjasarja ja instituutioiden historia”, *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen. Suomalainen historiakuva Oma Maa -kirjasarjassa 1900-1960*. s. 9–30. toim. Petri Karonen & Antti Räihä. SKS, Helsinki.
- Karonen, Petri & Villstrand, Nils Erik 2014: ”Sotilaskansan tuskainen taival”, *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen. Suomalainen historiakuva Oma Maa -kirjasarjassa 1900-1960*. s. 146–178. toim. Petri Karonen & Antti Räihä. SKS, Helsinki.
- Kortelainen, Anna 2006: *Naisen tie. L. Onervan kapina*. Otava, Helsinki.

- Kunnas, Maria-Liisa 1972: *Mielikuvien taistelu. Psykologinen aatetausta Eino Leinon tuotannossa*, SKS, Helsinki.
- Larmola, Yrjö 1990: *Poliittinen Eino Leino. Nuorsuomalaisuus ja sen taittuminen Eino Leinon routavuosiromaaneissa ja muussa samanaikaistuotannossa 1904-1908*. Otava, Helsinki.
- Laurila, Vihtori 1968: *Laulu ja raipat*, Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen, Oulu.
- Lyytikäinen, Pirjo 1999: ”Mirdja – dekadentti nainen”, *Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan*. s. 147–148. toim. Lea Rojola. SKS, Helsinki.
- Maijala, Minna 2017: *Kultakauden maanalainen vastarinta. Sortokauden taisto isänmaan ja sananvapauden puolesta*. Otava, Helsinki.
- Nordin, Svante 1999: *Filosofian historia. Länsimaisen järjen seikkailut Thaleesta postmodernismiin*. Suom. Jukka Heiskanen. Pohjoinen, Oulu.
- Nygård, Toivo & Kallio, Veikko 1987: ”Rajamaa”, *Suomen historian pikkujättiläinen*, s. 545-602, päätoimittaja Seppo Zetterberg, WSOY, Porvoo 1990
- Olausson, Lennart 1994: ”Från text till text”, *Idéhistoriens egenart*, s. 9-34, toimittaja Lennart Olausson, Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Tukholma
- Peltonen, Aarre M. 1975a: *Maan piiristä metafysiseseen. Tutkimus Eino Leinon ensimmäisen sarjan helkavirsien rakenteesta, synnystä ja tulkinnasta*. Kirjallisuuden laitoksen julkaisuja 14. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Peltonen, Aarre M. 1975b: *Eino Leinon varhaiskehitys ja -tuotanto*. Kotimainen kirjallisuus, monistesarja n:o 4. Tampereen yliopisto, Tampere
- Peltonen, Aarre M. 1977: *Eino Leinon runot ja runosuomennokset 1915-1920*. Kotimainen kirjallisuus, monistesarja n:o 9. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Pikkanen, Ilona 2013: ”Kansakunta kerrontana: Eliel Aspelin-Haapkylä ja Suomalaisen Teatterin suomalainen menneisyys”, *Kirjoitettu kansakunta: sukupuoli, uskonto ja kansallinen historia 1900-luvun alkupuolen suomalaisessa tietokirjallisuudessa. Historiallinen arkisto 136*. Toimittaneet Marja Jalava, Tiina Kinnunen ja Irma Sulkunen. SKS, Helsinki

- Ramsay, Alexandra 2003: "Naisasialiike - itsevarmuuden pitkä taival" *Suomen kulttuurihistoria 3: Oma maa ja maailma*. s. 252-259. toim. Anja Kervanto Nevanlinna ja Laura Kolbe. Tammi, Helsinki
- Salmi, Hannu 2001: "Menneisyyskokemuksista hyödykkeisiin – historiakulttuurin muodot", *Jokapäiväinen historia*, s. 134-149, SKS, Helsinki
- Saloheimo, Veijo 1986: Pohjois-Karjalan historia II 1617-1791. Toinen, korjattu painos, Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiö, Joensuu.
- Sarviaho, Samu 2017: *Ikuinen rauha. Vuoden 1323 Pähkinäsaaren rauha suomalaisessa historiantutkimuksessa ja historiakulttuurissa 1800- ja 1900-luvuilla*, Oulun yliopisto, Oulu
- Sulkunen, Irma 2013: "Uskonto ja kansakunta. Juhani Aho kansallisen historian popularisoijana." *Kirjoitettu kansakunta. Sukupuoli, uskonto ja kansallinen historia 1900-luvun alkupuolen suomalaisessa tietokirjallisuudessa*. s. 31-70. Toim. Marja Jalava, Tiina Kinnunen, Irma Sulkunen. SKS, Helsinki
- Syväoja, Hannu 1998: "Suomen tulevaisuuden näen". *Nationalistinen traditio autonomian ajan historiallisessa romaanissa ja novellissa*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 694, SKS, Helsinki
- Tarkiainen, Viljo 1954: *Tutkielmia Eino Leinon runoudesta*, Otava, Helsinki.
- Tommila, Päiviö 1989a: "Mitä oli olla suomalainen 1800-luvun alkupuolella." *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia*. s. 51-65. Päätoim. Päiviö Tommila. Kustannuskiila Oy, Kuopio
- Tommila, Päiviö 1989b: *Suomen historian kirjoitus. Tutkimuksen historia*. WSOY, Porvoo.
- Valkonen, Markku 1995: *Kultakausi*, 5. painos. WSOY, Porvoo.
- Ylikangas, Heikki 2002: *Käännekohdat Suomen historiassa. Pohdiskeluja kehityslinjoista ja niiden muutoksista uudella ajalla*. 6. painos, WSOY, Helsinki.
- Zetterberg, Seppo & Pulma, Panu 1987: "Autonominen suuriruhtinaskunta" *Suomen historian pikkujättiläinen*, s. 359-472, päätoimittaja Seppo Zetterberg, WSOY, Porvoo 1990.